GRAMSCİ ve TARİHSEL BLOK

HUGUES PORTELLİ

savaş yayınları

SAVAŞ YAYINLARI

Felsefe ve Politika Sorunları Dizisi : 2

Birinci Baskı : Kasım 1982

SAVAŞ YAYINLARI

Zafer Çarşısı, No : 14
Yenişehir/ANKARA
Tel : 25 48 90

Kapak : Belgi Reklam
Dizgi - Baskı : Sevinç Matbaası

HUGUES PORTELLİ

Gramsci ve Tarihsel Blok

Çeviri
KENAN SOMER

SAVAŞ YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

OKURA UYARI VII
KISALTMALAR VIII
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM. — *Tarihsel blokun üstyapısı* ... 9
1. Sivil toplum 9
1° Gramscigil sivil toplum kavramının kökeni 10
2° Sivil toplumun genel nitelikleri ... 14
3° Sivil toplum alanı 15
4° Çeşitli ideoloji basamakları 17
5° İdeolojik yapı ve ideolojik gereç ... 21
6° Sivil toplum içinde bir sivil toplum, Katolik Kilisesi örneği 23
2. Politik toplum 25
3. Üstyapı içerisinde sivil toplum ile politik toplum arasındaki ilişkiler 28
1° Her iki toplum organlarının devlet içerisindeki işbirliği 29
2° İki toplum ayrımının siyasal ve pratik sonuçları 34
3° Sivil toplum, politik toplum ve devletin sonu 39
BÖLÜM II. — *Tarihsel blok içerisinde yapı ile üstyapı arasındaki ilişki* 45
1. Tarihsel blokun yapısı 46
2. Yapı ile üstyapı arasındaki organik bağ 48
3. Tarihsel blokun üstyapısal yorumu ... 55
4. Tarihsel blok kavramının ortodoks yorumu 58
5. Yapı ile üstyapı arasındaki diyalektik ve organik ilişki 60
6. Yapı-üstyapı ilişkisinin tarihsel kullanımı 62
7. Yapı ile üstyapı arasındaki ilişkinin siyasal kullanımı 63

BÖLÜM III. — *Hegemonya ve tarihsel blok* ... 67

1. Lenin'den *Quaderni*'ye hegemonya kavramı 67
2. Hegemonya ve ideolojik blok 73
3. Hegemonya ve dikktatora 76
4. Hegemonya ve tranformizm 79
5. Hegemonya ve tarihsel blok 85
6. Hegemonya ve sınıflar bağlaşması ... 89
7. Hegemonik sistem ve ast sınıflar ... 94

BÖLÜM IV. — *Tarihsel blok içerisinde aydınların rolü* 97

1. Tarihsel blok içerisinde aydının işlevi 99
   1° Aydınla temel sınıf arasındaki bağ 99
   2° Entelektüel işlevin üstyapısal niteliği 102
   3° Organik bağ ve özerklik 103
2. Organik aydınlar ve geleneksel aydınlar 106
   1° Fransa'da burjuvazi ile Kilise arasındaki çatışma örneği 108
   2° Geleneksel aydınların özerkliği 111
   3° Geleneksel aydınların üstyapının gelişmesi üzerindeki etkileri 113
3. Aydınlar hiyerarşisi 115
   1° Aydınların nitel hiyerarşisi 116
   2° Tarihsel blok içerisinde entelektüel blokun eklemlenmesi; Mezzogiorno örneği 118

BÖLÜM V. — *Yeni tarihsel blok* 125

1. Organik bunalım 127
   1° Bunalımın sonuçları 134
   2° Organik bunalımın süresi 139
2. Yeni hegemonik sistem 141
   Yeni hegemonik sistemin stratejisi ... 145

SONUÇ 151

EK BELGE. — *1926'da Mezzoriorno tarihsel blokı* 157

KAYNAKÇA 163

OKURA UYARI

Bu irdeleme özsel olarak Antonio Gramsci'nin *Hapishane Defterleri*'ne dayanıyor. Einaudi Yayınevinin temel konulara göre bir araya getirerek geniş ölçüde yeniden yapılaştırdığı, dağınık bir yapıt oluşturan bir notlar bütünlüğüdür söz konusu defterler. Bundan ötürü, ele alınan her sorun konusunda yazarın kendi parçalarını geniş ölçüde alıntıladık. 1927'den önceki yapıt çevrilmemiş ve *Quaderni* (Defterler) de — bugün tükenmiş bulunan bir yapıtta — bölük pörçük çevrilmiş olduğu için, böyle yapmak bize zorunlu göründü.

Öyleyse, göndermeler özsel olarak Gramsci'nin yapıtlarının Einaudi baskısına yapılıyor.

KISALTMALAR

C. P. C.	La costruzione del Partito communista (1923-1926).
I.	Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura.
L. C.	Lettera del carcere.
L. V. N.	Letteratura e vita nazionale.
M. S.	Il Materialismo storico e la filosofia di Benedetto Croce
Mach.	Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno
O. N.	Ordine Nuovo (1919-1920).
P.	Passato e presente.
R.	Il Risorgimento.

GİRİŞ

Lenin'den bu yana en büyük Avrupalı Marksist teorisyenin yapıtının Fransa'da bu kadar uzun bir süre bilinmeden kalması dikkat çekicidir. Bu konudaki öncülerden biri olan Jacques Texier, 1967'de, Gramsci Enstitüsü'nün Cagliari kollokyumunda, Fransa'daki Gramsci irdelemelerinin o tarihteki durumunu sergilerken, henüz başlangıç durumundaki bir araştırmanın dökümünü de yapıvermiş oldu.

Aynı dönemde, Gramscigil düşünce, İtalya'da ve özellikle Grasmsci'nin kurucularından biri bulunduğu Komünist Partinin koruması altında, pek çok irdelemenin —kolloklar, monografiler, makaleler, vb.— konusu oluyordu. Marksizmin öbür «büyük»leri gibi, katoliklerden sosyal-demokratlara, «Togliatici»lerden «Stalinci»lere değin, *Avanti* ile *Unita* arasında büyük polemiklere yol açarak, son derece farklı ve son derece çelişik biçimde yorumlandığı görüldüğüne göre, Gramsci hatta en yüksek kutsamaya da erişmiş bulunuyordu.

Birkaç yıldan beri, Gramsci'nin yapıtı, henüz Fransa'da da olduğu gibi, çeviri engelinin önü henüz geniş

okur katmanlarına tanıtmaya olanak vermemesine karşın, İtalya sınırlarını aşmış bulunuyor. Üstelik *Quaderni del carcere* [Hapishane Defterleri] yazarı ve *Ordine Nuovo* [Yeni Düzen, 1919-1920 yıllarından yayımlanan dergi] başyazarına gösterilen bu yeni ilgi birtakım art düşüncelerden de yoksun değildir ve çoğu kez ya şu ya da bu Marksist akımı haklı göstermeye, ya da hatta otuz yıllık bir unutulmadan sonra böyle birdenbire «moda» olan «yeni» bir teorisyeni izlemeye yaramaktadır. Böylece, örneğin şu paradoksa yol açılıyor: *Quaderni* [Defterler, Hapishane Defterleri] ile etkin siyasal yaşamının yazıları henüz yeterince tanınıp irdelenmiş bulunmadıkları halde, 1926'dan sonra Gramsci ile III. Enternasyonal ya da P.C.I.'nin (İtalyan Komünist Partisi) öbür yöneticileri arasındaki «ayrıklıklar» birinci plana konmuş bulunuyor.

Asıl önemli olan iş, yeni *Quarderni*'nin [Defterlerin] dağınık notlarını yeniden yapılaştırma işi henüz yapılmamıştır. Gramscigil tarihsel blok anlayışı üzerindeki yeni bir tartışma, onun teorik yapıtının temel kavramları üzerindeki bilginin güçsüzlüğünü göstermiştir. Öyleyse bu yapıta *a priorisiz* yanaşmak ve, bir ilk zamanda, çoğu kez olduğu gibi, ona içtenlikten uzak saptırmalar katmaksızın, olduğu gibi açıklamakla yetinmek gerekiyor.

Bu irdeleme kendini *Hapishane Defterleri* ile sınırlıyor ve Gramscigil siyasal düşüncenin başlıca görünümlerinin temel bir kavram, tarihsel blok kavramı yöresinde eklemlendiklerini tanıtlamayı amaçlıyor.

Böylece, özsel görünümleri ortaya koyma ve Gramscigil çalışmaların yalnızca belli bir siyasal praksis çerçevesindeki içeriklerini değil, ama genel değerini belirtmek için, *Quaderni*'deki kimi konuları bir yana bırakma yolunu tuttuk.

Gerçi, *Quaderni*'nin amacı olağanüstü bir siyasal deneyden sonuçlar çıkararak İtalya'da sosyalizmin utkusuna katkıda bulunmaktır. Ama *fiir ewig* bir yapıt bı-

rakmak isterken, Gramci siyasal bilimi zenginleştiren kimi temel kavramlar hazırlama yolunu da tutmuştur.

Ensonu, ve özellikle, Gramsci bir Marksistir de: öyleyse sürekli olarak çalışmalarını Marksist teori çerçevesindeki yerine yerleştirmek ve bu çalışmaların hem geleneksel görünümlerini, hem de özgül katkılarını öl-çüp biçmek uygun olur.

Bu irdelemeye işte bu anlayış içinde yanaşmak gerekir.

Gramsci'nin yapıtının özünü tarihsel blok kavramına indirgemek ilk bakışta şaşırtıcı görünebilir. Çünkü, *Quaderni* ilgiyle okunurken, bu kavrama ancak birkaç şematik anıştırma bulunur[1]: çoğu kez, sosyo-ekonomik yapıyla politik ve ideolojik üstyapı arasındaki birliğin kısa yoldan olumlanması söz konusudur. Üstelik, Gramsci yorumları da, bu kavramda yapıyla üstyapı arasındaki ilişkilerin çözümlenmesinden, dolayısıyla «siyasal bir durumun güç yapısal çözümlemelerinden bir kurtuluş biçimi»nden[2] başka bir şey görmediklerinden, uzun zaman bu sınırlayıcı yoruma bağlı kalmışlardır.

Böyle bir görüş, bu kavramın önemini, onu «büyülü bir deyim», hatta kimi temel sorunlardan ustaca sıyrılmayı sağlayan teorik bir sandık odası olarak görecek derecede, tehlikeli bir azımsanmasına yol açmıştır.

Başka yorumcular da bu Gramscigil kavramı Lenin'in işçi sınıfının stratejisi üzerindeki çalışmalarına indirgeyerek, onun özgürlüğünü azaltmaya çalışmışlardır. Bu görüş de yalnızca toplumsal sınıflar arasında bir bağlaşma (ittifak) olarak tasarlanan tarihsel blok teorik yanılgısına yol açar.

---

1. *L. C.*, p. 619; **M. S.**, pp. 39, 49, 115, 201, 231; *Mach.*, pp. 11 ve 37
2. A. PIZZORNO, A propos de la méthode de Gramsci, in *L'Homme et la société*, 1968, no 8, pp. 165-166.

Her ne kadar Gramsci'nin yapıtının Lenin'in yapıtına ve siyasal etkinliğine sıkı sıkıya bağlı bulunduğu tartışma götürmezse de —Gramsci tarihsel blok irdelemesinde ona açıkça başvurur—, İtalyan Marksist teorisyenin bizi ilgilendiren sorun üzerindeki özgünlüğü son derece parlaktır. Kimi Gramci yorumcuları —özellikle G. Tamburrano, N. Bobbio, J.-M. Piotte— bu özgüllüğü haklı olarak belirmişlerdir.

Tarihsel blok kavramı bugün birçok yorumcu tarafından «en önemli öğelerden biri»[3] olarak, ve hatta kimileri için Gramscigil düşüncenin temel kavramı[4] olarak görülmektedir. Ne var ki, içeriği üzerinde anlaşmış değillerdir.

Tarihsel blok kavramı üçlü bir görünüm altında düşünülmelidir :

—Yapıyla üstyapı arasındaki ilişkilerin irdelenmesi tarihsel blok kavramının özsel görünümüdür. Ama Gramsci bu irdelemeyi hiçbir zaman, kimi yorumcularının sık sık düşündükleri gibi, bu blokun bir ya da öbür öğesinin önceliği *(primauté)* biçimi altında düşünmemiştir. Öyle olsaydı, tarihsel blok kavramının, sonunda, tarihsel blokun bir ya da öbür uğrağı üzerinde çokça oyalananları ekonomizm ya da idealizmle suçlamaktan başka bir nesnesi *(objet)* olmazdı.

Gerçeklikte, yapılar-üstyapılar ilişkilerinin özsel konusu, olanların birliğini gerçekleştiren bağın irdelenmesindedir.

Gramsci bu bağı organik olarak nitelendirir. Oysa bu organik bağ somut bir toplumsal örgütlenmeye karşılık düşer :

---

3. A. BUZZI, *La théorie politique de Gramsci*, p. 338.
4. A. PIZZORNO, *op. cit.*, p. 165.

Eğer bir tarihsel blok, yani bütünsel *(globale)* bir tarihsel durum irdelenirse, onda bir yanda doğrudan doğruyu üretici güçler ilişkisine bağlı bulunan toplumsal bir yapı —sınıflar—, öte yanda ideolojik ve politik bir üstyapı görülür. Bu iki öğe arasındaki organik bağ, işleri ekonomik düzeyde değil, ama üstyapısal düzeyde etkinlik göstermek olan kimi toplumsal gruplar: aydınlar tarafından kurulmuştur.

Bu ayrımlaşmış toplumsal katman, Gramsci'ye göre, «üstyapı memurları» katmanıdır. Organik nitelikleri kendini, bu aydınları temsilcileri oldukları sınıflara ve, en başta da, ekonomik düzeydeki temel sınıfa bağlayan sıkı dayanışmada gösterir. Burjuvazi örneğini alarak, Gramsci, bu sınıfın ekonomik ve toplumsal işlevleri geliştikçe, ideolojik, türel (hukuki) ve siyasal üstyapının örgütlenme işlevlerinin çekilip çevrilmesini, sıkı sıkıya dayanışık, hatta çoğu kez burjuva ya da en azından burjuvaziyle bağlaşık sınıflardan çıkma uzmanlaşmış gruplara bırakması gerektiğini gösterir.

Tarihsel bir blokun iç eklemlenmesi kendini böyle gösterir. Onun çeşitli öğelerini bağlayan organik bağın toplumsal bakımdan ne anlama geldiğini gösterirken, Gramsci, ciddi ekonomik çözümleme ancak *a posteriori* olanaklı olduğundan, her siyasal durumun dolayımsız *(immédiate)* yapısal çözümlemesi için üstyapının ve aydınların işlevinin irdelenmesiyle yetinmeyi sağlar. Gramsci işte bu bakımdan üstyapılar teorisyeni olarak nitelendirilebilmiştir.

—Böyle bir dural (statik) irdeleme, devingen (dinamik) bir irdelemeyle tamamlanmalıdır; A. Pizzorno'nun belirttiği gibi, tarihsel blok «bir çözümlemenin: bir kültürel değerler sisteminin (Gramsci'nin ideoloji dediği şey) bir toplumsal sistemi derinden etkileme, ona yayılma, onu toplumsallaştırma ve bütünleştirme biçi-

mının çözümlenmesinin çıkış noktası» [5] olarak da düşünülmelidir.

Toplumsal bir sistem, ancak işlerin çekilip çevrilmesini aydınlara bırakan bir temel sınıfın yönetimi altında hegemonik bir sistem kurulduğu zaman bütünleşmiştir: Tarihsel bir blok, o zaman gerçekleşir. Öyleyse bu kavramın irdelenmesi, hegemonyanın, entelektüel blokun irdelenmesinden ayrılmaz. Yapının ve üstyapının organik birliğini, toplumsal gerçekliği içinde kavramayı, yalnız böyle bir tarihsel blok anlayışı sağlar.

— Ensonu, Gramsci yönetici sınıf hegemonyasının nasıl çöktüğünü, yeni bir hegemonik sistemin nasıl kurulduğunu ve dolayısıyla yeni bir tarihsel blokun nasıl oluştuğunu da tarihsel blok çözümlemesi çerçevesinde irdeler. Bu son görünüm siyasal eyleme en bağlı olan görünümdür: Fransa'da ve İtalya'daki burjuva devrimlerin çözümlenmesinin, işçi sınıfının (1917'de) Rusya'daki başarısı ve (1920'de) İtalya'daki başarısızlığının ötesinde, «sanayici-tarımcı bloku»nu devirmeye ve «işçi ve köylü bloku»nu gerçekleştirmeye özgü stratejinin kuruluşu kendini gösterir.

Tarihsel blok kavramı işte bu görüş açısı içinde irdelenmiştir: ilk iki bölüm, birincisi üstyapının iki öğesini, sivil toplum [uygar toplum, yurttaşlar toplumu] ya da kültürel ve moral (ekinsel ve törel) yönetim ile politik toplum (siyasal toplum) ya da devlet aygıtını ve bunların karşılık ilişkilerini incelemek; ikincisi yapıyla üstyapı arasındaki organik bağı ve bunun teorik düzeydeki sonuçlarını irdelemek üzere, tarihsel blokun iç eklemlenmesine ayrılmıştır.

---

5. A. PIZZORNO, *op. cit.*, 166

Üçüncü bölüm, Gramscigil hegemonya kavramını irdeleyerek, tarihsel blokun devingen görünümünü konu alıyor.

Dördüncü bölüm, hegemonik işlevle görevli toplumsal katmanın tarihsel blok içerisindeki organik rolünü inceliyor.

Ensonu, hegemonyanın dağılması ya da organik bunalım ile yeni bir tarihsel blokun oluşması beşinci ve sonuncu bölümde ele alınacaktır.

Ek bölümde, Gramsci'nin bitirilmemiş denemesinden, tutuklanmasının öngününde yazılmış olmasına karşın, Gramsci'nin somut bir tarihsel blok üzerine, 1926'daki Mezzogirno [Güney İtalya] üzerine vermiş bulunduğu eşsiz betimlemeyi oluşturan *Alcuni temi della questione meridionale*'den [Güney sorunu üzerine bir kaç konu] geniş seçme parçalar bir araya geterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL BLOKUN ÜSTYAPISI

Tarihsel blokun üstyapıları, Gramsci'nin içerisinde bir yanda devlet aygıtını bir araya getiren politik toplum alanı, öte yanda da sivil toplum alanı, yani üstyapının en büyük bölümü olmak üzere iki özsel alanı ayırdettiği karmaşık bir bütünlük *(ensemble)* oluştururlar. Üstyapı içerisindeki bu iki öğenin bağlantı düzenini *(agencement)* irdelemeden önce, onları ayrı ayrı irdelemek gerekir.

1. SİVİL TOPLUM

Toplumsal bir sistemin «entelektüel ve moral yönetimi»ni tanımlamak için, Gramsci *Quaderni*'de sivil toplum kavramını sık sık yeniden ele alır. Bu sivil toplum kavramı Hegel'den ve Marx'tan alınmadır, ama, Norberto Bobbio'nun dikkate değer bir biçimde irdelediği gibi, Gramsci bu kavrama büyük bir önem kazandırmıştır.

1° Gramscigil Sivil Toplum Kavramının Kökeni

Her ikisi de Hegel'in yapıtına dayanmakla birlikte, Marx ile Gramsci karşıt yönlerde ilerlediler: birincisi [Marx] Hegelci «sivil toplum» kavramını ekonomik ilişkiler bütünlüğü olarak anlamış, ikincisi [Gramsci] bu kavramı ideolojik üstyapı kompleksi (bütünlüğü) olarak yorumlamıştı.

Ekonomi Politiğin Eleştirine Katkı'da, Marx, bu kavramın Hegelci kökenini üstlenerek, şöyle yazar: «Araştırmalarım, —devlet biçimleri gibi— hukuki ilişkilerin ne kendi başlarına, ne de insan anlığının *(esprit)* sözde genel evrimiyle anlaşılabilecekleri, ama tersine, köklerini, Hegel'in XVIII. yüzyıl Fransızları ve İngilizleri [1] gibi hepsini sivil toplum adı altında topladığı maddi varoluş koşullarından aldıkları ve sivil toplumun anatomisinin ekonomi politikte aranması gerektiği sonucuna vardılar.» [2] Bu görüş, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*'nda: «Devlet, siyasal düzen bağımlı öğedir, oysa sivil toplum, ekonomik ilişkiler alanı, kararlaştırıcı öğedir.» [3] diye yazan Engels tarafından da savunulmuştur. Ama Marx ile Engels'in en açık oldukları yer, *Alman İdeolojisi*'dir: «Sivil toplum Tarihin gerçek fuayesi, gerçek sahnesidir (...). Sivil toplum üretici güçlerin belli bir gelişme aşaması içerisindeki bireylerin maddi ilişkilerinin hepsini kapsar. Bir aşama-

---

1. Fizyokratlar
2. *Contribution à la critique de l'économie politique*, Editions Sociales p. 4. [Türkçe bir çevirisi için, bkz. «Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı», Sol Yayınları, Ankara, 1970, s. 23.]
3. F. ENGELS, *Ludwig Feuerbach et la fin de la philosophie classique allemande*, Editions Sociales, 1966, p. 73 [Türkçe bir çevirisi için, bkz: Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, Sol Yayınları, Ankara, 1979, c. III, s. 450.]

nın ticaret ve sanayi yaşamının bütününü kucaklar.» Demek ki sivil toplum Marx tarafından belirli bir dönemin ekonomik ve toplumsal yapı bütünlüğü *(ensemble)* olarak düşünülmüştür : bu görüş sivil toplumda ekonomik ilişkiler bütünlüğünü *(complexe)* ve toplumsal sınıfların oluşmasını kapsayan Hegelci anlayışa bağlanır.

Gramcigil sivil toplum anlayısı kökten farklıdır, üstyapı uğrağı alanına girer : «Iki büyük üstyapısal düzey ayırt edilebilir : 1) sivil toplum adı verilebilecek düzey halk dilinde «özel» denilen kurumlar bütünlüğünü (bir araya getirir) ve egemen grubun bütün toplumda uyguladığı hegemonya işlevine karşılık düşer.»[5] Demek ki Gramsci de sivil toplum terimini kullanır. Ama en şaşırtıcısı, N. Bobbio'nun da belirttiği gibi, Gramsci'nin bu yoruma yüklediği Hegelci kökendir : «Hegel tarafından anlaşıldığı biçimde» ve «bu notlarda çoğu kez anlaşıldığı anlamda» sivil toplum, diye olumlar Gramsci *Quaderni*'de, «devletin ethik (törel, ahlaki) içeriği olarak toplumsal bir grubun toplumun bütünü üzerindeki kültürel ve siyasal hegemonyası»[6] gibi düşünülmelidir.

Bu çelişik Hegel yorumunu nasıl açıklamalı? Yanıt Hegel'in sivil toplum kavramı üzerindeki çok genişlemiş anlayışındaymış gibi görünüyor. Her ne kadar sivil toplum kavramı çoğu kez sosyo-ekonomik yapıya karşılık düşüyorsa da (Marx'in yorumu), N. Bobbio, Gramsci'nin özsel olarak, Hegel'in «devletin ethik içeriği»ni oluşturan siyasal ve sendikal dernekleri, korporasyonları da sivil toplum içerisinde yorumladığı *Hukuk Felsefesi*'nin kimi parçalarından esinlenmiş bulunduğunu belirtiyor. Gramscigil sivil toplum tanımlaması, devletin

---

4. *L'ideologie allemande*, Editions Sociales, p. 55. [Türkçe bir çeviri için bkz. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, Sol Yayınları, Ankara, 1976, c. I, s. 43 ve 92.)
5. *I*, p. 9.
6. *P.*, p. 164 (ayrıca I., p. 46 ve *Mach.*, pp. 128-129).

«ethik içeriği» olan «özel denilen örgütler» tanımlaması, böylece yeniden bulunur.

Öyleyse Hegel'in bu «biraz zorlama, en azından tek yanlı»[7] Gramscigil yorumu, Marx'ın yorumuna ters düşer.[8] Gene de bundan, N. Bobbio ile birlikte, sivil top-

---

7. N. BOBBIO, Gramsci e la concezione della societa civile, in *Gramsci e la cultura contemporanea*, Rome, 1969, éd. Riuniti t. I, p. 86.

8. «Sivil toplum» [«uygar toplum», «yurttaşlar toplumu»] terimi, Almanca (Marx'ın özgün metni) «burjuva toplum» olarak da çevrilebilecek *bürgerliche Gesellschaft* terimine karşılık düşer. Marx çevıricileri bu konu üzerinde uzlaşamıyorlar. Marx'ın «sivil toplum»un «tüm Tarihinin gerçek fuayesi, gerçek sahnesi» olduğunu ileri sürdüğü *Alman İdeolojisi'nin* ünlü parçası, örneğin J. TEXIER tarafından bu anlamda çevrilmiş (Gramsci, théoricien des superstructures, *La Pensée*, no 139, 1968, p. 41 n. 22), oysa Editions Sociales burjuva toplum terimini seçmiştir: «Burjuva toplum tüm Tarihin gerçek fuayesi, gerçek sahnesidir» *(L'idéologie allemande*, Ed. Sociales, p. 54)*. Ama, ne olursa olsun, yanılgı tehlikesi sınırlıdır, çünkü Marx bu —sivil ya da burjuva— toplumun «üretici güçlerin belli bir gelişme aşaması içerisindeki bireylerin somut ilişkilerinin hepsini kapsadığını» açıklayarak sürdürür (ibid. p. 55). İster sivi, ister burjuva topum olsun, demek ki yapı (structure) Tarihin merkezidir. *Bürgerliche Gesellschaft* teriminin çevirisi sorunu önemsiz bir sorun değildir. çünkü, V. GERRATANA'nın da ansıttığı gibi (Gramsci e la cultura contemporanea, t. I, p. 170), Gramsci Marx'ın *Yahudi Sorunu* üzerindeki makalesinin genişlemiş Hegelci sivil toplum tanımının yinelendiği kimi parçalarını çevirmiştir; çevirinde, Gramsci, *bürgerliche Gesellschaft* terimini *societa* civile olarak değil, ama *societa borghese* olarak çevirmiştir.

Ayrıca MARX da, *Alman İdeolojisi'nde*, Hegelci sivil toplum kavramının ikili anlamını kabul eder: bu terimi ekonomik yapıyı adlandırmak için kullanmakla birlikte, Marx, «doğrudan doğruya üretimden ve ticaretten çıkmış bulunan, ve her zaman devletin ve idealist üstyapının arta kalan bölümünün temelini oluş-

lum kavramının, ideolojik üstyapının rolü üzerindeki Marksist çözümlemeye ters düştüğü sonucunu mu çıkarmak gerekir? Marx'in kendisi bunun tersini tanıtlamıştır : son özsel yazılarından birinde, *Gotha Programının Eleştirisi*'nde, Marx üstyapı içerisinde devlet aygıtıyla «toplum» adını verdiği ve sivil toplum kavramına karşılık düşen şeyi birbirinden ayırır; program tarafından ilan edilen «özgür devlet ve sosyalist toplum»u[9] kurma ereğini çözümlerken, Marx, «şimdiki toplumu (ve bu gelecekteki toplum için de geçerlidir) şimdiki (ya da gelecekteki toplum için gelecekteki) devletin temeli olarak açıklayacak yerde, tersine, devlet öz entelektüel, moral, ve özgün temellerine sahip, bağımsız bir

---

turan toplumsal örgütlenmenin, gene de çoğu kez ayrı ad altında belirtilmiş bulunduğu»nu vurgular (*L'idéologie allemande op. cit.*, p. 55). MARX, Hegelci sivil toplum kavramının yapısal ve üstyapısal görünümlerini büsbütün ancak *Gotha Programının Eleştirisi*'nde ayırır.

* H. Portelli'nin bu saptamayı Editions Sociales tarafından 1968 yılından önce yayımlanan bir *Alman İdeolojisi* çevirisine dayanarak yaptığı anlaşılıyor. Oysa 1968 yılında yayımlanan Fransızca çeviride *bürgerlische Gesellschaft* terimi sivil toplum («la société civile») olarak çevrildiği gibi, *Alman İdeolojisi*'ni oluşturan notların yeniden yapılaştırılması sonucu, H. Portelli'nin alıntıladığı tümcelerden birincisi bu basımın 65. sayfasında yer alırken, öbürleri 104-105. sayfalarda yer almaktadırlar. Bunun gibi, Sol Yayınları tarafından yayımlanan Türkçe çeviride de, gerek terim, gerek yapıtı oluşturan notların yeniden yapılaştırılması bakımından, Editions Sociales'in 1968 basımında uyulan kurullara uyulmuş, söz konusu tümceler, örneğin *Seçme Yapıtlar* c. I içinde, sırasıyla 43 ve 92. sayfalarda yer almışlardır. Ç.

9. *Critique du programme de Gotha*, Editions Sociales, 1966, p. 148. [Türkçe bir çevirisi için, bkz : *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara, 1969, s. 162)

gerçeklik olarak açıklanıyor.» [10] diye yazar. Demek ki, toplum Gramscigil sivil topluma benzer biçimde, devletin entelektüel ve moral temeli olarak tanımlanmıştır.

Bundan, Gramscigil sivil toplum kavramının, Marx'ın çözümlemesinin açındırması olduğu sonucunu mu çıkarmak gerekir? Oysa, Marx'a değil de Hegel'e yapılan, üstelik pek de inandırıcı olmayan gönderme, gerçekte her ne kadar, terminolojik farklılıklar ötesinde, Marx'ın uzantısında da yer alsa, Gramsci'nin bunu düşünmediğini gösteriyor gibidir.

Öyleyse, Gramscigil sivil toplum kavrayışının *(notion)*, şimdi de çeşitli niteliklerinin irdelenmesi gereken özgün bir kavram *(concept)* olduğu düşünülebilir.

2° *Sivil Toplumun Genel Nitelikleri*

Quaderni'de sivil toplumun, hepsi de birbiriyle uyumlu bir çok tanımı bulunur : Sivil toplum bu tanımlarda genellikle «halk dilinde özel denilen ve egemen grubun bütün toplumda uyguladığı hegemonya işlevine karşılık düşen kurumlar bütünlüğü» [11] olarak anlaşılmıştır. Gramsci onu, «temelini, «ethik içeriği»ni oluşturduğu politik toplumun (terimin dar anlamında devletin) karşısına koyar.

Şivil toplum karmaşık bir bütünlük *(ensemble)* oluşturur, çünkü alanı çok yaygındır ve bütün tarihsel bloku yönetme yeteneği, içeriğinin eriştiği toplumsal kategorilere bir uyarlaması anlamına gelir. Bu yüzden sivil toplum üç tamamlayıcı görünüm altında düşünülebilir :

— Yönetici sınıfın ideolojisi olarak, ekonomiden, hukuktan, vb. geçerek, sanattan bilime değin, bütün ideoloji kollarını kapsar :

---

10. *Op. cit.*, p. 43. [A. g. y., s. 43.]
11. *I.*, p. 9.

— Onları yönetici sınıfa bağlamak üzere bütün toplumsal katmanlar içinde yayılmış bulunan dünya görüşü olarak, bütün gruplara uyar : felsefe, din, ortakduyu *(sens commun)*, folklor gibi çeşitli nitel dereceleri de bu durumun sonucudur;

— Toplumun ideolojik yönetimi olarak, üç özsel düzeyde eklemlenir : gerçek anlamıyla ideoloji «ideolojik yapı» —yani ideolojiyi yaratan ve yayan örgütler—, ve ideolojik «gereç», yani teknik ideoloji yayma araçları (okul sistemi, *mass media*, kitaplıklar, vb.).

İdeolojinin bu üç görünümü ardışık olarak (art arda) gözden geçirilecektir.

3° *Sivil Toplum Alanı*

Sivil toplumun kapsadığı alan, ideoloji alanını oluşturduğuna göre, son derece geniştir. Gramscigil ideoloji anlayışını burada ayrıntılı olarak anlatmak istemeksizin, bunun çok genişletilmiş bir anlayış olduğu belirtilebilir : gerçekten, Gramsci, ideolojiyi «sanatta, hukukta, ekonomik etkinlikte, bireysel ve kolektif yaşamın bütün belirtilerinde kendini örtükçe *(implicitement)* gösteren bir dünya görüşü» [12] olarak tanımlar.

Yalnız «organik», yani bir temel sınıfa bağlı bulunan ideolojiler özsel ideolojilerdirler. İlkin bu sınıfın ekonomik düzeyiyle sınırlı bulunan ideoloji, hegemonyanın gelişmesiyle birlikte yönetici grubun bütün etkinliklerine yayılır. Yönetici grup, bu grup ideolojisinin ekonomi, bilimler, sanat, vb. gibi bir görünümü (bir yönü) üzerinde uzmanlaşan bir ya da birçok aydınlar katmanları türetir. İdeolojinin çeşitli kolları, görünüşteki bağımsızlıkları ne olursa olsun, aynı bir bütünün : temel sınıfın dünya görüşünün çeşitli bölümleridirler.

---

12. *M. S.*, p. 7.

Bu gerçek birliğin bir örneği de, özsel ast sınıfın, işçi sınıfının dünya görüşü olan praksis felsefesi tarafından verilmiştir. Praksis felsefesi, kendi dünya görüşünün yapıcı öğelerinin birliğiyle, ideolojik üstyapının birliğini gerçekleştirir: böyle bir birliğin zorunlu olduğunu ileri sürer Gramsci: «Zorunlu olarak her yapıcı öğenin, teorik ilkelerinde, birinden öbürüne bir çevrilebilirliğinin, her biri kendi öz özgül dilinde, karşılıklı bir çevirisinin olması gerekir: biri öbüründe örtükçe içerilmiştir, bu yapıcı öğeler türdeş bir alan *(cercle)* oluştururlar.» [13]

Bu çok geniş ideoloji anlayışının sonucu, yönetici toplumsal grubun bütün etkinliklerini, hatta en az ideolojik görünen etkinlikleri, ve özellikle bilimleri bile, bu ideoloji anlayışı içine sokmaktır. Gerçekten de Gramsci, bilimin bile üstyapının bir parçası olduğunu, «tarihsel bir kategori» oluşturduğunu bildirir. Tarihsel yöntembilimi (metodolojiyi) çözümlerken, Gramsci, «bilimsel ideoloji»yi, [14] yani birçok bunalımlar geçiren bilimsel teorileri, deneysel araştırma yönteminden (metodundan) ayırır. Yalnız deneysel araştırma yöntemi tarafından saptanan gerçek veriler ideolojiden bağımsızdırlar. Hatta araştırma yöntemi bile üstyapıdan büsbütün bağımsız değildir: «Başlıca bilimsel ilerleme «aletleri» entelektüel (ve aynı zamanda siyasal), yöntembilimsel (metedolojik) niteliktedirler, ve Engels «entelektüel aletler»in hiçlikten doğmadıklarını, insanda doğuştan bulunmadıklarını, tarihsel olarak geliştiklerini ve tarihsel olarak gelişmekte olduklarını çok haklı olarak yazmıştır». [15] Teori ile deneysel araştırma arasındaki

---

13. *M. S.*, p. 92.
14. *M. S.*, p. 55.
15. M. S., p. 30

ayrım, Jacques Texier'nin de belirttiği gibi [16], bilimin tarihsel sürekliliği sorununu ortaya çıkaracak olan aşırı üstyapısal bir bilim anlayışı tehlikesinden sakınmayı sağlar. Bu çekincelere karşın, öyleyse öyle görünüyor ki ideoloji — ve sivil toplum — yönetici sınıfın ve dolayısıyla üstyapının hemen bütün etkinliklerini kapsamına alır: bu denli geniş bir ideoloji anlayışı, Gramsci'nin ona tarihsel blok içerisinde neden özsel bir rol verdiğini yeterince açıklar.

4° Çeşitli İdeoloji Basamakları

İdeoloji, yönetici sınıfın dünya görüşü, bütün topluma yayılmalıdır. Bu yüzden de bütün düzeylerde aynı türdeşlikte değildir: Yönetici toplumsal katmanlar içinde yayılmış bulunan ideoloji, halk kültüründe bulunan ideoloji kırıntılarından elbette daha işlenmiş bir durumdadır. Demek ki Gramsci belli toplumsal katmanlara karşılık düşen çeşitli nitel basamaklar (dereceler) ayırt eder: tepede, en işlenmiş dünya görüşü: felsefe. En alt basamakta: folklor. Bu iki aşırı düzey arasında, «ortakduyu» ve din.

Öyleyse felsefe dünya görüşünün en işlenmiş aşamasıdır. Dünya görüşü, ideoloji özelliklerine, yani temel sınıfın kültürel dışavurumu olma niteliklerine en açık biçimde ancak bu düzeyde sahiptir. Bu nitelikle, felsefe hepsinden daha bağlantılı olmalıdır: «Filozof yalnızca öbür insanlardan daha mantıklı, daha bağlantılı, daha sistemli «düşünmek»le kalmaz, ama düşüncenin bütün tarihini de bilir, yani düşüncenin kendisine değin geçirdiği gelişmeyi açıklamaya da yeteneklidir; o, düşünce alanında, uzmanlar tarafından çeşitli bilimsel alanlarda üstlenilen işlevin tıpkısına sahiptir.» [17]

---

16. J. TEXIER, *Gramsci*, Seghers, pp. 68-79. Eleştirel görüş için bkz: L. ALTHUSSER, *Lire le Capital*, t. I, pp. 169 et s., Maspéro.
17. *M. S.*, p. 24.

Bu bağlantı, felsefe tüm ideolojik sistemin kaynak çası *(référence)* olduğu oranda zorunludur: Gramsci felsefenin rolünü, onun yaratıcılarını, hegemonyanın dayanağı (kilit taşı) olan büyük aydınları tanımlayacağı terimlerle tanımlar: felsefe ideolojinin dayanağıdır; kültürel hareket olarak, «inan» olarak yansıyan her felsefenin temel sorunu, «bu ideolojinin ta kendisi tarafından pekiştirilmiş ve birleştirilmiş bulunan tüm toplumsal bloktaki ideolojik birliği korumak»tır.[18]

Yönetici sınıfla bağından dolayı, felsefe bütün toplumsal katmanların yaşam kurallarını pratik olarak etkiler. Bu bakımdan, «genel olarak anlaşıldığı biçimiyle felsefe tarihi, yani filozofların felsefelerinin tarihi, her belirli çağda varolan dünya görüşlerini değiştirmeyi, yetkinleştirmeyi, düzeltmeyi, ve dolayısıyla bu dünya görüşlerine karşılık düşen davranış kurallarını ya da genel olarak pratik etkinliği değiştirmeyi amaçlayan belirli bir kişiler sınıfının ideolojik girişim ve girişkenliklerinin tarihidir.»[19]

Bundan dolayı, felsefe ile tarih özdeşleşirler: belirli bir tarihsel dönemin felsefesi «bu aynı çağın «tarih»inden başka bir şey değildir, yönetici grubun daha önceki gerçeklik üzerinde yol açma başarısını gösterdiği o değişiklikler yığınından başka başka bir şey değildir; tarih ile felsefe bu anlamda birbirlerinden ayrılmaz, bir «blok» oluştururlar.»[20]

Felsefenin ideolojik blok içerisindeki özsel rolü, kendini yardımcı ve ast sınıflar içinde yayılmış bulunan dünya görüşleri üstündeki etkisiyle: ortakduyu ile gösterir.

---

18. *M. S.*, p. 7.
19. *M. S.*, pp. 21-22.
20. *M. S.*, p. 22.

Her «tarihsel», yani organik felsefenin, kendini ortakduyu ile sürdürmesi gerekir. Bu şu anlama gelir ki, «ortakduyudan üstün ve bilimsel bakımdan bağlantılı bir düşünce»[21] hazırlamakla birlikte, her organik felsefel devinim, ast sınıfları ideolojik bakımdan daha iyi yönetmek için, halk katmanlarıyla, «basit» insanlarla ilişki içinde kalmalı ve hatta, «irdelenecek ya da çözülecek sorınların kaynağını»[22] bu ilişkide bulmalıdır. Gerçekte, bu ilişkiye karşın, Gramsci «yüksek» felsefe ile ortakduyu arasındaki gerçek bağıntının, tarihsel blokun ideolojik birliğini sağlayan politika tarafından kurulduğunu saptar.

Bu siyasal bağın zorunluluğu, felsefe ile ortakduyu arasındaki farkı gösterir : felsefede «düşüncenin bireysel çözümleme nitelikleri»nin ağır basmalarına karşın, ortakduyuda özsel olarak «belli bir çağ ve belli bir halk ortamının yaygın nitelikleri»[23] söz konusudur. Ortakduyu, çeşitli geleneksel ideolojilerle yönetici sınıf ideolojisinin bir karışımı olarak — sağduyu olarak görünür. Ama onun başlıca öğelerini geleneksel ideolojiler, ve özellikle dinler oluştururlar — Gramsci'nin ortakduyuyla sıkı, ortakduyuyla felsefe arasındaki bağdan daha sıkı bağını belirttiği dinler. Karmaş dolaş bulunan bu dinler, yalnızca çağdaş dinlerin çeşitli görünümleri değillerdir, ama aynı zamanda geçmiş inançlar, boşinanlar, vb.dırlar da. Bu durum, yalnızca bir tek ortakduyunun olmamasını açıklar — tıpkı, aynı bir kilise içerisinde bile, yalnızca bir tek dinin olmaması gibi. Her toplumsal katmanın kendi öz «ortakduyu»su vardır, öyleki bu dünya görüşü kendini birçok biçimler altında gösterir : «Temel ve en ayırt edici özelliği (hatta her beyin düzeyinde bile) parçalı, bağlantısız, tutarsız, felsefesi

---

21. M. S., p. 9
22. *M. S., p. 9.*
23. *M. S., p. 9 (not)*

olduğu yığının toplumsal ve kültürel durumuna uygun bir görüş olmaktır.»[24] Böyle bir durum, belli bir bağlantının ancak otoriter yoldan, politika aracıyla elde edilebileceğini gösterir.

Eğer ideolojik blok kendi bütünlüğü içinde göz önünde tutulursa, ortakduyu, «kendisinden bir «sağduyu» çekirdeği ödünç aldığı felsefeyle», ona ideolojik tortulaşmasının özünü sağlayan «folklor arasında yarı yolda bulunan», «felsefenin folkloru»[25] olarak görünür, Öyleyse her yeni türdeş toplumsal grubun ilk ödevi kendi öz felsefesini saptamak ve ortakduyuyla savaşmaktır.

Folklor ideolojik blokun en alt düzeyinde yer alır. Folkloru özsel olarak «özgün («*pittoresque*») bir oge olarak görecek her irdeleme reddedilmelidir. Folklor bir «dünya görüşü»dür — hatta bu dünya görüşü ilkel ve bağlantısız da olsa. Bu bağlantısızlık, bu ideolojiler çeşitliliğinin toplumsal kökeniyle açıklanır : folklor «yalnızca işlenmemiş ve düzensiz bir dünya görüşü olmakla kalmaz, çünkü halk (yani şimdiye değin varolmuş bulunan her toplum tipinin ast sınıflar bütünlüğü), tanım gereği, işlenmiş, düzenli ve siyasal bakımdan örgütlü ve merkezleştirilmiş görüş sahibi olamaz, ama tersine, katlı *(multiple)* bir dünya görüşüdür de; yalnızca çeşitli ve bağlantısız *(juxtaposé)* anlamında değil, ama en kabadan en az kabaya doğru katmanlaşmış *(stratifié)* anlamında da katlı bir dünya görüşü. Folklor tarihte art arda gelen ve en büyük bölümü artık yalnızca folklorda bulunan bütün dünya ve yaşam görüşlerinin düzensiz bir kalıntılar bütünlüğüdür.»[26] Folklor geçmiş bir olay değil, ama sürekli bir olaydır : düşünce ve bilim «modern folklor»a durmadan yeni öğeler verirler. Gramsci böylece folklorda — özellikle dini katolik ve ortodoks

---

24. *M. S.*, p. 119.
25. *I.*, p. 144.
26. *L.V.N.*, pp. 215-216

olan ülkelerde— aydınların ve din adamları hiyerarşisininkinden çok farklı bir halk dini, bir «pratik davranış kuralları ve gelenekler»[27] vb. bütünlüğünden oluşmuş bir halk ahlakı görür.

Demek ki ideolojik sivil toplum alanı, tarihsel blok yapısının bütün toplumsal katmanlaşmalarını kaplar. İdeoloji egemen sınıfın bütün etkinliklerini kapsadığı için, sivil toplumun da, bundan dolayı, çok karmaşık bir eklemlenmesi olması gerekir.

5° İdeolojik Yapı ve İdeolojik Gereç

Sivil toplumun özsel görünümlerinden biri de iç eklemlenmesine, yani yönetici sınıfın kendi ideolojisini yayma örgütüne dayanır. Bu örgüt Gramsci tarafından «ideolojik yapı» olarak nitelenmiştir. Gramsci bu terimden «teorik ve ideolojik cephe»yi sürdürmeye, savunmaya ve geliştirmeye yönelik maddi örgüt»ü[28] anlar. İdeolojik yapı içinde, Gramsci yalnızca işlevi ideoloji yayma olan örgütleri değil, ama bütün toplumsal iletişim araçlarını, ve «kamuoyu»nu etkilemeyi sağlayan bütün aletleri de toplar.

İdeolojik yapı içerisinde, Gramsci, ideoloji yaymakla görevli örgütleri, genel etkinliklerine «kültürel bir bölüm» katan örgütlerden ayırır. Örneğin yüksek görevlileri, ordu subaylarını bu ikinciler içine sokar. Kilise, öğretim örgütü ve basın örgütleri gerçek anlamıyla kültürel örgütlerdirler. Kilise, daha önceki tarihsel blok döneminde sivil toplumun nerdeyse tekelini elinde tuttuktan sonra («dinsel ideoloji, yani çağın felsefesi ve bilimi», okulu, eğitimi, ahlakı, adaleti, sigortası, vb.)[29], bu durumu büyük ölçüde korumuştur. İster devlet, is-

---

27. *L. V. N.*, p. 216.
28. *P.*, p. 172.
29. *I.*, p. 4.

ter özel kuruluşlar denetimi altında bulunsun, öğretim örgütü, ve hatta halk üniversiteleri de, ideolojinin üniversite ve Akademi denetimi altında derecelendiğinin görüldüğü, sivil toplumun ikinci kültürel bütünlüğünü oluştururlar (özellikle ulusal dilin, öyleyse bir dünya görüşünün koruyucusu olarak ulusal bir yüksek kültür işlevi gördüğü ölçüde).[30] Sivil toplumun üçüncü büyük kurumu, basın ve yayın kurumudur. Gramsci sivil toplumun en devingen (dinamik), ama gene de belli bir ideolojik işlevi yerine getirmekten geri kalmayan («yayınevlerinin örtük ya da açık bir programları vardır ve belli bir akıma bağlanırlar»)[31] kurumu olarak saydığı bu yeni kuruma büyük bir ilgi gösterir. Basın ve yayının, öğretim örgütü olarak, özsel bir rolleri vardır, çünkü yalnız onların tüm ideoloji alanını (bilimsel, siyasal, yazınsal, vb. kitaplar ve dergiler) ve bu alanın bütün derecelerini («seçkin,» basitleştirilmiş, halk için, vb. kitaplar ve gazeteler) kapsamaları gerekir.

İdeolojik yapı içerisinde, «komuoyunu doğrudan doğruya ya da dolayılı olarak etkileyen ya da etkileyebilen her şey»i[32], Gramsci bu üç özsel kuruma katar ve kitaplıkları, dernekleri, klüpleri, vb. özellikle söz konusu eder.

Bu« ideolojik yapı», Gramsci'nin etkililiklerini karşılaştırdığı çeşitli iletişim araçlarıyla (ideolojik gereç) ideoloji yayar : görsel-işitsel araçlar (tiyatro, sinema, radyo, televizyon, vb.) «yazılı iletişimden (kitaplar, gazeteler) çok daha geniş, ama yüzeysel ve derinlikten yoksun bir hızlılığa, bir çalışma alanı ve bir duygusal etkiye sahip ideolojik yayın araçlarıdırlar.»[33] Bu ideolojiyi yayma kanallarına, Gramsci mimarlığı ve hatta so-

---

30. Dünya görüşü olarak dil üzerine, bkz : *M. S.*, pp. 4-5
31. *P.*, p 172
32. *Ibid.*,
33. *P.*, p. 180

kakların, ideolojik gereç olarak önemini vurguladığı düzen ve adlarını da katar.

İdeoloji yayımı sivil toplumun son derece karmaşık bir eklemlenmesini gerektirir; sivil toplumun çeşitli görünümlerinin (ideolojisinin alan, derecelenme, yapı ve yayımının) bağlantı düzeni, Gramsci'nin sivil toplum içinde sivil toplum olan Katolik Kilisesi üzerine sık sık verdiği örnek aracıyla değerlendirilebilir.

6° Sivil Toplum İçinde Bir sivil Toplum Katolik Kilisesi Örneği

Gramsci, Kilisenin bugün de gerçek bir özerk sivil toplum oluşturduğunu ileri sürer. Papalarla hükümetler arasında, dinsel konulardaki antlaşmaları, konkordatoları çözümleyen Gramsci, yeni yönetici sınıfın Kiliseye sivil toplumda geniş bir pay koruma olanağını sağlayan temsilcileriyle varılmış uzlaşmaların söz konusu olduğunu düşünür. Ona göre, Kilisenin sürerliğini iki etken açıklar : Kilisenin ideolojik türdeşliği ve ideolojik yapının önemi.

Kilisenin gücü, özellikle denetlediği toplumsal blok içinde sürdürme başarısını gösterdiği ideolojik birlikte bulunur : «Dinlerin ve özellikle Kilisenin gücü tüm «dinsel» yığının öğreti birliği zorunluluğunu var gücüyle duymalarına ve entelektüel bakımdan yüksek katmanların aşağı katmanlardan kopmamaları için savaşım vermelerine dayanmıştır. Roma Kilisesi, biri aydınların öbürü de «basit ruhlar»ın dini olmak üzere, resmen iki din oluşmasını engellemeyi gözeten savaşımda her zaman son derece direngen olmuştur.»[34] Çeşitli toplumsal katmanların inançları arasında gerçekte bir farklılık olmadığı anlamına gelmez bu. Örneğin Gramsci bir köylüler Katolikliği, bir kentli küçük burjuvalar

34. *M. S.*, p. 7.

ve işçiler Katolikliği, bir kadınlar Katolikliği ve bir aydınlar Katolikliği görür. Öyleyse sorun, aydınların —felsefeye benzeyen— inancıyla, «basit» insanların —ortakduyuya ya da folklora benzeyen— inancını bağdaştırmaktır. Gramsci, «aydınlar için değil, ama yoksul insanlar için bir inan konusu»[35] olan kimi mucizeler örneğini verir.

Kilise «resmi» bir ideolojik birliği iki araçla sürdürür: politika ve ilerlemeci (*progressif*, derece derece ilerleyen) ideolojik evrim. Her idcolojide olduğu gibi, dinin çeşitli dereceleri (basamakları) arasındaki bağlantı da, bu durumda «ayrılıkta kimi sınırları aşmamaları ve onu sonu felaketli ve onarılmaz bir duruma getirmemeleri için aydınlar üzerine demirden bir disiplin yükleyerek,»[36] politika aracıyla sağlanmıştır. Ama Kilise, bu «politik» yolu sınırlandırmak için, «bilimin ve felsefenin isteklerini karşılamaya yönelik ilerlemeci bir hareket» yolunu da tuttu, «ama öylesine yavaş ve öylesine derli toplu bir tempoyla ki, değişmeler entegristlere «devrimci» ve demagojik görünmekle birlikte, «basit» yığın tarafından farkedilmediler bile.»[37] Kilise kendi ideolojik blokunda belli bir türdeşliği elden kaçırmamayı işte böyle başarır.

Bu dini yaymak için, Kilise çok güçlü bir örgüte: merkezde, Gramsci'nin büyük örgütleme yeteneğini kabul ettiği ve, Ortaçağ boyunca yığın hareketlerini düzene koymak için, sonra, Karşı-Reformdan sonra, «kazanılmış siyasal konumları elden kaçırmamak»[38] için, özellikle yeni dinsel sınıfların yaratılmasıyla, kendini sürekli olarak yenileyen rahipler sınıfına (*clergé*) dayanır. Bu örgüt, Gramsci'nin *Quaderni*'de inceden inceye irde-

---

35. *M. S.*, p. 10
36. *Ibid.*
37. *M. S.*, p. 8.
38. *Mach.* p. 225

lediği, yönetimi laiklere bırakılmış, ereği politik ve sendikal (Katolik partiler ve sendikalar), ya da ideolojik (Katolik Eylem) olan kurumlar tarafından tamamlanır.

Gramsci Kilisenin büyük «ideolojik gereç»i sayesinde gösterdiği belirleyici etkiyi de saptar: «Kendi öz maddi ideolojik yapı bölümünü geliştirmek için gösterdiği sürekli ve sabırlı çabalar bilinmedikçe, modern toplumda kilise tarafından elde tutulan konum açıklanamaz».[39] Bu ideolojik gereç özsel olarak Kilisenin yaydığı yazın ve (kilise bültenlerine değin) gazeteler ile, Kilisenin elde tuttuğu öğretimsel ve üniversiter örgüt tarafından oluşturulmuştur.

Katolik Kilisesi gerçekten Gramsci'nin sivil toplumda çözümlediği bütün görünümleri gösterir: bir yanda, bütün toplumsal gövdeye yayılmış ve uyarlanmış bir ideoloji; öte yanda, bu ideolojinin örgütleri ve yayma kanalları. Bu geniş ve karmaşık üstyapı alanının karşısına, Gramsci politik toplum alanını koyar.

2. POLİTİK TOPLUM

Gramsci'nin üstyapı içerisinde sivil toplumun karşısına koyduğu politik toplum, *Quaderni*'de pek **o kadar** irdelenmemiştir. Bunun bir nedeni de şudur: Klasik Marksist teoride, irdeleme toplumun ideolojik, kültürel yönetiminden çok, devlet aygıtını konu alır. Gene de, *Quaderni*'de politik toplumun bir çok tanımı bulunur:

— «Kendini devlet ya da türel (hukuki) hükümette dışavuran «doğrudan egemenlik» ya da buyurma işlevine karşılık düşen politik toplum ya da devlet.»[40]

— «Halk yığınlarını belirli bir uğrağın üretim tipine

---

39. *P.*, p. 172.
40. *I.*, p. 9.

ve ekonomisine uydurmak için politik toplum ya da diktatora, veya zorlama aygıtı.»[41]

— «Politik hükümet..., yani etkin (aktif) olduğu kadar edilgin (pasif) uzlaşmayı da kabul etmeyen grupların «yasal» düzencesini (disiplinini) sağlayan devlet zorlama aygıtı; bununla birlikte bu aygıt, kendiliğinden onaşma *(consensus)* eksik olduğu zaman, buyurmada ve yönetimde bunalım uğrakları olasılığına karşı toplumun bütünü için oluşturulmuştur.»[42]

Demek ki politik toplum iyice belirlenmiş niteliklere sahiptir: üstyapının zorlama işlevine bağlı etkinliklerinin hepsini bir araya getirir. Bu bakımdan, sivil toplumun bir uzantısıdır; hegemonik bir sistemin çeşitli oluşma derecelerini çözümlerken, Gramsci, politik-militer uğrağın, bir sınıfın toplum üzerinde uyguladığı ekonomik ve ideolojik yönetimin uzantısı ve somutlaşması olduğunu saptar. Gramscigil şemada siyasal erkliğin (iktidarın) fethi nasıl toplumun denetimini tamamlıyorsa, politik toplum da hegemonik sistemde ancak ikincil bir rol oynamalıdır.

Gramsci'nin politik toplum üzerine verdiği tanımlarda ortaya çıktığı gibi, politik toplumun işlevi zor kullanma, kurulu düzeni zorla sürdürmedir. Bu bakımdan, o kendini yalnızca militer olanla sınırlamaz, ama türel hükümeti, «yasal» baskıyı da kapsamına alır: «Hukuk, devlet tarafından yerine getirilen bütün olumlu uygarlık etkinliğinin bastırıcı ve olumsuz görünümüdür.»[43]

Bu genişletilmiş zorlama anlayışı, Gramsci'nin politik toplumda, sivil toplumla bağının az ya da çok sıkılığına (özerkli olduğu zaman apaçık diktatora ve sivil

---

41. *L. C.*, p. 481
42. *I.*, p. 9.
43. *Mach.*, p. 88.

topluma bağlı olduğu zaman politik hegemonya) ve kendini teknik-militer (düpedüz zor kullanma) ya da politik-militer (siyasal zorlama yönetimi) düzeyle sınırlamasına göre, birçok görünüm ayrıt ettiğini gösterir.

Zorlama uğrağı olarak, demek ki politik toplum, içlerinde zorlamadan yararlanılan durumlar tarafından belirlenir. Gramsci iki durum ayırt eder :

— Olağan durum temel sınıfın yönetimini «onamayan» toplumsal grupların denetimine dayanır: bu gruplar — ast sınıflar— toplumsal ve ekonomik ilişkilerin evriminin belli bir derecesinde yönetici sınıfla çelişkiye düşerler. Öyleyse yönetici sınıf, egemenliğini koruyup sürdürmek için, az ya da çok «yasal» zor kullanır;

— Organik bunalım dönemleri söz konusu olduğuna göre, ikinci durum daha olağanüstü ve geçicidir : yönetici sınıf sivil toplumun denetimini yitirir ve egemenliğini koruyup sürdürmeyi denemek için politik topluma dayanır.

Bu iki durumda da, demek ki politik toplumun devlet aygıtına dayandığı görülür — ve bu da onun son görünümüdür. Politik toplumu adlandırmak için, Gramsci ayrıca bir çok kez devlet terimini de kullanır, ama klasik devlet anlayışının söz konusu olduğunu da iyice belirterek. Ona göre klasik devlet anlayışı, liberal çağın, devletin hiçbir doğrudan ekonomik ve ideolojik işlev görmediği, ama «kamu düzeni ile yasalara saygının güvence altına alınmasıyla yetindiği» [44] dönemin aşılmış gece bekçisi devlet anlayışıdır. Oysa, devletle politik toplum artık özdeşleşmezler. Politik toplum kavramı da, sivil toplum kavramı gibi, işlevsel *(fonctionnel)* bir kavramdır ve dolayısıyla kendini üstyapısal örgüt-

---

44. *Mach.*, pp. 130-131.

lerde tamamen göstermez. Bununla birlikte, politik topluni organik bir tanımlamaya daha elverişlidir. Devlet aygıtının zorlamaya ayrılmış işlevi, sınırları iyice belli bir personel tarafından : bürokrasi tarafından çekilip çevrilir : «Zorlama gücünü kullanan ve, belli bir noktada, kast durumuna gelen [personel] bürokrasidir».[45] Bu türdeşlik, tarihsel blokun eski yönetici sınıflarının kendilerine yeni temel sınıf tarafından çoğu kez bürokratik ve militer nitelikte korporatif ayrıcalıklar verildiğini görmüş bulunmaları — Gramsci çağında batılı ülkelerde henüz geçerli— olgusu tarafından kolaylaştırılmıştır.

Ama, hatta bu durumda bile, Gramsci, devlet zorlama aygıtının yönetici sınıf yararına zorlama tekelini tek başına kullanamayabileceğini de saptar : devlet aygıtı organik bir bunalımı önlemekte yetersiz göründüğü zaman, bu sınıf, sivil toplum içerisinde, görevleri tamamlandıktan sonra devletle bütünleşecek paramiliter örgütler yaratabilir. Karşılıklı ilişkilerinin irdelenmesinde ortaya çıktığı gibi, demek ki sivil toplumla politik toplum, üstyapı içerisinde iyice iç içe girmişlerdir.

3. ÜSTYAPI İÇERİSİNDE SİVİL TOPLUM İLE POLİTİK TOPLUM ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Üstyapısal uğrağın iki alanından her birinin ayrı ayrı çözümlemesi pratik gerçekliğe elbette karşılık düşmez. Gerçekten de, bu işlevsel bölünme, onaşma ile zorlamanın almaşık olarak kullanıldıkları ve örgütlerin gerçek rolünün göründüğünden daha belirsiz olduğu diyalektik bir birlik çerçevesinde yer almalıdır. Ne onaşmanın hegemonyaya tek temel hizmeti gördüğü toplum-

---

45. *Mach.*, p. 87.

sal sistem vardır, ne de aynı bir grubun egemenliğini sürekli olarak yalnızca zorlamayla **koruyup sürdürebil**diği devlet. Yalnızca onaşmanın yeteceği sistem, «bütün insanların gerçekten eşit, öyleyse aynı derecede akıllı ve ahlâklı, yani yasayı başka sınıflar tarafından dayatılmış olarak, bilincin dışında kalan bir şey olarak değil, ama özgürce, kendiliğinden kabul etmeye yetenekli oldukları *a priori*'sine dayanan arı bir ütopya»dır.[46] Yalnızca güce dayanan egemenliğe gelince, bu egemenlik ancak geçici olabilir ve egemen sınıfın, artık ideolojik yönetimi elden kaçırdığı için, kendini güç aracıyla yapay olarak ayakta tuttuğu tarihsel blok bunalımını dile getirebilir.

Sivil toplumla politik toplum, demek ki sürekli ilişkiler içindedirler. Şimdi irdelenmesi gereken de işte bu tip ilişkilerdir.

1° Her İki Toplum Organlarının Devlet İçerisindeki İşbirliği

Sivil toplumla politik toplum arasında, onaşmayla güç arasında, gerçekten de organik ayrım yoktur. Her ikisi de sıkı sıkıya işbirliği yaparlar. Özellikle «kamuoyu»nun hazırlanmasında durum budur: «Devlet, halkın pek tutmadığı bir işe başladığı zaman, önleyici bir önlem olarak uygun bir komuoyu yaratır, yani sivil toplumun kimi öğelerini örgütler ve bir merkeze bağlar (merkezleştirir). «Kamuoyu» tarihi: elbette, kamuoyu öğeleri her zaman, hatta Asya satraplıklarından bile varolmuşlardır. Ama bugün anlaşıldığı gibi kamuoyu mutlak devletin çöküşünün öngününde, yani yeni burjuva sınıfın siyasal hegemonya ve erkliğin (iktidarın) fethi için savaşim döneminde doğmuştur. Bir tek gücün, anlaşmazlıkları bireysel ve düzensiz bir toz gibi dağıtarak,

---

46. *Mach.*, p. 132.

kamuoyunu ve böylece ulusal siyasal istenci biçimlendireceği tarzda, gazeteler, partiler, parlemento gibi kamuoyu organlarının tekeli için savaşım işte bu nedenle vardır.» [47]

Kamuoyu, politik hükümetle onun eylemleri yöresindeki onaşmayı kolaylaştıran sivil toplum arasındaki sürekli ilişkilerin somut örneğidir.

Sivil toplum içerisinde bu işi, özellikle «örneğin seçimlerde belirli ereklerin elde edilmesini sağlayan uyduruk panik ve coşku patlamaları» [48] yaratılmasıyla, «sarı basın ve (daha yaygın olan) radyo» [49] güven altına alırlar. Gramsci bu vesileyle egemen sınıfın, «hatta, heyecan geçince, seçmen yığını kendi yasal dışavurumundan ayrılsa bile (yasal ülke gerçek ülkeyle eşanlamlı değildir), üç, dört ya da beş yıl egemen olacak bir çoğunluk sağlamak için belirli bir gün ideolojik (ya da daha iyisi duygusal) üstünlük» [50] sahibi olması gerektiği seçim kampanyaları olayını çözümler.

Devlet —dar anlamda—, kamuoyunu «biçimlendirme» araçlarını: örneğin radyo yayınları tekelini doğrudan doğruya, özel örgütlerin aracılığı olmaksızın egemenliği altına aldığından, Gramsci, sivil toplumla politik toplum arasındaki bağın, bu durumda organik olacak denli sıkılaştığı olgusunu saptar.

Bu tamamlayıcılık kendini ayrıca kimi organların iki yanlı *(ambivalent)* niteliğiyle de gösterir: örnegin politik toplumun yasa kabul organı olan parlamento, kamuoyunun resmi dışavurumu olarak sivil toplum organıdır da. Gramsci parlamentonun işlevini bu bakımdan güçle onaşma arasında bir birleşme gerçekleştiren bir

---

47. *P.*, p. 158.
48. *Ibid.*
49. *Ibid.*
50. *P.*, p. 159.

işlev olarak çözümler: «Hegemonyanın parlamenter rejimin klasikleşmiş alanı üzerindeki normal kullanımı, gücün onaşmayı çok aşmaması koşuluyla, birbirlerini değişken bir biçimde dengeleyen güçle onaşmanın birleşimiyle belirginleşir. Böylece, gücün, çoğunluğun kamuoyu organları adı verilen şeyler — gazeteler ve dernekler— tarafından dışavurulan onaşmasına dayanmasının sağlanmasına çalışılır. Bu yüzden de, komuoyu organları, kimi durumlarda, yapay olarak çoğalacaklardır.»[51]

Bu çeşitli örnekler de gösterir ki, sivil toplumla politik toplum arasındaki ayrım, egemen sınıf —hegemonyasının uygulanmasında— her ikisini de kullandığı ve birbirleriyle birleştirdiği için, organik bakımdan tam değildir.

Ayrıca bu birleşim *(combinaison)* de yerini üstyapı organlarının artan bir iki yanlılığına *(ambivalence)* bırakma eğilimi gösterir. Teoride, sivil toplumu «özel denilen örgütler» yönetir ve politik toplumu da devlet zorlama aygıtı çekip çevirir. Gerçekte, tarihsel evrim bu bölüşümde düzensizliklere yol açar.

Gramsci'nin akıl yürütürken içinde kaldığı şema, kendisinin de kabul ettiği gibi, belirli bir tarihsel dönemin, liberal devlet, «gece bekçisi» devlet döneminin şemasıdır. Salt siyasal egemenlik ve zorlama aygıtı olan bu aygıt, sıkı sıkıya yalnız bu etkinlikle yetinir. Sivil toplum (ideoloji, kültür), çeşitli özel örgütlere, özellikle de, konkordatolar aracıyla, sivil toplum içerisinde «tutulmuş bir alan»ın kendisine ayrıldığını gören Kiliseye bırakılmıştır.

Ama Gramsci sivil toplumun bir devletleşme belirtilerini daha o zamandan saptar. Devletleşme ilkin siyasal aygıt içerisindeki klasik toplum dışavurum

---

51. *Mach.*, p. 103.

organlarının, doğrudan bir devlet denetimi yararına gerilemesinde görünür: geleneksel parlamenter partilerin, parlementonun gerilemesine bağlı gerilemesi, yeni kamuoyu organları üzerindeki devlet tekeli ve eskilerin (Gramsci bunların içine özellikle sendikaları sokar) devletleştirilme girişimi, vb. Bu devletleşme, o zamana değin özel örgütlere —bu arada Kiliseye— bırakılmış bulunan kültür ve eğitimin derece derece «entelektüel kamu hizmetleri»[52] yararına soğurulmasında da (bu hizmetler içinde erimesinde de) görülür.

En belirtici durum, Gramsci'nin saptadığı şu nedenlerle, eğitimin durumudur:

— Nüfusun tekniko-kültürel düzeyini yükseltmek ve böylece üretici güçlerin gelişme gereklerine yanıt vermek için bir devlet tarafından ele alınma zorunluluğu;

— Eski tarihsel blok kalıntıları geleneksel aydınlar (ve özellikle Kilise) ile, egemen sınıfın aydınları arasındaki çatışma;

— Sivil toplum örgütleri tarafından yayılmış bulunan ideolojiyi birleştirme zorunluluğu.

Bu çeşitli «hizmetler» özel girişime bırakılmazlar, ama, modern bir toplumda, devlet tarafından güven altına alınmaları gerekir. Bu devletleşme toplumsal örgütle sınırlanmaz, ama «öğretim ve halk kültürü bakımından yararlı sayılması gereken ve gerçekte bir devlet müdahalesi olmadıkça halkın içine giremeyeceği bir devletler dizisi olarak sayılan bütün kurumlar»a[53] yayılır. Gramsci, tiyatroları, kitaplıkları, müzeleri, ve hatta hayvanat bahçelerini bile, kısaca, bütün kültür kurumlarını bu kurumlar içine sokar.

---

52. *I*, p. 124.
53. *I*, p. 124.

Bu «hizmetler»in devletleştirilmesi özelliklerini değiştirmez: «Bu öğelerin, hegemonya etkeni olarak, hükümet edenlerle hükümet edilenler arasındaki bağlar olarak irdelenmeleri gerekir.» [54]

Politik toplumun sivil toplum üzerindeki etkisinin karşısına, bunun tersi konabilir: politik toplumun güçten düşmesi karşısında, sivil toplumdan egemen sınıfın yeni zorlama güçleri çıkabilirler. Gramsci, özel paramiliter örgütlerin devlet aygıtının güçsüzlüklerini örtbas ettikleri, sonra, egemen sınıfın etkisi güç aracıyla pekiştirildikten sonra, devlet aygıtıyla bütünleştikleri faşizmin böyle bir örnek olduğunu gösterir.

Sivil toplum organlarıyla politik toplum organlarının sıkı işbirlikleri ve hatta iki yanlı nitelikleri, kendilerini *Quaderni*'de, biçimsel statüleri ne olursa olsun —ister «özel» örgütler, ister devlet aygıtı—, egemen grubun etkisinin kendini gösterdiği organlar bütünlüğü olarak anlaşılan devlet kavramının bir genişlemesiyle dışavurulur. Bir çok kez, Gramsci, devleti şöyle tanımlar:

— «Devlet, yani sivil toplum + politik toplum, zorlamayla güçlendirilmiş hegemonya» [55];

— Tam anlamıyla devlet: diktatora + hegemonya» [56].

Öyleyse devlet üç özellikle tanımlanır:

— Devlet tarihsel blokun hem «entelektüel ve moral» ve hem de politik üstyapısını bir araya getirir;

— Devletin bu iki üstyapı öğesi arasındaki iç dengesi;

— ensonu ve özellikle, devletin birliği, tarihsel blokun türdeşliğini sağlayan toplumsal bir grup ta-

---

54. *I*, p. 124.
55. *Mach.*, p. 132.
56. *P.*, p. 72.

rafından: aydınlar tarafından çekilip çevrilmesinden doğar. Gramsci, 3 Ağustos 1931 günlü bir mektupta, «İtalyan aydınlarının tarihindeki kimi belirtici görünümler»in irdelenmesi için gösterdiği ilginin, «devlet kavramını derinleştirme isteğinden doğdu»ğunu[57] bildirir. *Quaderni*'de aydın kavramıyla «devlet kavramının kimi belirlenimleri»[58] arasında koşut (paralel) olarak sürdürülen irdeleme işte bundan dolayıdır. Devletin kesin yapısı, tarihsel blokun siyasal ve kültürel yönetiminin uygulanması için egemen sınıfın «memurları» olarak anlaşılan aydınların etkinliğinin özelliklerine bağlıdır.

Öyleyse devlet, onu bileştiren örgütlerin çeşitliliği ve temel sınıfın hegemonyasını sağladığı yönetim işlevlerinin ikiliği ötesinde, aydınlar katmanının oluşturduğu bu özel toplumsal grubun etkinlik bütünlüğü olarak görünür. O halde, üstyapı içerisindeki ayrım, şu ya da bu örgüt arasındaki karşıtlıktan çok, —ideolojik— hegemonya işleviyle —politik— egemenlik işlevi arasındaki karşıtlığı konu almalıdır.

2° İki Toplum Ayrımının Siyasal ve Pratik Sonuçları

Sivil toplumla politik toplum arasındaki ilişkiler sorunu, demek ki özsel olarak yöntembilimsel (metodolojik) bir sorundur: egemen sınıf hegemonyasının iki görünümüdür bu toplumlar. Gene de, ayrılmaları önemlidir. Sonunda, şu ya da bu örgütün bu toplumlardan birine ya da öbürüne bağlı olması, üstyapının bu iki uğrağının belli bir tarihsel dönem ve belli bir ülkedeki karşılıklı rollerinden daha önemsizdir. Ayrıca birçok örgü-

---

57. *L. C.*, p. 460.
58. *L. C.*, p. 481.

tün aynı zamanda hem sivil topluma hem de politik topluma bağlı bulundukları (partiler, parlamento), ya da başka birçok örgütün belli bir dönemde politik topluma ve başka bir dönemde sivil topluma bağlanabildikleri (Kilise) de görüldü.

Buna karşılık, hegemonya ve zorlama işlevleri, iki ayrı işlev olarak kalırlar. Öyleyse bu iki işlev ve özel ya da kamusal örgütler arasındaki bağ ile, üstyapının iki uğrağı arasındaki, bu bağın yalnızca bir görünümü olduğu sürekli dikotomiyi * ayırmak gerekir.

Bununla birlikte, Gramsci birçok kez, sivil toplumla politik toplum arasındaki yöntembilimsel ayrımın «organik» olmaması gerektiğini, yoksa büyük teorik yanılgılara düşüleceğini ansıtır: örneğin özgür-değişim yandaşları İtalyan sendikaları, devletin pazar ekonomisinin özgür işleyişine karışmaması gerektiğini olumlamak için böyle bir ayrıma dayanmışlardı. Oysa, «edimsel gerçeklikte, sivil toplumla devlet özdeşleşirler, ve liberalizm de, yasama ve zorlama yoluyla kabul edilmiş, devletçi nitelikte bir «düzenleme»dir.[59]

Böyle bir yanılgıdan sakınılınca, sivil toplum-politik toplum ayrımı özsel görünür, çünkü yönetici sınıfın hegemonik sisteminin devrilmesinin (tersine çevrilmesinin, yön değiştirmesinin) ortaya çıkardığı stratejik ve pratik sorunların çözümünü sağlar bu ayrım.

Stratejik düzeyde, sivil toplumun politik topluma oranla göreli önemi, temel bir sorundur: hegemonyanın sağlam bir biçimde yerleşmesi için, sivil toplumla politik toplumun da gelişmiş ve organik olarak bağlanmış bulunmaları gerekir: egemen sınıf, egemenliğini

---

(*) *Dichotomie*, kavramların kapsamlarını ikiye böle böle yapılan bir çözümleme yöntemi (TDK). Ç.

59. *Mach.*, p. 30.

sürdürüp götürmek için, böylece onlardan almaşık olarak ve uyumlu bir biçimde yararlanabilecektir. «Devletle sivil toplum arasında usa uygun bir ilişkinin bulunduğu ve, sarsılan bir devlet içinde, sarsılmaz bir sivil toplumun görüldüğü»[60] batılı toplumlardaki durum, budur. Bu ülkelerde, burjuvazinin hegemonyası özsel olarak toplumun «entelektüel ve moral yönetimi»ne, tüm toplumsal sistemin ideolojik belirlenmesine *(imprégnation)* dayanır. Bundan dolayı, tarihsel bloku her devirme (tersine çevirme, altüst etme) girişimi, sivil toplumu dağıtma yönünde uzun soluklu bir savaşımdan geçer : «Devlet yalnızca bir ileri mevzidir, ardında sarsılsılmaz bir kaleler ve kazamatlar zinciri bulunur».[61]

Sivil toplumun «ilkel ve peltemsi»[62] olduğu ülkelerde durum kökünden değişiktir. Mutlak devletlerin durumudur bu : Ekim Devrimi, işçi sınıfının başarı kazanmış ilk devrimi, Şubat Devrimini, Avrupa'daki son antifeodal devrimi izler. Bu gibi durumlarda, çatışma özel olarak devlet zorlama aygıtının ele geçirilmesiyle sınırlanır. Sosyo-ekonomik yapıyı geliştirmekle birlikte, gerçek bir sivil toplum kurmak, ancak devlet zorlama aygıtının ele geçirilmesinden sonra söz konusu olacaktır.

Üstyapı içindeki güçler ilişkisine göre durumun bu temel ayrılığı, hegemonik sistemi yeni bir tarihsel blok yararına devirmek isteyen gruplar bakımından, farklılaştırılmış bir stratejinin benimsenmesine yol açar. «İlkel» toplumlarda, savaşım devlet aygıtı yöresinde yoğunlaşır. Daha karmaşık toplumlarda, savaşın özü sivil topluma karşı yöneltilir : Fransız burjuvazisi, egemenliğini siyasal olarak kurmadan önce, ideolojik hegemonya için yüzyıllık bir savaşım sürdürme zorunda kalmıştır ve yeni tarihsel blok bakımından da bu böyle olacaktır :

---

60. *Mach.*, p. 68.
61. *Mach.*, p. 68.
62. *Ibid.*

bu hegemonyanın üstesinden ancak uzun bir «mevzi savaşı» [63] gelebilecektir.

Sivil toplumla politik toplum arasında ayrım zorunluluğu teorik planda da doğrulanır, çünkü bunların yalnızca politik toplum yararına birbirleriyle karıştırılması, Gramsci'nin «devletetaparlık» *(«statolâtrie»)* adını verdiği tehlikeli bir teorik yanılgıya yol açar: «Eğer devletin kendini belirli çağların dilinde ve kültüründe içlerinde gösterdiği iki biçim, yani sivil toplum ve politik toplum olarak iki biçim göz önünde bulundurulmasaydı, çözümleme doğru olmazdı. (...) «Memurlar hükümeti», ya da günlük dilde devlet adı verilen devletsel yaşam biçimi olan ve, halk dilinde, tüm devlet olarak anlaşılan politik toplum karşısındaki belirli bir davranışa «devletetaparlık» adı verilir.» [64]

Bununla birlikte bu teorik yanılgı belirli bir tarihsel durumda geçici olarak doğrulanır: «İktidarın (erkliğin) ele geçirilmesinden önce, uzun bir bağımsız kültürel ve moral gelişme dönemi geçirmemiş bulunan kimi toplumsal gruplar için (devletlerin ve ayrıcalıklı zümrelerin türel gereklikleriyle ortaçağ toplumunda ve mutlak devletlerde olanaklı duruma getirilmiş olduğu gibi), bir devletetaparlık dönemi zorunlu ve hatta elverişlidir» [65]

Gramsci burada aynı zamanda, «mutlak devlet»in devrilmesinin proletarya diktatorasının belirgin «politik» niteliğini açıkladığı 1917 Rus Devrimi örneğini de göz önünde tutmaktadır.

Burada Gramsci'nin sivil toplumun özsel bir rol oynadığı gelişmiş sivil toplumlu ülkelerle, siyasal egemenlik aygıtının üstyapının büyük kısmını oluşturduğu dev-

---

63. *Mach.*, p. 68.
64. *P.*, p. 165.
65. *P.*, p. 166.

letler arasında yaptığı ayrım da görülmektedir. Üstyapının büyük kısmını siyasal egemenlik aygıtının oluşturduğu devletlerde, devletetaparlık dönemi, aracı bir dönem, «hiç olmazsa, özerkli devlet yaşamını ve erkliğin ele geçirilmesinden önce kurulması tarihsel bakımdan olanaklı olmayan özerkli bir sivil toplumun kurulmasını öğrenme» [66] dönemi olmalıdır.

Öyleyse, hatta gerçek sivil toplumun var olmadığı ülkelerde bile, yeni devletin ilk işlerinden biri, bu sivil toplumu yaratmak olmalıdır. Bununla birlikte —ve devletin sosyalist ülkelerin çoğundaki şaşırtıcı yeniden güçlenmesi ve sivil toplum üzerindeki önceliği düşünülünce, bu uyarı kahincedir—, bu devletetaparlık dönemi «kendi başına bırakılmamalı, özellikle, teorik bağnazlık durumuna gelmemeli, ve «sürekli» bir dönem olarak düşünülmemelidir; bu dönem eleştirel olmalıdır, çünkü gelişir ve, bireylerin ve grupların girişkenliğinin, hatta bu girişkenlik «memurlar hükümeti»ne bağlı olmasa bile, «devletsel» olduğu yeni devletsel yaşam biçimleri üretir.» [67]

Öyleyse devlet aygıtının bu önceliği ancak geçicidir, ve yerini sivil topluma, tarihsel blokun normal yönetim biçimi olan hegemonyaya bırakmalıdır.

Üstyapı içerisinde sivil toplumun bu önceliği, Gramsci'ye tarihsel bir blokun evrim derecesini çözümleme olanağını da sağlar: ilerlemeci *(progressif)* bir hegemonik sistemde, yani yönetici sınıfın «yalnızca kendi özsel isteklerini karşılayarak değil, ama yeni ekonomik-üretken etkinlik alanlarının sürekli sahiplenilmesiyle kendi öz kadrolarını sürekli olarak çoğaltarak da toplumun tümünü gerçekten ilerlettiği» [68] bir sistemde, sivil top-

---

66. *Ibid.*
67. *P.*, p. 166.
68. *R.*, pp. 71-72.

lum özsel ve neredeyse genel bir rol oynar (hegemonya): Risorgimento dönemi Ilımlıların bütün öbür politik ve ideolojik güçler üzerinde gösterdikleri «kendiliğinden» çekicilikle ve yani burjuvazinin bütün öbür sınıflar üzerindeki çekiciliğiyle işte böyle belirginleşir. Tersine, sivil toplumun politik toplum yararına silinmesi, temel sınıfın toplum üzerindeki denetiminin ancak zorlamayla (diktatora) sürdürülebilecek derecede gerileme belirtisidir : o zaman tarihsel blok gerilek *(régressif)* bir duruma gelir.

Sivil toplumun önceliği, kendini ensonu sınıfsız toplumda devletin sonu üzerindeki Gramscigil görüşte de gösterir.

3° Sivil Toplum, Politik Toplum ve Devletin Sonu

İşçi sınıfı yöresinde oluşan yeni hegemonik sistem, Gramsci'ye göre, sivil toplumla politik toplum arasındaki ayrım sorununu çözmelidir. İlkin, egemen bloku devirme savaşımı boyunca, yeni hegemonik sistem üstyapının iki uğrağını organik olarak bağlamalıdır : kendisi için —özellikle sivil toplum— örgütlerinin görünüşteki çokluğu kendi hegemonyasını bir genişletme etkeni olan egemen blok karşısında, işçi sınıfı ile bağlaşıkları (müttefikleri) yönetiminin üstyapısı türdeş ve hatta tek parçalı (monolitik) olmalıdır: bu türdeşlik kendini Komünist Partinin merkezleştirici (bir merkeze bağlayıcı) rolüyle dışavurur : orada ancak bir tek ideoloji —Marksizm— bulunabilir; parti yeni hegemonik sistemin aynı zamanda hem sivil toplumu hem de politik toplumu olmalıdır: devlet aygını ele geçirmenin «militer» eylemcelerinden (operasyonların) dolayı, ama partinin «polis» işlevinden dolayı da politik toplum : «Herhangi bir siyasal partinin (yalnız egemen grupların değil, ama ast grupların da herhangi bir siyasal partisinin) bir polis işlevi, yani belli bir yasal siyasal düzenin koruyuculuğu

işlevi görmesini dıştalamak güçtür»[69]. Bu polis işlevi, yasal olmak, için ilerlemeci olmalı, yani parti içinde «demokratik olarak (demokratik bir merkezcilik anlamında)» ve, parti dışında, «devrilmiş bulunan gerici güçleri yasallık yörüngesinde tutarak ve geri kalmış yığınları yeni yasallık düzeyine yükselterek» işlemelidir.[70] Sivil toplum-partiye gelince, o kendini işçi sınıfının ideoloji-dünya görüşünü, Marksizmi, ast sınıflar içinde yaymakla gösterir.

Sivil toplumla politik toplumun parti içerisindeki bu birliği, tarihsel blokun devrilmesinden ve devletin alınmasından sonra gelişmelidir. Sınıfsız topluma doğru yeni geçiş devletinde, politik ve ideolojik üstyapı birleşmiş ve merkezleşmiş bulunur. «Yeni ve daha yüksek uygarlık tipleri yaratmak, en geniş halk yığınlarının «uygarlık» ve ahlakını ekonomik üretim aygıtının sürekli bir gelişme zorunluluğuna uyarlamak, ve böylece yeni insanlık tiplerini fiziksel bakımdan da hazırlamak»[71] —Gramscigil anlamdaki— devlete vergidir.

Bu devlet etkinliği, her iki toplum aydınlarının da devlet içerisindeki kaynaşmasıyla kolaylaştırılacaktır. Bununla birlikte bu ethik-devlet, «düzenli toplum»a, yani sivil toplumun kesin utkusuyla birlikte, Marksist teorinin önceden bildirdiği sınıfsız topluma doğru geçici bir aşamadan başka bir şey değildir.

Lenin'in (özellikle *Devlet ve Devrim*'deki) irdelemeleriyle derinleştirilmiş bulunan Marksist teori, sınıfsız toplumla devletin ortadan kalkmasını, sosyalist devrimin ereği olarak koyar: «Ancak komünist toplumda, kapitalistlerin direnci kesin olarak kırıldığı, kapitalistler ortadan kalktığı ve artık sınıflar (yani artık toplumsal üretim araçlarıyla ilişkileri bakımından toplum üye-

---

69. *Mach.*, p. 26.
70. *Mach.*, p. 26.
71. *Mach.*, p. 83.

leri arasındaki ayrım) kalmadığı zaman, ancak o zaman devlet», Lenin'in «özgül zorlama aygıtı» olarak tanımladığı devlet, «ancak o zaman ortadan kalkar».[72]

Gramsci, Marksist olarak, devlet aygıtının, bir başka deyişle politik toplumun ortadan kalkmasını tutar. Ama, kendi öz tanımına göre, devleti «politik toplum + sivil toplum» olarak anlamaz mı? Öyleyse, Gramscigil devlet anlayışı, devletin sonu teorisinin bir derinleştirilmesini gerektirir.

Gerçekten de, Gramsci, hegemonyasını kurmak isteyen her temel sınıfın, tüm toplumu temsil etme ve bir «düzenli toplum» kurma düşüncesini ileri sürdüğünü kabul eder. Böyle bir sav, bu sınıf toplumun tümünü ilerleterek gerçekten ilerlemeci olduğu sürece, kısmen gerçekleşir: «Her devlet, özsel işlevlerinden biri de büyük halk yığınını, üretici güçlerin gelişme zorunluluklarına ve dolayısıyla egemen sınıfların çıkarlarına karşılık düşen belirli bir kültürel ve moral düzeye (ya da tipe) yükseltmek olduğu ölçüde ethiktir».[73] Ama toplumsal ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi, tarihsel blok içerisinde, yönetici sınıfla ast sınıflar arasında hızla bir kopmaya yol açar : sınıf-devlet ve öyleyse ast sınıflara karşı zorlama yararına, ethik devlet ortadan kalkar.

«Yönetilenlerin vb. iç bölünmelerine son verme ve birleştirici bir tekniko-moral toplumsal örgüt kurma amacını güden ethik bir devleti, öyleyse ancak devletin ve kendinin sonunu erişilecek erek olarak koyan toplumsal grup kurabilir.»[74]

Devletin sonunu koyan sınıf —yapısal düzeyde— büyük toplum çoğunluğunu temsil ettiği için, ama özellikle bu sınıf bu toplumu birleştiren toplumsal grupların

---

72. LÉNINE, *L'Etat et la révolution*, Ed. Moscou, 1967, p. 117.
73. *Mach.*, p. 128.
74 *Ibid.*

tümünü ideolojik olarak yönettiği için, devletin aşılması düzeyine, «düzenli toplum» düzeyine erişilmiştir : kendi öz sınıf çıkarlarını aştığından, ya da daha çok bütün toplumsal yığının çıkarlarını kendi çıkarı yaptığından, proletarya demek ki hegemonik sistemden dıştalanmış kimi gruplar üzerinde zor kullanma zorunda değildir; politik toplum, yalnızca eski egemen sınıfların yavaş yavaş ortadan kalkması için kullanıldığına göre, ortadan kalkmaya yargılıdır : «Devlet ve hukuk, görevlerini yerine getirmek için gereksiz duruma gelirler» [75] ve politik toplum sivil toplum tarafından «yeniden soğurulur» [76] («yeniden kendi içine alınıp eritilir»). Devlet aygıtı, başlangıçta sivil toplumun bir parçalanmasından başka bir şey değildir ve, ortadan kalkması da, yeniden onun içinde erimek içindir.

Bu Gramscigil sınıfsız toplum anlayışı, sivil toplum uğrağına, yapıyla politik toplum arasındaki, politik toplumun ethik temeli olan bu dolaylı *(médiat)* uğrağa verilen baş rolü bir kez daha gösterir. Bu sınıfsız toplum anlayışı, Leninist devletin sonu teorisini tartışma konusu yapmadan, ama devletin temel üstyapı uğrağı olmadığını da göstererek, Marksist komünist toplum görümüne *(vision)* bir yanıt getirir.

Bu çözümlemenin sonunda, demek ki Gramsci için, sivil toplum uğrağının temel (öncelikli) üstyapı uğrağı olduğu ortaya çıkıyor. Bu öncelik, *Quadreni*'de kendini:

— Marx'da altyapı uğrağı iken, *Quaderni*'de üstyapı uğrağı durumuna gelen sivil toplum teriminin terminolojik evrimiyle;

— Temel sınıfın hegemonyasında «kültürel ve moral» yönetime verilen önemle;

---

75. *Mach.*, p. 130
76. *Mach.*, p. 94.

— Batılı ülkelerde sivil topluma tanınan üstünlük ve bu üstünlüğe karşılık düşen bir devrimci strateji saptama zorunluluğuna tanınan öncelikle;

— Sivil toplumun o denli önemli olmadığı ülkelerde özerkli bir sivil toplum geliştirme temel ödeviyle;

— Tarihsel blok içerisinde, onun devrilmesi en güç öğesi olan sivil toplumun sağlamlığıyla;

— Sınıfsız toplumda politik toplumun ortadan kalkması ve sivil toplum tarafından yeniden soğurulmasıyla, gösterir.

Tarihsel bloktaki karmaşık üstyapı alanının karşısına, Gramsci tarihsel blok içerisindeki daha türdeş olan ve üstyapısal uğrakla organik bağının irdelenmesi gereken yapı uğrağını koyar.

BÖLÜM II

TARİHSEL BLOK İÇERİSİNDE YAPI İLE ÜSTYAPI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yapı ile üstyapı arasındaki ilişkiler sorunu, tarihsel blok çözümlemesinin yol açtığı en ince sorunlardan biridir. Daha önce de ansıtıldığı gibi, tarihsel blok içinde üstyapının önceliğinden yana olanlarla yapının önceliğinden yana olanlar arasındaki tartışma bu noktada çok sertti —ve bitmemiştir de. Gerçekte, ikincil ve hatta gereksiz bir sorun söz konusudur burada. Ama gene de, teorik yanılgılarını göstermek için, bu iki yorumun irdelenmesi zorunludur. Gerçek sorun, yapıyla üstyapı arasındaki gerçek bağ sorunudur. Ayrıca «ortodoks» çözümlemenin gerçek ölçütü ve Gramsci'ye bu organik bağın önemsenmemesinin yol açtığı teorik ve dolayısıyla politik yanılgılarla ideolojik bakımdan savaşma olanağı sağlayan da, bu sorundur. Bununla birlikte ilkin tarihsel blokun yapısı üzerindeki Gramscigil irdelemeyi incelemek uygun olur.

1. TARİHSEL BLOKUN YAPISI

Tarihsel blokun yapısı üzerindeki Gramscigil çözümleme *Quaderni*'de pek geliştirilmemiştir. Birçok neden, ve özellikle Marksist teorinin daha 1930'dan önce ekonomik olaylara ve ekonomik temelle toplumsal sınıflar arasındaki bağa ayırdığı geniş irdeleme, bunu açıklar. Gramsci'nin tarihsel blokun ilk uğrağını kısaca çözümlemekle yetinmesini de bu açıklar.

Hegemonik bir sistemin çeşitli oluşma derecelerini incelerken, Gramsci yapısal düzey üzerine ancak birkaç açıklama verir: yapı bu açıklamalarda toplumsal güçler ve üretim dünyasının bütünlüğü olarak çok klasik biçimde tanımlanmıştır: «Toplumsal kümelenmeler (gruplanmalar), bu kümelerden her biri bir işlevi simgelemek ve üretimin kendisinde belli bir konuma sahip bulunmak üzere, somut üretim güçlerinin gelişme derecesi temelinde oluşurlar.»[1] Gramsci, yapının bu iki düzeyi arasındaki dolaysız ve katı bağı vurgular: «Bu ilişki neyse odur, salt bir gerçekliktir: işletmelerin ve işletmelerde çalışanların sayısını, kentlerin ve kentsel nüfusun sayısını, vb. kimse değiştiremez.»[2]

Yapının, *Quaderni*'nin saptadığı ikinci özsel görünümü, tarihsel blokun üstyapısına oranla bu öğenin görece dural (statik) niteliğine dayanır: «Maddi üretim güçleri bütünlüğü, tarihsel gelişme içinde, en az değişken öğe, her değişikliği matematik bir kesinlikle saptanıp ölçülebilen öğedir.»[3]

Öyleyse, yapının bu Gramscigil tanımlamasında özgül hiçbir şey yoktur. Çözümlemesinin özgünlüğü, özellikle, her siyasal girişimin gerektirdiği somut üstyapı irdelemesindedir.

---

1. *Mach.*, p. 45.
2. *Ibid.*
3. *M. S.*, p. 161.

Dolayımsız *(immédiate)* yapı çözümlemesi, Gramsci tarafından tehlikeli olarak değerlendirilmiştir: yapı bir «enstantane fotoğrafik imge»[4] gibi saptanamaz, ve hatta doğru çözümlenmesi ancak çözümlenen dönem tamamlandıktan sonra olanaklıdır. «Yapısal bir evre, somut olarak, sürecin kendisi sırasında değil, ama ancak tüm kendi gelişme sürecinin sonuna geldikten sonra, ya da ancak varsayımla ve bir varsayımın söz konusu olduğunu açıkça bildirme koşuluyla irdelenip çözümlenebilir»[5] Yapı şimdiki zamanda kesinlikle çözümlenemeyeceğine göre, çözüm demek ki geçmişe başvurmakta olacaktır; geçmiş, nesnel maddi koşulları simgeler: şimdiki zaman bu koşulların sürüp gitmesinden, gelişmesinden başka bir şey değildir. Bundan dolayı, geçmiş ile yapı özdeşleşirler: «Yapı, gerçek geçmişin ta kendisidir, çünkü olmuş olan ve şimdiki zamanın ve geleceğin koşulu olarak varlığını sürdürmeye devam eden şeyin tanıklığı, söz götürmez «belge»sidir».[6]

Öyleyse, tarihsel blokun yapısı üç ayrı yaklaşımla irdelenebilecektir :

— Dolayımsız, «fotoğrafik», ama enstantane niteliğinin çok varsayımsal bir duruma getirdiği irdeleme;

— Geçmişin, geçmişte «üstyapının yan tutan bir doğrulaması»[7]nı aradığı ölçüde, Gramsci'nin belirttiği gibi, tehlikeli de olabilen irdelenmesi;

— Üçüncü yaklaşım Gramsci'nin çok sık kullandığı ve aynı zamanda hem tarihsel blok kavramının önemini hem de üstyapıya verilen önemi açıklayan yaklaşımdır; üstyapı «toplumsal üretim iliş-

---

4. *M. S.*, p. 97.
5. *M. S.*, p. 97.
6 *M. S.*, p. 222.
7. *M. S.*, p. 222.

kileri bütünlüğünün yansısı olduğu»[8] ölçüde, üstyapının evriminin çözümlenmesi, yapının kendisinin dolaylı irdelenmesini sağlayacaktır. Böyle bir yaklaşım, öte yandan, yapının dural «fotoğraf»ını değil ama devingenliğini (dinamiğini) göz önünde bulundurma, ve üstyapının, yapının evrimi üzerindeki etkisini belirtme üstünlüğüne de sahiptir.

> «Yapı devinimsiz ve mutlak bir şey olarak mı tasarlanmıştır, yoksa daha çok devinmekte olan gerçekliğin ta kendisi değil midir, ve *Feuerbach Üzerine Tezler*'in «eğitilmesi gereken eğitici»[9] olumlaması, gerçek sürecin birliğini olumlarken, yapı üzerinde insanın zorunlu bir etkin tepki ilişkisini koymaz mı?»[10]

Böyle bir yapı çözümlemesi, sorunu yapı ile üstyapı ilişkileri ve tarihsel blok içerisinde onları birleştirecek organik bağ düzeyinde koymaya yol açar.

2. YAPI İLE ÜSTYAPI ARASINDAKİ ORGANİK BAĞ

Bir tarihsel blokun oluşması için, bu blokun yapısıyla üstyapısının organik olarak bağlanmaları gerekir. Bu organiklik Gramsci tarafından soyut açıdan tarihsel blokun üstyapısal uğrağının yapının gelişme sınırları içinde evrimlenme zorunluluğu olarak, ama daha somut

---

8. *M. S.*, p. 39.
9. *Tez III*: «İnsanların, koşulların ve eğitimin ürünleri olmalarını, öyleyse, dönüşmüş insanların başka koşulların ve değişikliğe uğramış bir eğitimin ürünleri olmalarını isteyen materyalist öğreti, koşulları değiştirenlerin insanların kendileri olduklarını ve eğiticinin eğitilmeye gereksinmesi bulunduğunu unutuyor (...)» (*L'ideologie allemande*, Editions Sociales, 1968, pp. 138-139). [Türkçe bir çevirisi için, bkz: Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, Sol Yayınları, Ankara, 1976, C. I., s. 12.]
10. *M. S.*, p. 231.

bir biçimde de üstyapısal etkinlikleri çekip çevirmekle görevli toplumsal grupların işi olarak tanımlanmıştır. Oysa, Gramsci yorumcuları her ne denli organik bağın ilk görünümünü uzun uzadıya çözümlemişlerse de, bu bağın «toplumsal» çevirisi ender olarak göz önünde bulundurulmuş, bu da kimilerinin, bize göre haksız olarak, Gramsci'nin tarihsel blokun iki uğrağının hangi ilke adına birleştiklerini açıklamadığını düşünmelerine, ve dolayısıyla bu iki öğenin karşılıklı birliği konusunda «kesin bir çıkmaz» kanısına varmalarına yol açmıştır; «birlik yalnızca belli bir uyuşum *(parallélisme)* adına ileri sürülmüş oluyordu». [11] Gerçekte, bu organik bağ son derece somut bir toplumsal örgütlenmeye karşılık düşer.

Bu da ilkin yapının üstyapının evrimi üzerinde göstердiği etkide görünür. Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın önsözündeki bir olumlamasını yineleyen Gramsci, her tarihsel blok çözümlemesinin, «iki ilke sınırları içinde gelişmesi» gerektiğini belirtir.

> «1) Bir toplum kendine hiç olmazsa ortaya çıkma ya da gelişme yolunda bulunan gerekli ve yeterli koşulları henüz var olmayan hiçbir görev saptamaz ilkesi;
>
> «2) Hiçbir toplum kendi ilişkileri içinde örtükçe içerilmiş bulunan bütün yaşam biçimlerini geliştirmedikçe dağılmaz ve yerini bir başka topluma bırakmaz ilkesi.» [12]

Üstyapının evriminin yapısal koşullarını böylece saptamış bulunan Gramsci, her türlü organik üstyapısal devinimin özsel niteliklerini irdeler ve bu devinimlerin iki görünümü belirtir :

---

11. A. BUZZİ, *op, cit.*, p. 338.
12. *Mach.*, p. 41.

— Her organik eylem ya da ideoloji yapı için «zorunlu» olmalıdır. Bu ideolojilerin toplumsal grupları örgütlemeleri ve onları sosyo-ekonomik koşullara uygun olarak yönetmeleri gerektiği anlamına gelir bu: «Tarihsel bakımdan zorunlu olarak, bu ideolojilerin «psikolojik» bir geçerlik olan bir geçerlikleri vardır, insan yığınlarını «örgütler», insanların devindikleri, konumlarının bilincine vardıkları, savaşım verdikleri, vb. alanı biçimlendirirler bu ideolojiler». [13]

— Bundan dolayı, ve ikinci görünümleridir bu, organik üstyapısal devinimlerin sürekli bir nitelikleri vardır. Çeşitli toplumsal grupların ideolojisini, politikasını simgelerler ve, bu nitelikle, «doğrudan doğruya sorumlu personel ötesinde, yönetici personel ötesinde, geniş topluluklara seslenen tarihsel-toplumsal eleştiriye yol açarlar.» [14] Üstyapısal devinimler ancak bu organik koşullara yanıt verdikleri ölçüde yapının «yansı»sı olacak ve onunla birlikte bir tarihsel blok oluşturacaklardır.

Geriye bu organik bağın kendini somut olarak nasıl gösterdiğini düşünmekten başka bir şey kalmaz. Bu organik bağ, tarihsel blokun üstyapısını çekip çevirmekle görevli toplumsal katman tarafından: aydınlar tarafından sağlanmıştır: «Ekonomik üretim dünyasının özsel bir işlev kökensel alanı üzerinde doğan her toplumsal grup, kendisiyle birlikte, organik olarak, yalnızca ekonomik alanda değil, ama toplumsal ve siyasal alanda da, ona kendi öz işlevinin türdeşlik ve bilincini veren bir ya da birkaç aydınlar katmanı yaratır.» [15]

Aydınlar böylece temsil ettikleri ve kendisiyle çok sıkı toplumsal ve ekonomik ilişki içinde bulundukları sı-

---

13. *M. S.*, p. 48.
14. *Mach.*, p. 42.
15. *I*, p. 3.

nıf hesabına «üstyapı memurları»dırlar.[16] Yapıyla üstyapı arasındaki organik bağ, böylece yalnızca teorik değil, ama çok somut görünür. Bu durum, Gramsci'nin *Quaderni'de*, ona gerçek bir toplumsal içerik vererek, yapıyla üstyapı arasındaki ilişkilerin Marksist çözümlemesini böylece adamakıllı tamamlamak üzere, aydınlar irdelenmesine gösterdiği ilgiyi açıklar.

Yapıyla bağları kurulduğundan, ideolojiler ve siyasal etkinlikler böylece gerçekten insanların yapı düzeyinde gelişen çatışmaların bilincine vardıkları alan durumuna gelirler. Bu durum onlara «yapısal» bir değer kazandırır ve «maddi güçlerin içeriği ve ideolojilerin de biçimi oldukları»[17] tarihsel blok kavramını doğrular.

Bununla birlikte, bütün üstyapısal devinimler organik olmadıkları ölçüde, organik nitelik kimi sınırlarla karşılaşır. Organik nitelikli üstyapısal devinimlerin karşısına, Gramsci gerçekten de dört tip olay çıkarır :

— Birinci tip, organik devinimlerle özsel ayrımı sürelerinde olan, ama gene de yapının evrimine bağlı bulunan ve Gramsci'nin konjonktürel olarak nitelediği devinimler tipidir: «(Görece sürekli) organik devinimleri, (kendilerini rastlantısal, dolayımsız, hemen hemen kaza sonucu olarak gösteren) konjonktür devinimlerinden ayırmak gerekir. Gerçi konjonktür olayları da organik devinimlere bağlıdır, ama anlamlarının büyük bir tarihsel önemi yoktur.»[18] Bundan dolayı, eleştirilmeleri yönetici sınıfın genel politikasını değil, ama temsilcilerininkini ilgilendirir. «Bu olaylar önemsiz, günlük, küçük yönetici gruplara, ve dolayımsız erklik (iktidar) sorumlulukları olan kişilere saldıran bir siyasal eleştiriye yol açarlar;»[19]

---

16. *I*, p. 9.
17. *M. S.*, p. 49.
18. *Mach.*, p. 42.
19. *Mach.*, p. 42.

— İkinci tip eylemler, yapıyla doğrudan organik bağı olmaksızın, yönetici sınıf temsilcilerinin siyasal yanılgılarına dayanır : «Belli bir siyasal eylem, egemen sınıf yöneticileri tarafından bir hesap hatası, tarihsel gelişmenin, yönetici sınıflar hükümetinin parlamenter bunalımları arasından, düzeltip üstesinden geldiği bir yanılgı olmuş olabilir». [20] Gramsci, siyasal personelin, ister bireysel bir yanılgı («bir hesap hatasından doğmuş bireysel bir atılım söz konusu olabilir» [21]), ister hegemonik sistemin çeşitli grupları arasındaki savaşımların sonuçları, «yönetici grup içerisinde hegemonyayı ele geçirmeyi amaçlayan grup ya da grupcuklar tarafından girişilen ve başarısızlığa uğrayabilen girişimler» [22] olsun, birçok yanılgı durumunu göz önünde bulundurur. Böyle bir yanılgı ancak orta vadede düzeltilebileceğinden, dolayımsız çözümlemesi, başoyuncuları *(protagonistes)* özellikle hegemonik sistemin bir iç bunalımından başka bir şey olmayan bir bunalımı tarihsel blokun organik bir bunalımı gibi göstererek, çok önemli stratejik yanılgılara götürme tehlikesini taşır - Gramsci bu konuda Dreyfus Davası örneğini verir.

— Üçüncü durum, yapıyla organik bağları bulunmayan, ama gene de usa aykırı *(irrationnel)* olmayan eylemlerin durumudur. Gerçekten de amacı üstyapının iç düzenlenmesi olan eylemler, öyleyse yönetici sınıfın aydın personelinin eylemleri söz konusudur : «Birçok siyasal eylemin birer örgüt nitelikleri olan iç zorunluluklardan ileri geldikleri, yani bir partiye, bir gruba, bir topluma bir bağlantı *(cohérence)* verme gereksinmesine bağlı bulundukları yeterince göz önünde bulundurulmuyor.» [23] Bu türlü olaylar salt üstyapısal olaylardır.

---

20. *M. S.*, p. 97
21. *M. S.*, p. 97.
22. *M. S.*, p. 97.
23. *M. S.*, p. 97.

Gramsci Katolik Kilisesi örneğini verir: «Eğer kilise içerisinde oluşmuş olan her ideolojik savaşım için yapıda dolayımsız, birincil bir açıklama bulmak istenseydi, başarılamazdı. (...) Tersine, bu tartışmaların büyük bölümünün merkezle ilgili örgüt zorunluluklarına bağlı bulunduğu açıktır»; [24]

— Sonuncu tip, Gramsci'nin keyfe bağlı *(arbitraire)* olarak nitelediği, yani yapıyla hatta dolaylı bir organik bağı bile bulunmayan ideolojilerin durumudur; tarihsel önemden yoksun bulunan bu ideolojiler, organik ideolojilerin olumsuzundan başka bir şey değildirler: «Keyfe bağlı olarak, bu ideolojiler bireysel devinimlerden, polemiklerden, vb. başka hiçbir şey yaratmazlar (doğruya karşı çıkan ve olumlayan yanlış gibi oldukları için bunlar da büsbütün yararsız değildirler)». [25]

Çeşitli siyasal eylem ve ideoloji tipleri arasındaki bu ayrım, somut uygulanması bakımından kimi güçlükler gösterme tehlikesini taşır, çünkü güvenilirlikle ancak *a posteriori* yapılabilir. Kuşkusuz, Gramsci, eylemlerinin yapısal olan ya da olmayan niteliğini değerlendirmek için, organik aydınların girişkenliklerinin çözümlenmesine gönderir; konjonktürel ya da örgütsel nitelikli eylemler bakımından sorun önemli güçlükler göstermez. Gramsci'nin siyasal yöneticilerin yanılgısı olarak nitelediği şey bakımından sorun daha tehlikelidir. Bu gibi durumlarda, Gramsci başoyuncular *(protagonistes)* bakımından bu eylemleri hemen belirginleştirme güçlüğünü kabul eder. «Bireysel» yanılgılara ilişkin olarak, sorun hegemonik sistemin kendi içindeki bölüntü (fraksiyon) savaşımlarından doğan yanılgılardan daha açıktır; Gramsci Fransız burjuvazisinin, cumhuriyetçi, kralcı, Bonapartist çeşitli bölüntüleri arasındaki, nerdeyse 1870'de onun zamanından önce devrilmesine yol açan

---

24. *M. S.*, p. 97
25. *M. S.*, pp. 48-49.

çatışma örneğini verir. Gramsci'nin Sovyet rejiminin, 1924'ten sonraki evrimini, bölüntülerin savaşımını ve vardıkları sonucu düşündüğü de kestirilebilir: SBKP yönetimine karşı tutuklanmasından önce dile getirdiği çekinceler ve sonra da açık eleştiriler, *Quaderni*'de kendilerini «bireysel yanılgılar»ın özellikle «devletetaparlık»ın kınanmalarıyla gösterirler. Bu «yanılgı»ların «organik» değilse de sürekli duruma gelme eğilimi karşısında Gramsci'nin benimseyeceği tutum elbette kestirilemez, ama *Quaderni*'de —erkliğin alınmasının zamanlı ya da zamansız niteliği, geleneksel aydınların rolü, devletetaparlık, eski sivil toplumun etkisi, vb. gibi— birçok yanıt öğeleri bulunabilir.

Demek ki çözümleme üstyapı devinimlerinden ancak bir bölümünün organik bir niteliğe sahip bulunduğunu gösteriyor; bu saptama ayrıca yapıyla üstyapının karşılıklı rollerine ilişkin bazı sonuçlara da yol açıyor:

— Yapının kesin önemi üstyapısal öğenin organik niteliğinin zorunluluğunda ortaya çıkıyor;

— Ama bu organik nitelik, organik olmayan üstyapısal olayların kendilerine özgü hiçbir önemleri olmadığı anlamına da gelmiyor. Tarihsel blok içerisindeki yapı-üstyapı ilişkilerinin bu çözümlemesi, Gramsci yorumcularının bu iki ogenin karşılıklı önemi sorununu düşünmelerine yol açmıştır.

Sorun Norberto Bobbio'nun, 1967 Cagliari Gramsci irdelemeleri Kolokyumunda, «Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı»[26] üzerindeki raporu tarafından ortaya atılmıştır. Bu raporda, yapının klasik Marksist teoride özsel öğe olarak görülmesine karşın, *Quaderni*'de Gramsci'nin tarihsel blokun üstyapısına belirleyici bir rol ve hatta öncelik verdiği düşüncesi savunulmuştur.

---

26. In *Gramsci e la cultura contemporanea* t. I, pp. 75-101.

Öyleyse, Gramsci'nin bu sorun üzerindeki gerçek konumunu ortaya koymaya girişmeden önce, bu yorumu ve ortodoks Marksistlerin yanıtını kısaca çözümlemek uygun olur.

3. TARİHSEL BLOKUN ÜSTYAPISAL YORUMU

Özellikle N. Bobbio tarafından savunulan bu yorum, özsel olarak Gramsci'nin tarihsel blokun iki öğesi arasında yaptığı ayrıma, ve özellikle üstyapısal uğrağın iki işleve bölünmesine dayanır. Önemli olgu, bir yandan üstyapının tarihsel blokun devindirici öğesi olması ve, öte yandan, üstyapı içerisindeki özsel rolün sivil toplum tarafından oynanmasıdır.

Bununla birlikte, bu yorum güç bir engelle karşılaşır: üstyapının yapı üzerindeki önceliğini ileri sürmek, Marksist şemayı tersine çevirmek değil midir? N. Bobbio, «ne biçimde olursa olsun, yapıyla üstyapı arasındaki temel dikotomiyi kabul eden bütün teorileri Marksist teori, dolayısıyla tüm tarihsel devinimi salt yapısal uğrağa indirgeyici bayağı *(vulgaire)* materyalizmi, tarihsel devinimi içlerinde etkili oldukları maddi koşullardan bağımsız olarak salt tinsel *(spirituel)* güçlere bağlayan idealizm gibi, Marksist sistemin dışında» saydığından, olumsuz yanıt verir. «Öyleyse, Gramsci sistemin içindedir».[27] Üstyapı-yapı ilişkilerinin bu yorumunu haklı göstermek için, bu tezin yandaşları çok sayıda ve sağlam kanıtlar ileri sürerler:

Bu ilişki, diye yazar N. Bobbio, Gramsci tarafından arı bir neden-etki ilişkisi, mekanik bir ilişki olarak çözümlenmemiştir: tarihin devinimi, şu ya da bu toplumsal grubun, belli nesnel koşullar tarafından kendisine verilmiş bulunan eylem ve savaşım olanağı konusunda

---

27. *Gramsci e la cultura contemporanea*, t. I, p. 196.

sahip bulunduğu bilince bağlıdır; toplumsal grup, kendi eyleminin maddi koşulları bir kez onun tarafından araç olarak tanındıktan sonra, «onları özgürlük araçları durumuna, yeni girişkenliklerin başlangıcında yeni bir ethik-politik biçim yaratma aleti durumuna dönüştürmek»te [28] özgür duruma gelir. Eğer Gramsci'nin üzerinde akıl yürüttüğü işçi sınıfı örneği alınırsa, Marksizm, —terimin Gramscigil anlamında— ideoloji ve —siyasal düzeyde— parti olarak, işçi sınıfına yapısal koşulların bilincine varma ve onları yeni bir tarihsel blok kurma aleti durumuna dönüştürme olanağını sağlayacaktır.

Bu nitel geçiş, Gramsci tarafından, onun «salt ekonomik (ya da bencil-tutkusal) uğraktan ethik-politik uğrağa, yani insanların bilincinde yapının üstyapı olarak üstün hazırlanmasına geçiş» olarak tanımladığı, «ayrıca «nesnel»den «öznel»e, ya da «zorunluluk»tan «özgürlük»e geçiş anlamına da gelen» «katharsis» («arınma») [29] uğrağına yerleştirilmiştir.

Aracı uğrak sivil toplum düzeyinde yer alır:

Quaderni'de, belli bir tarihsel durum içinde etkinlik gösteren güç ilişkilerini çözümleyen Gramsci, bu çözümlemede özellikle yapı-üstyapı ilişkilerini irdeler ve birçok dereceler ayırır:

— En ilkeli, güçler ilişkisinin sıkı sıkıya yapıya bağlı bulunduğu ve üstyapıların yapının doğrudan uzantısı oldukları derecedir.

— İkinci bir basamakta, Gramsci'nin «çeşitli toplumsal gruplar tarafından erişilmiş bulunan türdeşlik, özbilinç *(autoconscience)* ve örgütlenme derecesinin değerlendirilmesi» [30] olarak tanımladığı siyasal güçler ilişkisi yer alır.

---

28. *MS.*, p. 40.
29. M. S., p. 40.
30. *Mach.*, p. 45.

Bu düzeyin kendisi de, olumsuz bilinçlenmeden, grubun kurulu hegemonik sistemi tartışma konusu yapmaksızın, yalnızca ekonomik yapılar planında kendi türdeşlik ve öz çıkarlarının bilincine erdiği ekonomik-korporatif evredeki bilinçlenmeden, olumlu bilinçlenmeye değin giden birçok aşamaya bölünür : olumlu bilinçlenme evresi, «yapıdan karmaşık üstyapılar alanına kesin geçiş» [31] evresi, yani Gramsci'nin soyut olarak «katharsis» diye adlandırdığı uğraktır; bu uğrak pratik bakımdan, «daha önce filizlenmiş bulunan ideolojilerin «parti» durumuna geldikleri, karşı karşıya bulundukları ve, aralarından yalnızca biri ya da hiç olmazsa aralarından bir tek birleşim *(combinaison)*, ekonomik ve politik ereklerin birliğinin ötesinde, entelektüel ve moral birliği sağlayarak, savaşımın yörelerinde oluştuğu bütün soruları korporatif bir planda değil, ama «evrensel» bir planda koyarak ve böylece bir bağımlı gruplar dizisi üzerinde temel bir toplumsal grubun hegemonyasını kurarak, bütün toplumsal alan üzerinde üstün gelme, kendini kabul ettirme, yayılma eğilimi gösterinceye değin savaşıma girdikleri» [32] evre olarak tanımlanır.

Öyleyse, «katharsis» uğrağı, ideolojilerin yapının edilgin (pasif) yansısı olmaktan çıkıp, üstyapının tamamlayıcı bir bölümü durumuna geldikleri uğraktır. İdeoloji alanı olarak sivil toplum, yapıyla üstyapı arasındaki aracı *(médiateur)* uğraktır.

Demek ki üstyapısal uğrağa tanınan öncelik, N. Bobbio'ya göre, tarihsel blokun etkin (aktif) uğrağına, kendisi olmaksızın bu blokun var olmayacağı yapıcı uğrağa tanınmış bulunan önceliktir : «Ethik-politik uğrak, tarihin etkin öznesinin nesnellik üzerine yaptığı inceleme, maddi koşulları eylem aracı durumuna dönüştürme ve böylece istenen ereğe erişme olanağını sağlayan

---

31. *Mach.*, p. 45.
32. *Mach.*, p. 46.

inceleme arasından, ekonomik uğrağı egemenliği altına alır».[33]

4. TARİHSEL BLOK KAVRAMININ ORTODOKS YORUMU

Bu yorum, N Bobbio'nun çözümlemesine yanıt olarak, özellikle J. Texier ile L. Gruppi tarafından geliştirilmiştir.

Her şeyden önce Marx'ın bu konu üzerindeki yazılarının, özellikle de *Alman İdeolojisi* ile *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya önsözün belirlenimci (determinist) olmayan bir çözümlemesine dayanır bu yorum. Oysa, önsözde olduğu gibi *Alman İdeolojisi*'nde de, Marx «İdeolojilerin..., sınıf egemenliğinin yalanlaşmış-yalanlaştırıcı, ardından gelen *(posthume)* doğrulama görünümleri altında saygı gördükleri için, bir tür yansı gibi, her zaman kurumlardan sonra geldiklerini» ileri sürer. Yapı-üstyapı ilişkileri üzerine oldukça belirlenimci görünen bir anlayış söz konusudur burada. Bununla birlikte, *Katkı*'ya önsözde, Marx, insanların üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çatışmanın bilincine «ideolojik biçimler» alanı üzerinde vardıklarını, ve bu ça-

---

33. *Gramsci e la cultura contemporanea*, t. I., p. 90. N. BOBBİO'nun üstyapının önceliğini ayrıca «sivil toplum» teriminin Marx ve Gramsci'de içerdiği kavramsal farkla doğruladığını da saptamak gerekir: «Her ne kadar, Marx'ta, sivil toplum yapıyla özdeşleşirse de, Gramsci tarafından yapı alanından üstyapı alanına yapılmış bulunan yer değiştirme, yapıyla üstyapı arasındaki ilişkilerin Gramscigil anlayışı üzerinde kararlaştırıcı bir etkide bulunmaktan geri kalamazdı» *(op. cit.*, p. 88). Bu kanıt, tanıtlayıcı bir kanıt değildir, çünkü, N. Bobbio'nun da belirttiği gibi, Gramsci bu kavramı kurmak için Marx'a değil, ama Hegel'e başvurur. Öte yandan, GRAMSCİ'nin *Quaderni*'de kullandığı terminoloji de (devlet, hegemonya, vb.) oldukça özgündür.

tışmayı bu alanda «sonuna değin götürdüklerini» [34] bildirir.

Bu iki olumlamanın uzlaşması ancak «yansı» terimine mekanist bir anlam vermemekle olanaklıdır. Jacques Texier işte buna girişir. N. Bobbio eleştirisinde, «toplumsal üretim ilişkilerinin, Marx'a göre tarihsel sürecin etkin ve olumlu uğrağı olduklarını» belirtir. «Toplumsal üretim ilişkileri Marx'a göre devindirici ilke değil, tarihsel devinimin temeli, tüm tarihin ocağı ve kaynağıdır.» [35]

Yapısal düzeyin özsel rolünün Gramsci tarafından kabulünün, *Quaderni*'deki *Katkı*'ya önsözün inceden inceye çözümlendiği bir çok notta ortaya çıktığını belirtir, J. Texier. Bütün bu çözümlemelerden, tarihsel devinimin sürekli olarak yapısal koşullara bağlı bulunduğu sonucu çıkar. Yapısal uğrağın bu önceliği, J. Texier tarafından «toplumsal devrim» döneminde, yani üretim ilişkileri «usa aykırı» duruma geldikleri zaman, gene de tartışma konusu yapılmıştır. [36] Özellikle, üstyapılar içerisindeki etkinliğin, ve hele siyasal etkinliğin kararlaştırıcı duruma geldiği tarihsel blokun organik bunalım döneminde, durum böyledir. Böyle bir ayrıklama (istisna), yapının genel önceliğini tartışma konusu durumuna getirmez.

Öyleyse klasik yorum, Gramsci bakımından, tarihsel blokun sosyo-ekonomik yapısının, «son çözümlemede» [37] de olsa, kendisine başvurulması gereken belirleyici uğrak olarak kaldığını düşünür.

---

34. *Contribution à la critique de l'économie politique*, Editions Sociales, 1957, p. 5. [Türkçe bir çevirisi için, bkz: *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, a. g. y., s. 24.]
35. J. TEXIER, Gramsci, théoricien des superstructures, *La Pensée*, 1968, no 139, p. 45.
36. *Op. cit.*, p. 47.
37. *Ibid.*

5. YAPI İLE ÜSTYAPI ARASINDAKİ DİYALEKTİK VE ORGANİK İLİŞKİ

Önceliği tarihsel blokun ya yapısal uğrağına, ya da üstyapısal uğrağına veren yorumların tamamiyle karşıt olduklarını, ama özsel ayrımlarının Gramsci'nin yorumundan çok, Marx'ın yorumunda bulunduğunu, çözümleme gösteriyor.

Birilerine göre Marx, temel-üstyapı ilişkilerini mekanik olarak yorumlamamış, ve hatta üstyapıya belli bir özerklik de tanımıştır. Her ne olursa olsun, Marx'ın —ve özellikle de Gramsci tarafından açıklanmış metinlerin— okunması, Marx'ın önceliği —N. Bobbio'nun haklı olarak saptadığı gibi— sosyo-ekonomik yapıya verdiğini gösterir; özsel rolü oynayan, «bütün tarihin gerçek fuayesi, gerçek sahnesi olan», odur; siyasal üstyapının ona ve ideolojik üstyapının da siyasal üstyapıya bağlı bulunmasına karşın, kararlaştırıcı rolü oynayan sosyo-ekonomik yapıdır. Oysa, Gramsci tarihsel blok içerisindeki bu ilişkiyi, eşit olmayan önemdeki iki öğe arasındaki bir ilişki olarak çözümlemez, ve Marx'tan da işte bu noktada ayrılır: ethiko-politik üstyapının, N. Bobbio'nun ileri sürdüğü gibi öncelikli değil, ama ekonomik temeline eşit önemde bir rolü vardır, yoksa, N. Bobbio gibi düşünmek, üstyapının eylemine saptanmış bulunan organik sınırlara pek de önem vermemek olurdu.

Uzun sözün kısası, tarihsel blokun bu iki uğrağı arasındaki ilişki, eşit derecede belirleyici olan iki uğrak arasındaki diyalektik bir ilişkidir. Eşit derecede belirleyici iki uğrak : yapısal uğrak, çünkü o, ilkin kendisinin yansısından başka bir şey olmayan üstyapıyı doğrudan doğruya doğuran temeldir; belli bir dönem boyunca, üstyapı ancak son derece belli yapısal sınırlar arasında gelişip etkili olabilecektir: demek ki yapı, üstyapısal etkinlik üzerinde sürekli olarak etkide bulunur. Bu te-

mele bağlı olarak, ethik-politik uğrak gene de devindirici bir rol oynar. Toplumsal grupların sınıf bilincini geliştiren, politik ve ideolojik bakımdan onların etkileyen ethiko-politik uğraktır; yapının o zaman üstyapısal etkinlik aleti durumuna gelmesi üzerine, tarihsel devinimin özü o zaman üstyapı içerisinde oluşur. Üstyapısal etkinliğin güçsüzlüğü ya da önemi, ya eski tarihsel bloku koruyup sürdürerek, ya da güç ilişkisinin trade-unioniste düzeyini bile aşamayarak, yapının evrimini hatta sınırlandırabilirler de.

Bu nedenle, tarihsel blokun şu ya da bu öğesinin önceliği sorununu koymak, temelsiz bir sorun *(faux probléme)* koymak demektir. Eğer bu blokun eklemlenmesi göz önünde bulundurulursa, sosyal-ekonomik yapının onun kararlaştırıcı öğesi olduğu açıkça görülür Ama, her tarihsel devinimde, temelde doğan çelişkilerin, kendilerini üstyapısal etkinlikler düzeyinde gösterdikleri ve bu düzeyde çözüldükleri de daha az açık değildir. Bu iki öğe arasındaki ilişki, demek ki aynı zamanda hem diyalektik, hem de organik bir ilişkidir. Ayrıca, bu iki öğeyi ayrı ayrı dikkate alma yanılgısına karşı, Gramsci'nin kendisi de uyarıda bulunur: tarihsel blok kavramının ereğgi, bu yanılgıdan sakınmanın ta kendisidir: «Bu olumlamaların çözümlemesi, sanırım, maddi güçlerin aslında içeriği ve ideolojilerin de biçimi oldukları tarihsel blok kavramını güçlenmeye götürür (biçimle içerik arasındaki bu ayrım salt teknik *(didaktik)* bir ayrımdır, çünkü maddi güçler tarihsel bakımdan biçim olmaksızın kavranamazlar ve ideolojiler de maddi güçler olmaksızın küçük bieysel özençlerden (kaprislerden) başka bir şey olamazlar)».[38]

---

38. *M. S.*, p. 49.

Öyleyse, tarihsel blokun yapısıyla üstyapısı arasındaki ilişkinin diyalektik ve organik birliği, iki sonucu yol açar:

— Bu ilişkinin organik niteliği somut tarihsel blokun sınırlandırılmasını sağlar;

— Bu organik niteliğin yeterince değerlendirilmesi çok önemli siyasal yanılgılara yol açar.

6. YAPI - ÜSTYAPI İLİŞKİSİNİN TARİHSEL KULLANIMI

Belirli bir tarihsel dönemin çözümlenmesinde, yapı-üstyapı ilişkisinin irdelenmesi çok önemlidir, çünkü tarihsel blokun sınırlandırılmasını sağlar. Örneğin, Risorgimento konusundaki çözümlemesinde, İtalyan devletinin birleştirilmesine neden Eylem Partisinin değil de Ilımlılar partisinin yol açtığını gösterir: Eylem Partisinin gerçek toplumsal tabanı olmamasına karşın, Ilımlılar yönetici sınıfın organik temsilcileriydiler: «Ilımlılar görece türdeş bir toplumsal grubu temsil ediyorlardı, bu nedenle yönetimleri görece sınırlı (ve, ne olursa olsun, organik bakımdan ilerlemeci bir gelişme çizgisi doğrultusunda) değişmelere uğrar, oysaki sözümona Eylem Partisi özgül olarak hiçbir tarihsel sınıfa dayanmıyordu ve yönetici organlarının değişmeleri son çözümlemede Ilımlıların çıkarlarına uygun olarak belirleniyorlardı».[39]

Bu türlü çözümlemelerde özsel sorun, bir kez daha, üstyapısal etkinlikler arasında, organik olan etkinliklerle, rastlantısal *(occasionnel)* olan etkinlikleri ayırt etmektir; ve bu işi bütün durum tiplerinde, yalnızca bunalım dönemlerinde değil, ama «ilerlemeci bir gelişme ya da gönencin (refahın) gerçekleştiği dönemlerle, üretici güçlerde bir durgunluğun gerçekleştiği dönemlerde»[40]

39. *R.*, pp. 69-70.
40. *Mach.*, p. 43.

de yapmaktır. Tarihsel blokun gerçek eklemlenmesini saptama olanağını, yalnız organik üstyapısal etkinliklerin çözümlenmesi sağlar.

Bu türlü önlemler siyasal pratikte daha da zorunludurlar, çünkü, «yanılgı tarih yazımında *(historiographie)* her ne denli tehlikeliyse de, geçmiş tarihi yeniden kurmak değil, ama bugünün ve geleceğin tarihini kurmak söz konusu olunca, siyasal sanatta daha da tehlikeli bir duruma gelir». [41]

7. YAPI İLE ÜSTYAPI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN SİYASAL KULLANIMI

Yapıyla üstyapı arasındaki organik bağla diyalektik birliğin olumlanmasının pratik ereği, iki yanılgı tehlikesini önlemektir: «Tarihsel-siyasal çözümlemelerde sık sık düşülen yanılgı, organik olanla rastlantısal olan arasındaki doğru ilişkiyi bulamamaktır: en sonunda ya dolayımlı bir biçimde etkili olan nedenler dolayımsız bir biçimde etkili nedenler olarak gösterilir, ya da dolayımsız nedenlerin tek etkili nedenler oldukları ileri sürülür: bir durumda, «ekonomizm» ya da bilgiççe «doktrinalizm» aşırılığına, öbüründe ise «ideolojizm» aşırılığına düşülür; bir durumda, mekanik nedenler abartılır, öbürünün ise istenççi *(volontariste)* ve bireyci öğe yüceltilir». [42]

Gramsci *Quaderni*'de ve özellikle ekonomizm konusunda bu tip yanılgılar üzerinde uzun uzadıya durur.

Ekonomist yanılgının özsel görünümü, yapıyla üstyapı arasındaki ilişkilerin, üstyapıyı arı bir «yansı» olarak gören mekanist bir anlayışındadır: «Politika ve ideolojinin her değişmesini, yapının dolayımsız bir dışa-

---

41. *Mach.* p. 43.
42. *Mach.*, p. 42-43.

vurumu olarak gösterme ve sergileme tutkusuyla, teorik bakımdan ilkel bir çocukluk olarak savaşılmalıdır».[43]

Eğer her tarihsel dönemin çözümlemesi kimi «önlemler»le birlikte yapılmışsa, böyle bir yanılgı önlenebilir : «Üstyapı, ve hele politika, yapının basit bir yansısı değil, ama «yapının gelişme eğilimleri»nin, zorunlu olarak gelişecekleri söylenemeyen eğilimlerin yansısıdır».[44] Üstelik, aydınlar tarihsel blokun iki uğrağı arasındaki zorunlu aracılar olduklarına göre, bu yansı dolayımsız da değildir. Ensonu, bütün bu etkinliklerin organik olmamalarına karşın, mekanist bir anlayış her üstyapısal girişkenliğe aşırı bir önem verme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır.

Öyleyse böyle bir yanılgı ancak üstyapısal etkinlikler ve özellikle onların organik olan ve olmayan nitelikleri inceden inceye çözümlenerek engellenebilecektir.

Siyasal planda, ekonomizm, görünüşte karşıt iki tutuma yol açar: sendikalizm ve serüvencilik *(aventurisme)*. Birinci durumda (sendikalizm), sivil toplum yapıyla bir tutulmuştur. Trade-unioniste tipte ekonomik-korporatif bir politikayla ve siyasal bakımdan yapının «doğal» evriminin yansı-üstyapının bir devrilmesine neden olmasını bekleyerek edilgenlikle *(passivité)* yetinmeye yol açar bu durum. İkinci durumda (serüvencilik), tarihsel blokun her türlü organik çözümleme yokluğunu örtbas etmek için, üstyapı «usa aykırı»nın, keyfe bağlılığın (Bergsoncu anlamda «yaşama atılımı»nın) ve ayrıca «kendiliğindenlik»in alanı durumuna gelir.[45] Bu serüvenci ekonomizm siyasal planda kendini devrimci sendikacı-

---

43. *M. S.*, p. 96.
44. *M. S.*, p. 97.
45. *Mach.*, p. 4.

lık ve kendiliğindencilikle *(spontanéisme)* gösterecektir.[46]

İkinci yanılgı tehlikesine, ideoloiizme gelince, o da aynı sonuçlara varır: örneğin, yapısal uğrağın B. Croce tarafından yadsınması, üstyapının ethik-politik uğrağıyla yetinen bir tarih görüşüne yol açar. Üstelik, tarih, hatta bir fikirler tarihiyle yetinir, çünkü politika dışta-lanmıştır : toplumsal olaylar önceden kestirilemezler ve insanların her türlü örgütlenmesi —ve özellikle siyasal partiler— «karşı-t rihsel»dir *(anti-historique).* Bundan dolayı, her sorun sırasıyla çözülmelidir ve «oportünizm olanaklı tek siyasal çizgi durumuna gelir»[47], çok ılımlı bir siyasal konuma varır bu. Ama tersine, ideolojizm, yapının gerçeklerini yadsıyarak, «istenççi ve birevsel öğenin yüceltilmesi»ne[48] de yol açabilir.. Ekonomizmin iki sonucu, böylece yeniden bulunur.

Gerçekte, ekonomizmle ideolojizm aynı yanılgıdan kaynaklanırlar, aynı sonuca varmalarını ve hatta birbirlerini tamamlayabilmelerini de bu açıklar : her ikisi de yapıyla üstyapı arasındaki bağın organik niteliğini azımsar ya da yadsırlar. Tarihsel blok kavramının özsel görünümü, yapıyla üstyapı arasındaki ayrımdan çok —Gr msci klasik Marksist çözümlemeyi yinelemekten başka bir şey yapmamıştır bu konuda— ilişkilerinin organik niteliğindedir: yalnızca yapı için tarihsel olarak zorunlu, yani onu türdeşleştiren, örgütleyen üstyapıları göz önünde bulundurmak gerekir. Yapıya gelince, o dolayımsız olarak etkili değildir, ama üstyapının aletini

---

46. Rosa Luxembourg'un «kendiliğindenci» eğilimleri üzerine, bkz: *Mach.*, p. 65 ve G. BADIA, Gramsci et Rosa Luxembourg, *Nouvelle critique*, no 30, janvier 1970, pp. 71-73.
47. *Mach.*, p. 5.
48. *Mach.*, p. 43.

oluşturur. Yapı-üstyapı ilişkisinin çözümlenmesi, pratik olarak bu ilişkinin mekanik olarak görülmemesi, ama tersine, organik niteliğinin ayırt edilmesi zorunluluğuna varır.

Öyleyse, tarihsel blokun eklemlenmesi, iki karmaşık alanın: sosyo-ekonomik yapıyla, organik bağı ayrımlaşmış bir toplumsal katman tarafından, aydınlar tarafından güven altına alınan ideolojik ve politik üstyapının derli toplu bir biçimde ayrılmasını sağlar. Söz konusu aydınlar katmanının özsel rolü, tarihsel blokun devingen (dinamik) çözümlemesinde ve özellikle hegemonyanın kullanılmasında ortaya çıkar.

BÖLÜM III

HEGEMONYA VE TARİHSEL BLOK

Tarihsel blokun iki dikotomik devinim (yapı-üstyapı ile sivil-politik toplum) arasındaki ilişki olarak çözümlenmesi, sivil toplumun tarihsel blok içerisindeki önemini gösterir. Bu kavramın tarihsel ve siyasal çevirisinde görülür bu önem: hegemonya.

Quaderni'den önce, hegemonya kavramı Marksist yazında pek o denli kullanılmamıştır. Ama gene de, önemini belirtmekle birlikte, bu kavramın yaratıcılığını kabul etmeyen Gramsci'nin kendisidir. Bundan ötürü, *Quaderni* yorumcuları, Gramsci'yi Marksist teorisyenlere bağlamaya girişmişlerdir. Ama, yorumları birbirinden çok farklıdır. Bir kez daha, Gramsci yorumunun ötesinde, bu türlü farklılıklara Marx'ın ve Lenin'in yorumu yol açmıştır. Bundan dolayı, Gramsci'nin *Quaderni*'de ona ayırdığı açıklamaları irdelemeden önce, bu hegemonya kavramının kökenini incelemek gerekir.

1. LENİN'DEN «QUADERNİ»YE HEGEMONYA KAVRAMI

Bir çok kez, Gramsci bu kavramın kökenini Lenin'in yapıt ve eyleminde görür. *Quaderni*'de, «teorik-pratik

hegemonya ilkesinin... İliç'in (Lenin) praksis felsefesine en büyük katkısı olduğunu»[1] ileri sürer. Hatta çağdaş Marksizmin en önemli gelişmesi söz konusudur, çünkü «hegemonya ya da kültürel yönetim uğrağı, ekonomizmin mekanist ve yazgıcı (fatalist) görüşleriyle karşıtlık içinde düzenli olarak yeniden değerlendirilmişti. Böylece, en modern praksis felsefesinin özsel özelliğinin, tarihsel-siyasal hegemonya kavramına dayandığını ileri sürmek olanaklı olmuştu».[2] Böyle bir olumlama, Lenin'in yapıtında hegemonya kavramını kullanmadığı ve bu hegemonyanın «kültürel» görünümü üzerinde durmadığı oranda, şaşırtıcıdır. Ayrıca, Gramsci'nin başvurduğu Lenin'in tek metni de «yönetim»den söz eder.[3] Bununla birlikte L. Gruppi'nin birçok kez belirttiği gibi,[4] Gramsci —Lenin konusunda— hegemonyaya başvurduğu zaman, gerçekte proletarya diktatorasını anlar. Böyle bir yorum, *Güney Sorunu* üzerindeki denemesinde, Gramsci'nin kendisi de bu iki kavram arasındaki bağı gösterdiği oranda, gerçeğe yakın gorunur: «Torinolu komünistler proletaryanın «hegemonya»sı, yani proletarya diktatorası ve işçi devletinin toplumsal tabanı sorununu somut olarak koymuş bulunuyorlardı. Emekçi nüfusun çoğunluğunun kapitalizme ve burjuva devlete karşı harekete geçmesini sağlayacak bir sınıflar bağlaşması sistemi kurma başarısını gösterdiği ölçüde, (İtalya'da, bu ülkede var olan gerçek sınıf ilişkileri içinde, köylü yığınların onaşmasını elde etme başarısını gösterdiği ölçüde anlamına gelir bu,) proletarya yönetici ve egemen durumuna gelebilir».[5]

---

1. *M. S.*, p. 39.
2. *L. C.*, p. 616.
3. *Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği.*
4. Özellikle şu makalede: Lenin il concetto di egemonia, *Critica marxista*, no 4, 1970, pp. 206-220.
5. *C. P. C.*, pp., 139-140.

Ch. Riechers[6] ile N. Bobbio[7], ayrıca bu yorumun, onu Gramsci'nin terimlerine çok yakın terimlerle tanımlayarak, bu hegemonya kavramını Lenin'in en önemli katkısı durumuna yükselten Stalin tarafından da savunulduğunu saptamışlardır: «Marx ile Engels, proletaryanın hegemonyası fikrini, ana çizgileri içinde özetlemişlerdir. Lenin'in katkısı, bu taslağı kent ve kır emekçi yığınlarının, yalnızca çarlığın ve kapitalizmin yıkılması için değil, ama proletarya diktatorası altında sosyalizmin kurulması için de, proletarya tarafından tam bir yönetim sistemi durumuna getirmek üzere, geliştirmesindedir».[8]

Gramsci ile Stalin, Leninist hegemonya kavramının, Marx'ın yazılarında (*Fransa'da İç Savaş*, Weydemeyer'e 5 Mart 1852 günlü Mektup) ana çizgileri belirtilmiş ve Lenin tarafından da teori ve siyasal pratikte son derece geliştirilmiş bulunan proletarya diktatorası kavramına yakın olduğunu düşünür gibi görünürler.

Bununla birlikte, daha önce sözü edilen *Alcuni temi* metininin okunması, Gramsci'nin hegemonya ile proletarya diktatorasını ayırdığını gösterir. Proletarya diktatorası, toplumun aynı zamanda hem «yönetim» ve hem de «egemenliği», yani sivil toplumla politik toplumun denetimidir. Böyle bir sonuç, ancak işçi sınıfı eğer öbür ast sınıflarla —bu durumda «onaşma»sını sağlayacağı köylülükle— bir «bağlaşmalar sistemi» sayesinde, yönetiminin «toplumsal taban»ını genişletirse elde edilebilir. Bu çözümleme, *Quaderni*'de geliştirilen Gramscigil hegemonya anlayışının bütün zenginliğini daha o zamandan

---

6. Ch. RIECHERS, A. Gramsci, *Marxismus in Italien*, Frankfurt -am- Main Europpaische Verlaganstalt, 1970, p. 191,
7. *Op. cit*, p. 94.
8. Ch. RIECHERS, *op. cit.*, p. 191.

içerir ve Leninist süreklilikle Gramscigil katkının karşılıklı olarak değerlendirilmesini sağlar.

Lenin'in yapıtındaki hegemonya kavramını çozumleyen L. Gruppi, bu kavramın Gramsci'nin irdelemeleriyle sıkı bağını göstermeye girişmiştir.[9] Böyle bir benzerlik, sakınarak kurulmalıdır. Gene de, dört özsel görünüm bellekte tutulabilir:

Birincisi ve en önemlisi, hegemonyanın sınıfsal tabanına dayanır. Lenin bu görünüm üzerinde, ama onu proletarya diktatorasıyla sınırlandırmayarak, var gücüyle direnmiştir: «Kapitalist rejimdeki bütün geçici «hükümet biçimleri», burjuva devletin, yani burjuvazi diktatorasının çeşitlerinden başka bir şey değildirler».[10] Politik ve ideolojik yönetimin sınıfsal niteliğini göstermekteki bu direnç, II. Enternasyonal'in Marksist devlet çözümlemesini ve özellikle onun sınıfsal tabanını bırakma yolundaki —Lenin tarafından savaşılan— eğilimleriyle açıklanır.

Bununla birlikte, Marx'a bu dönüşte, Lenin Bolşeviklerin çarlık Rusyasındaki savaşım koşullarından son derece etkilenmiştir. Bujuvazi «diktatorası» olsun, proletarya diktatorası olsun, özsel olarak zorlamayla, kaba güçle belirginleşirler. Ve bu çözümleme, hatta «burjuva demokrasileri» örneğinde bile, hep aynı kalır: «Demokrasi ne denli gelişmişse, burjuvazi için derin ve tehlikeli anlaşmazlık durumunda, insan kırımı ya da iç savaşa o denli yakındır».[11]

---

9. Daha önce sözü edilen makalede: L. GRUPPİ, Lenine il concetto di egemonia. Bu sorun üzerine, ayrıca bkz: G. LUKACS, *Lénine*, Paris, E. D. I., 1965, 128 p. (Türkçe çeviri: György LUKACS, *Lenin'in Düşüncesi — Devrimin Güncelliği*, Belge Yayınları, İstanbul, 1979, 112 s.)
10. LÉNINE, *La révolution prolétarienne et le renégat Kautsky*, Ed. Moscou, OEuvres complètes, t. 28, p. 246.
11. *La révolution prolétarienne et le renégat Kautsky*, *op. cit.*, p. 44.

Oysa, güçler ilişkisinin çözümlenmesinde politik-militler uğrağın belirleyici niteliği üzerinde durduğuna göre, Gramsci bu demokrasinin zorlayıcı görünümünü her ne denli azımsamazsa da, hele «burjuva demokrasiler»in irdelenmesinde, görünümle yetinmez. Gramscigil sivil toplum ve hegemonya irdelemesinin ereği, kültürel ve ideolojik yönteminin önemini belirtmenin ta kendisidir; ama Gramsci, böyle bir yöntemin sınıfsal temelini ansıtarak, bu konuda Lenin'i tamamlar: «Hegemonya her ne denli ethik-politik bir nitelikteyse de, ekonomik nitelikte de olmaktan, yönetici grubun özsel ekonomik etkinlik merkezinde gösterdiği kararlaştırıcı işleve dayanmaktan da geri kalamaz».[12] Bu Gramscigil katkı, daha çok teorisyenlerinin hepsi de sivil toplumun çok gelişmiş olduğu ülkelerden çıkan II. Enternasyonal'in saptırmalarına yanıt verdiği oranda önemlidir. Devletin yalnızca politik toplum değil, ama sivil toplum-politik toplum birleşimi olduğunu göstererek, ve bu devletin sınıfsal temeli üzerinde direnerek, Gramsci, Lenin'in çözümlemesini son derece geliştirir.

Lenin'le Gramsci'nin ikinci ortak noktası, hegemonyanın entelektüel örgütlenmesidir (entelektüel hegemonya örgütü). Leninist parti çözümleme ve anlayışı, Gramsci daha çok partinin eğitici yönü üzerinde dursa bile, onun tarafından olduğu gibi yinelenmiştir.

Hegemonya anlayışının üçüncü ortak görünümü, hegemonyanın «toplumsal taban»ında, yani temel sınıf için bağlaşık gruplara dayanma zorunluluğundadır: işçi sınıfı bakımından, özsel olarak köylülük olacaktır bu. Böyle bir zorunluluk, özellikle *Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*'nde Lenin tarafından düşünülmüş, sonra da «işçi-köylü bloku» savsözünde (parolasında) III. Enternasyonal tarafından dizgeleştirilmiştir (sistemleştirilmiştir). Böyle bir çözümleme, Enternasyonal'in yönergeleriyle

12. *Mach.*, p. 31.

Gramscigil Mezzogiorno çözümlemesinin tam örtüşmesi olan Gramsci'nin *Alcuna temi della questione'deki* çözümlemesiyle birleşir.

Dördüncü ortak nokta, hegemonik sistem içerisindeki güçler ilişkisinin çözümlemesine dayanır. Rusya'daki burjuva devrimin *Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*'ndeki (1905) çözümlemesi, Risorgimento sırasında Eylem Partisinin rolünü Gramsci tarafından yapılan çözümlemesiyle işte böyle birleşir. *İki Taktik*'te, Lenin, hegemonik sistemin örgütlenmesi düzeyinde Menşevist burjuva devrim çözümlemesiyle savaşır: sorun o zaman, burjuvazinin «demokratik devrim»inde, Rus işçi sınıfının salt edilgin bir yardımcı rol mü oynaması, yoksa siyasal yönetime katılması ve, özellikle köylü yığınları da kazarak, devrimin toplumsal tabanını genişletmeye mi zorlaması gerektiğini bilmektir: hegemonyanın temeli ne denli geniş olursa, burjuvaziyi kendi ilk ereğini aşmaya zorlayarak, ve gelecekteki hegemonik sistemi —işçi sınıfı-köylülük— daha o zamandan hazırlayarak, işçi sınıfının hegemonik sistem içerisindeki rolü o denli önemli olur. Bu çözümlemeye, Eylem Partisinin Risorgimento sırasındaki olumsuz rolü konusunda, Garmsci'nin kalemi altında yeniden rastlanır: o çağda, bu parti, kentsel blokun en ilerlemeci güçlerini (kentsel küçük burjuvazi, işçiler) temsil eder. Köylü yığınlarını hegemonyanın toplumsal tabanına katmaya girişmemekle, Eylem Partisi İtalyan burjuvazisinin yönetiminin hegemonik niteliğini en düşük boyutlara indirgemiş ve kendi öz rolüyle, tamamlayıcı bir rolde temsil ettiği güçlerin rolünü sınırlandırmıştır.

Öyleyse, Gramscigil hegemonya kavramı, Lenin'inkine çok yakındır. Gene de, önemli bir nokta üzerinde: kültürel ve ideolojik yönetimin en ön planda gelmesi üzerinde, ondan ayrılır. Hegemonya üzerindeki yazılarında, Lenin, hegemonyanın salt siyasal görünümü üze-

rinde durur, çünkü onun için özsel sorun, devlet aygıtının kaba güç aracıyla devrilmesidir: amaç politik toplumdur ve, ona erişmek için, ön bir politik hegemonya zorunludur: politik hegemonya, çünkü politik toplum, stratejik kaygılarında, sivil topluma üstün gelir, dolayısıyla da sivil toplumun yalnızca siyasal görünümü bellekte tutulmuştur. Ve çünkü, görmüş bulunduğumuz gibi, sivil toplum Rusya'da çok güçsüzdür.

Bu karşılık, Gramsci'ye göre, yönetici sınıfa karşı savaşımın özsel alanı sivil toplumda yer alır: sivil toplumu denetleyen grup, hegemonik gruptur ve politik toplumun fethi, onu devletin tümüne (sivil toplum+politik toplum) yayarak, bu hegemonyayı tamamlar. Gramscigil hegemonya, sivil toplumun politik toplum üzerindeki önceliğidir. Leninist çözümleme bunun tam tersidir. Bu farkı hafifletmek için, Gramsci, sivil toplumun ülkelere göre değişen önemine bağlı bulunan böyle bir karşıtlığı, Lenin'in önceden sezdiğini belirtir. Bununla birlikte, bu farkın erkliğin fethinde değil, ama devlet anlayışında kalması dikkate değer: Gramscigil «düzenli toplum» anlayışı, her türlü «devletetaparlık»ın kınanması, Gramscigil proletarya diktatorası anlayışının hegemonist niteliğini gösterir: proletarya diktatorası, Gramscigil anlayışta, işçi sınıfının ideolojik yönetimi (hegemonya, sivil toplum) ve politik-militer egemenliği (diktatora, politik toplum) olarak düşünülmüştür.

Bundan dolayı, Gramscigil hegemonya anlayışının iki özsel görünümü, bu kavramla diktatora kavramı arasındaki karşıtlıkta ve bu hegemonyanın toplumsal tabanında bulunur.

2. HEGEMONYA İDEOLOJİK BLOK

Yönetici sınıf hegemonyasının özsel görünümü, onun entelektüel tekelinde, yani kendi öz temsilcilerinin öbür aydınlar katmanında uyandırdıkları çekiciliktedir: «Ta-

rihsel bakımdan (ve gerçek bir açıdan) ilerlemeci sınıfın aydınları, belirli koşullar içinde, son çözümlemede öbür toplumsal gruplar aydınlarını kendilerine bağımlı kılmak ve, dolayısıyla, psikolojik nitelikte (kendini beğenmişlik, vb.) ve çoğu kez de kasta ilişkin (teknikötürel, porporatif, vb.) bir nitelik taşıyan bağlarla, bütün aydınlar arasında bir dayanışma sistemi yaratmakla tamamladıkları bir çekim gücü gösterirler».[13] Bu çekicilik, aydın katmanları yönetici sınıfın temsilcilerine kaynaştıran bir «ideolojik blok» —ya da entelektüel blok— kurulmasına yol açar.

Gramsci'nin Risorgimento örneğini alarak belirttiği gibi, temel sınıfın ekonomik önceliği, ideolojik bir blokun kurulmasının gerekli, ama yeterli olmayan bir koşuludur: yönetici sınıfın gerçek bir aydınlar «politika»sının da olması gerekir: «Yönetici bir merkezin aydınlar üzerindeki hegemonyası kendini iki ana çizgi arasından gösterir: 1) üyelere bir ayrılık ilkesi ve zorla egemen olan eski ideolojilere karşı bir savaşım öğesi veren entelektüel bir «saygınlık» sağlayan genel bir yaşam görüşü, bir felsefe 2) aydınların (ilkokul öğretmeninden Üniversite profesörlerine değin öğretim üyeleri) en türdeş ve en kalabalık olan bu bölüntüsüne, kendi teknik alanlarında, kendine özgü bir etkinlikle ilgili olan ve kendine özgü bir etkinlik veren bir öğretim programı, özgün bir eğitsel ve eğitbilimsel ilke».[14]

Ilımlılar Partisiyle Eylem Partisinin aydınlar karşısındaki karşılıklı politikalarını karşılaştıran Gramsci, yalnız birincilerin eski sisteme bir seçenek sunduklarını gösterir: cumhuriyetçi liderlerin —ve özellikle Mazzini'nin— Mesihçe «gevezelik» düzeyini aşmamalarına karşın, Piyemonteliler —ve başlarında Gioberti— yeni ve ulusal bir felsefe sunarlar. Eğitbilimsel (pedagojik) alan-

13. *R.*, p. 71.
14. *R.*, p. 105.

da, Cizvit skolastiğine karşı çıkarak ve daha liberal bir sistem örgütleyerek, Piyemonteliler laik öğretim üyelerini kendilerine kazanırlar.[15] Bu teorik tutuma çok büyük bir örgütsel etkinlik eşlik eder: aydınlar kongreleri —ve özellikle büyük aydınlar kongreleri, çünkü kast anlayışını harekete getirirek, ast aydınları onlar yönetir—, dergilerin denetimi, siyasal örgütlerin çekiciliği, vb.

Gramsci'nin betimlediği süreç, gerçekte sivil toplumun oluşma ve gelişme sürecidir: ideolojinin (ve özellikle en yüksek derecesinin : felsefenin), ideolojik yapı ve ideolojik gerecin hazırlanması. Bu yeni sivil toplumun hazırlanmasında, temel sınıfın temsilcileri, demek ki öbür aydınlara, öbür toplumsal katmanların temsilcilerine seslenirler.

Bu çekiciliğin sonucu, eski yönetici sınıfın kendini koruyup sürdürme girişimlerini olduğu gibi, rakip grupların girişimlerini de kısırlaştırmaktır. Böyle bir olay siyasal alanda son derece bellidir: Ilımlıların Risorgimento sırasındaki ideolojik yayılması, liberal-katolik hareket Katoliklerin büyük bir bölüntüsünü Piyemonte partisine çektiğinden ve papayı yalnız bıraktığından, Kilise «parti»sinin güçsüzleşmesine yol açmıştır; aynı biçimde, Eylem Partisinin ideolojik ve stratejik özerklik yokluğu, onu hızla Ilımlıların bir eklentisi, onların «sol» kanadı durumuna getirir.

Gerçekten hegemonik bir sistemde, ideolojik blok ikili bir sıfatla hegemonya etkenidir : bir yandan, yönetici sınıf temsilcilerinin öbür toplumsal gruplar temsilcilerini yönettikleri ölçüde, hegemonik sistemin kendi içinde, ama özellikle öte yandan, yönetici sınıfa, ideolojik blok aracılığıyla, öbür toplumsal katmanları denetleme olanağı sağlayarak, tarihsel blok düzeyinde. İdeolojik blokun bu ikili rolünün sonucu şudur ki, dağılması

15. *R.*, p. 104.

yönetici sınıftan yalnız aydınları değil, ama temsil ettiği öbür katmanları da ayırır. *Alcuni temi*'de, Mezzogiorno'nun «tarımsal blok»unu dağıtmak için, Güneydeki entelektüel blokun solunda bir bölünmeye yol açmayı İtalyan işçi sınıfının ve partisinin öncelikli görevi olarak saptadığına göre, Gramsci bunu çok iyi ve *Quaderni*'den de önce anlamıştı.

İdeolojik blokun dağılması, «kendiliğinden» çekiciliğin yerine, «açıkça polis önlemlerine ve hükümet darbelerine değin»[16], az çok gizli ve dolaylı biçimde «zorlama»yı geçirir. Eğer ideolojik blokun gelişmesi ve türdeşliği yönetici grup hegemonyasının başlıca kanıtlarıysalar, ufalanması ve zor kullanılması da hegemonyanın güçsüzleşme ve diktatorya geçiş belirtileridirler.

3. HEGEMONYA VE DİKTATORA

Tarihsel blokun rolü ve tarihsel blok içindeki yapı, sivil toplum ve politik toplum arasındaki ilişkiler üzerindeki irdeleme, yapı-sivil toplum dikotomisinin özsel niteliğini olumlamaya yol açtı. Bu öncelik, pratikte kendini hegemonya kavramıyla gösterir: «Sivil toplum düzeyi, yönetici sınıfın bütün toplumda gösterdiği «hegemonya» işlevine karşılık düşer».[17] Böyle bir sistemde, yapısal düzeydeki temel sınıf, toplumu, sivil toplumun denetimi sayesinde sağladığı onaşmayla yönetir; bu denetim özellikle temel sınıfın böylece «ortakduyu» durumuna gelen dünya görüşünün toplumsal gruplar içinde yayılması ve sivil toplumun çekilip çevrilmesi kendisine düşen türdeş bir tarihsel blokun kurulmasıyla belirginleşir.

Öbür grupların bu ideolojik denetiminin verdiği sonuç, politik toplumun ve dolayısıyla zorlamanın rolünü

---

16. *R.*, p. 72.
17. *I.*, p. 9.

azaltmaktır. Hegemonya Gramsci tarafından işte bu ölçüde «demokratik» olarak nitelenmiştir.[18] Politik toplum böylece ek bir role indirgenmiştir ve hatta kısmen sivil toplumla bütünleşmeye yönelir. Gramsci bunun iki örneğini verir :

— Yönetici sınıf sivil toplumundan belli bir siyasal sonuç aracıyla yararlandığından, «sivil toplumla politik toplum arasında bir ilişki noktası» olan kamuoyu olayı;

— Gerçekte sivil toplumun politik toplum üzerindeki bir etkisi *(emprise)* olan ve kendini kimi organların ve özellikle parlementonun iki yanlı niteliğiyle gösteren güçler ayrılığı.

Gramsci «politik hegemonya» terimini, böyle durumlarda, sivil toplumun politik toplum üzerindeki derin etkisini dile getirmek için kullanır. Öyleyse, bir sınıfın ideolojik önceliğini dile getiren, ve normal olarak kendini politik hegemonya ile sürdüren hegemonyayı, diktatoradan ayırmak gerekir.

Gramsci diktatora ya da egemenlik terimini, devlet aygıtının elde bulundurulması sayesinde, toplumu yalnız zorlamayla egemenlik altında tutan hegemonik olmayan bir toplumsal grubun durumunu belirtmek için kullanır. Bu grup ideolojik yönetimi elde tutmaz —ya da artık elde tutmaz. Böyle bir durumla, tarihsel blokun bunalım durumları olan iki durumda karşılaşılır :

— Tarihsel blok içerisinde hegemonyayı elde tutan bir sınıf, onu yeni bir hegemonik sistem yararına yitirir ve kendini ancak güç aracıyla koruyup sürdürür: faşizm olayı.

— Hegemonyayı elde etmek isteyen bir sınıf, devlet aygıtını ele geçirir : 1917 Rus Devrimi.

---

18. *Mach.*, p. 160.

Bu durumlar, hegemonik bir sistemin kurulmasını beklerken, ancak aracı durumlar olabilirler: politik toplumun önceliği dönemi, ya da diktatora, iki hegemonik dönem arasındaki geçici bir dönemdir; ama gene de bu dönemi azımsamamak gerekir, çünkü politik toplumu elinde tutan sınıf, hasımlarının sivil toplum kadrolarını kırıp geçirmek için bundan yararlanabilir : faşist dönem boyunca liberal ve devrimci kadroları ortadan kaldırarak, küçük burjuvazi işte bunu yapmıştı.

Pratikte, hegemonya ile diktatora arasındaki ilişkiler bu denli şematik değildir: üstyapı içerisindeki sivil toplumla politik toplum gibi, hegemonyayla diktatora da tamamen ayrılmış değildirler. Yönetici sınıf, hatta hegemonik bir sistemde bile, tüm toplumu değil, ama yalnızca kendisine toplumsal taban hizmeti gören yardımcı ve bağlaşık sınıfları yönetir, ve karşıt sınıflara karşı zor kullanır: hegemonya hiçbir zaman tam değildir ve aynı bir grup, aynı zamanda hem yönetici, hem egemen olabilir: «Toplumsal bir grup, silahlı güç aracıyla «temizlemek» ya da egemenlik altına almak istediği hasım grupların egemeni, ve yakın ve bağlaşık grupların yöneticisidir. Bir toplumsal grup daha hükümet erkliğinin fethinden önce yönetici olabilir ve hatta olmalıdır da (erkliğin fethinin başlıca koşullarından biri de budur). Sonra, erkliği kullanırken, ve hatta eğer onu iyice elde tutuyorsa, egemen duruma gelir, ama yönetici olmaya da devam etmelidir». [19]

Hatta hegemonyayla diktatora birleşebilseler bile, nitelikleri gene de sınırları iyice belirtilmiş olarak kalır: Sivil toplumun egemen olduğu hegemonya karşısında, diktatora politik toplumun kullanılmasını simgeler.

---

19. *R.*, p. 70.

4. HEGEMONYA VE TRANSFORMİZM

Bununla birlikte hegemonya-diktatora ayrımı her zaman şematik değildir. Bağlantılı *(cohérent)* bir hegemonik sistemin özsel görünümlerinden biri her ne denli güçlü bir «ideolojik blok»un kurulmasına dayanıyorsa da, böyle bir blok temel sınıf tarafından, işlevi yönetici değil, ama egemen olacak biçimde de kullanılabilir. Böyle bir olay «transformizm» («dönüştürmecilik») durumunda, yani yönetici sınıf, öbür toplumsal grupların aydınlarını, onların önderlerini ortadan kaldırmak üzere kendi bünyesine aldığı zaman ortaya çıkar.

Gramsci çağdaş —yani 1815'ten bu yanaki— İtalyan tarihinde bu olayın yetkin bir örneğini gösterir: «Eğer 1815'ten günümüze tüm italyan tarihi irdelenirse, küçük bir yönetici grubun, yıkıcı kökenli yığın hareketlerinin yarattığı siyasal personeli yöntemli bir biçimde kendi içerisinde eritme başarısını gösterdiği görülür».[20] İtalyan devlet birliğinin oluşmasında Ilımlılar partisi (Cavour) ile Eylem Partisinin (Mazzini, Garibaldi) karşılıklı önemini göz önünde bulunduran Gramsci, Eylem Partisinin, gerçekte, ona organik olarak bağlı gerçek toplumsal tabanın yokluğu yüzünden, her zaman Ilımlılar Partisinin etkisi altında kaldığını gösterir. Sonuç, hatta erkliğin fethinden önce bile, Ilımlıların muhalefeti denetim altına alması olmuştur.

Fransız burjuvazisinin tersine, soyluluğa (aristokrasiye) karşı halk katmanlarına dayanmayı kabul etmeyen, ama soyluluğu kollamayı, onu «idare etmeyi» yeğ tutan İtalyan burjuvazisinin stratejisi, gelip bu duruma eklenmiştir. Bu ikili tutumun sonucu, burjuvazi tarafından erkliğin öbür toplumsal katmanları etkisizleştirerek alınmasına dayandığı için, Gramsci'nin «pasif devrim» olarak nitelediği olay oldu.

---

20. *L. C.*, p. 633.

Demek ki, Risorgimento'nun İtalyan burjuvazisi —ve Ilımlılar Partisindeki temsilcileri— yönetici bir işlev görmeyi, bir başka deyişle, halktan oluşan bir toplumsal tabana dayanarak hegemonyayı kullanmayı, kabul etmedi: «yönetici», «yönetilen»i gerektirir, peki ama bu guruplar tarafından yönetilen kimdi? Bu gruplar kimseyi yönetmek istemiyorlardı, yani kendi çıkar ve özlemlerini başka grupların çıkar ve özlemleriyle uzlaştırmak istemiyorlardı».[21] Bu hegemonya kullanmayı kabul etmeme yüzünden, İtalyan burjuvazisi bu güçlüklerin üstünü iki yola başvurarak örtme zorunda kaldı: bir yandan, Piyemonte devletini «yönetici personel» olarak kullanmak, öte yandan ast sınıfları kendi temsilcilerinden yoksun bırakmak.

Fransız burjuvazisinin ast sınıflara seslendiği yerde, İtalyan burjuvazisi Piyemonte'yi kullandı: hiçbir yerel burjuva grup kendi bölgesinde hegemonya kurmak istemediği, hatta burjuvazinin türdeş sınıf olarak ulusal birleşmesi yolunu tutmadığı için, burjuvazi İtalya'yı, siyasal egemenliği ilhaklar sonucu İtalyan devleti durumuna gelecek olan Piyemonte devletine bırakarak yönetmeye karar verdi; burjuvazinin yerel grupları, «kişilerinin değil, çıkarlarının egemen olmasını istiyorlardı, yani yeni, her türlü koşuldan bağımsız bir gücün, ulusun tek buyurucusu durumuna gelmesini istiyorlardı: bu güç Piyemonte, ve bundan dolayı, krallık işlevi oldu».[22] Burjuvazi gene de, siyasal sınıfı oluşturan aydınlarla sıkı ilişkisi yüzünden, devlet denetimini elinde tutuyordu.

Piyemonte devleti böylece gerçek siyasal partilik yaptı, ve ayrıca, kendini Ilımlılar içinde görenleri, yani yerel burjuvazi ile bu burjuvazinin aydınlarını kendine çekerek, sanki siyasal partiymiş gibi de davrandı. İtal-

---

21. *R.*, p. 106.
22. *R.*, p. 106.

yan burjuvazisi, yalnızca öbür sınıflara seslenmemekle kalmadı, ama İtalya'nın Piyemonte devleti tarafından birleştirilmesi, burjuvazinin İtalyan devletiyle aynı zamanda birleşmesini de sağladı: «Hegemonya toplumsal grubun bir bölümünün tüm grup üzerindeki etkinliğidir, yoksa, Jakoben örneğe göre, hareketi güçlendirmek, radikalleştirmek, vb. için, tüm grubun öbür gruplar üzerindeki etkinliği değil».[23] Öyleyse, İtalyan burjuvazisi, İtalya'yı öbür ast toplumsal katmanlarla uzlaşmaya varmaksızın, gerçek hegemonya kullanmaksızın yönetmekle bir ustalık, bir el çabukluğu göstermiştir: «Egemenlik işlevinin görüldüğü, ama yönetim işlevinin görülmediği durumlardan : hegemonyasız diktatora durumlarından biridir bu».[24]

Gramsci, İtalya'nın birleşme sürecini, Almanya'nınki ile karşılaştırır: İtalya'da, burjuvazinin devleti dolaylı olarak denetlemesine karşın, Alman burjuvazisi, egemenliğin kullanılmasını Prusya devletine ve dolayısıyla bu devleti yöneten feodal kasta bırakarak, ülkenin endüstriyel ve ekonomik yönetimiyle yetinmiştir : «Eski sınıflar ordudaki, yönetimdeki ve topraklar üzerindeki büyük korporatif ayrıcalıklarla birlikte, siyasal devletin hükümet katmanı olarak kalırlar».[25] Feodal kastlar böylece, «kast kökenine ve geleneğe bağlı belirli bir mizaçla birlikte, burjuvazinin aydınları» durumuna gelmişlerdir.[26]

Öyleyse, İtalya'nın durumu, Fransa'nınkiyle Almanya'ninki arasında, aracı bir durum olmuştur. Bununla birlikte, erkliği eline geçirmek için İtalyan burjuvazisi tarafından yapılan seçme, ast sınıflarla her türlü uzlaşmayı kabul etmemekle, Gramsci'nin diktatora dediği

---

23. *R.*, p. 107.
24. *R.*, p. 107.
25. *R.*, p. 88.
26. *R.*, p. 88.

bir salt egemenlikte karar kılma istencini gösterir bu sınıfın. Gramsci, 1870'ten sonra, resmi parlamenter rejime karşın, «transformizm» yöntemiyle, böyle bir seçmenin olduğu gibi sürdürüldüğünü ileri sürer.

«Transformizm» («dönüştürmecilik»), ast sınıfların yönetimini ortadan kaldırmak için, bu sınıfların aydınlarının siyasal sınıfa alınmasına dayanır: «İtalyan devletinin tüm yaşamının, 1848'den bu yana, transformizmle, yani bağlaşık gruplardan ve hatta uzlaşmaz düşmanlar olarak görünen hasım gruplardan gelen etkin öğelerin, etkileri eşit olmayan yöntemlerle sağlanan, dereceli, sürekli soğurulmasıyla, 1848'den sonra Ilımlılar tarafından saptanan çerçeve içinde, durmadan genişleyen bir yönetici sınıfın hazırlanmasıyla belirginleştiği söylenebilir». [27]

Bu niteleyici sözcüklere karşın, tranformizm organik bir süreçtir: ast sınıflarla hiçbir uzlaşmayı kabul etmeyen ve onların politik önderlerini kendi siyasal sınıfına katmak üzere onlardan aşıran yönetici sınıfın politikasını dile getirir. XIX. yüzyıl sonuna değin, tranformizm oldukça ilkel kalır: «molekülsel tranformizm, yani demokratik muhalefet partilerinden gelen siyasal kişiliklerin, tutucu-ılımlı siyasal sınıfa derece derece katılmaları»dır bu. [28] Parlamenter planda, böyle bir politika, kendini bir yandaş topluluğu yararına çoğunluk yokluğuyla gösterir.

Bu ilk dönemden sonra, yönetici sınıfın transformist politikası yeni bir boyut kazanacaktır: 1900'den sonra, tutucu siyasal sınıfı, hem de burjuvazinin ast sınıfların gözünü açması karşısında karşılaştığı artan güçlüklere karşın kazananlar, koca koca siyasal kuruluşlardır. Bu tranformizm çeşitli biçimlerde gerçekleştirilir: en basiti,

---

27. *R.*, p. 70.
28. *R.*, p. 157.

dönekleri kabul etmekle görevli yeni siyasal partilerin kurulması olacaktır. Gramsci, «bir ilk dönemde Libya savaşı sırasında, bir ikinci dönemde müdahalecilik sırasında doruk noktasına varan, eski sendikacı ve anarşist gruplardan oluşmuş»[29] milliyetçi parti örneğini gösterir. Ama en etkili yöntem, ideolojik soğurmaya dayanır: özellikle, İtalyan aydınları üzerindeki ideolojik hegemonyası ile, «yeni güçleri egemen grubun dirimsel çıkarlarına «uydurmak» için en güçlü makine»[30] olarak sayılabilen Croce'nin hüneridir bu. B. Croce'nin, ve genel olarak büyük aydınların rolünün bu önemi, *Alcuni temi della questione meridionale*'de daha önce belirtilmişti: bu rolün önemi, örneğin, Mezzogiorno'nun sivil toplumu olan din adamları sınıfıyla bozuşan Güneyli aydınların yeniden ideolojik blok içine alınmasına yol açar; ama, bu aynı denemede, Gramsci bu yeniden soğurmanın ikinci, özsel yönünü de belirtir: bu aydınların ast sınıflardan ayrılması: «B. Croce, ulusal ve Avrupalı kültüre katarak, Güneyli köktenci (radikal) aydınları köylü yığınlardan ayırdı, ve, bu kültür arasından, onların ulusal burjuvazi tarafından soğurulmasını sağladı».[31]

Ast sınıfların bu entelektüel bakımdan boynunu vurma politikası, demek ki bütün aydınlar katmanlarına yayılır. Transformizm bunun parlamenter ve «resmi» görünümüdür. İtalya'da, temel sınıf yöresinde kurulmuş bulunan ideolojik blok, sonunda, ereği hasım toplumsal grupların her türlü gelgeç kurtuluş isteğini önlemek olan olumsuz *(négatif)* bir ideolojik bloktur. Gramsci bu durumu, ast sınıfları değilse de, hiç olmazsa yardımcı sınıfları bütünleştirme politikasının, aydınların eylemi sayesinde, XIX. yüzyılda, burjuvazinin hegemonyasını pekiştirdiği Fransa'nın durumunun karşısına ko-

---

29. *Ibid.*
30. *R.*, p. 70.
31. *C. P. C.*, p. 156.

yar. Ama, burjuvazi, Fransa'da, soyluluğa karşı ast sınıflarla bağlaşmış, oysa İtalyan burjuvazisi soyluluğu kollamış ve halk yığınlarını etkisizleştirmiştir.

Transformizmin irdelenmesi, öyleyse büyük bir yarar taşır ve Gramsci de bunu Risorgimento çözümlemesinde belirtir, çünkü bu irdeleme hegemonya ile diktatora arasındaki ilişkilerin karmaşıklığının gösterilmesini sağlar.

Gerçekten de, öbür toplumsal grupların aydınlarının soğurulmasının ereği, İtalya'da, bir halk desteği sağlayarak burjuvazinin toplumsal tabanını genişletmek olmamıştır; tersine, tam tersi olmuştur: hasım grupların seçkinler katmanının oluşmasını sistemli bir biçimde engelleyerek, egemenliği sürdürüp gitmek. Bu politika, «arı bir diktatoral «egemenlik» yerine bir «hegemonya» geçiren hiçbir organik reform»u[32] kabul etmeyen İtalyan burjuvazisi tarafından benimsenmiş bulunan stratejinin doğrudan uzantısında yer alıyordu. Transformizm böylece temel sınıf bakımından hegemonyanın yararlarını korumakla birlikte, sakıncalarından bir kaçınma aracı durumuna gelir: hegemonya yöntemleri, diktatora yararına kullanılır : hegemonyanın diktatora üzerindeki bir önceliği yerine, tam tersi olur: diktatora basit ve ilkel zor kullanımı değil, ama düşman grupların başını barışçıl yoldan vurmadır; hegemonya: egemen sınıf aydınlarının öbür toplumsal gruplar aydınları üzerindeki, temel sınıfın öbür sınıflar üzerindeki egemenliğine yol açan hegemonyası, üstyapı düzeyinde sınırlanır : «Politik yönetim, düşman grupların seçkinlerinin soğurulması az çok uzun bir zaman için bu grupların boynunun vurulmasına (önderlerinden yoksun kalmasına) yol açtığı ölçüde, egemenlik işlevinin bir görünümü durumuna gelmiştir».[33]

---

32. *R.*, p. 157.
33. *R.*, p. 70.

Böyle bir stratejide, diktatora artık geçici bir durum değildir, çünkü yalnızca politik topluma dayanmaz. Bu nedenle, Gramsci, politik toplumun sivil toplumdan yararlandığını göstermek üzere, egemenlik terimini kullanır.

Transformizmin bu incelenmesi sonunda, tarihsel bakımdan iki durumun sürekli olduğu düşünülebilir :

— Temel sınıf egemen olmaktan çok yönetici olduğundan ve öyleyse, bu grupların kendi öz koşullarını da hesaba katma koşuluyla, yardımcı grupları denetlemek için aydınların ideolojik blokundan yararlandığından, sivil toplumun politik topluma üstün geldiği *hegemonya*;

— Politik toplumun sivil topluma üstün geldiği ve, öbür sınıflarla her türlü uzlaşmadan sakındığından, ideolojik bloktan bu sınıfları etkisizleştirmek için yararlandığı *egemenlik*. Bu ikinci durumda, temel sınıfın egemenliği daha güçtür, çünkü geniş bir toplumsal tabana değil, ama, böylece olası bir hasım koalisyonla karşı karşıya bulunduğundan «akıllıca» bir zorlamaya dayanır.

Bu iki durum (sürekli hegemonya ve egemenlik) karşısına, Gramsci geçici hegemonya ve diktatora durumlarını koyar: egemen sınıf bir bağlaşma politikasını yeğlediği zaman, erkliğin alınmasından önceki hegemonya, ve bu sınıf sivil toplumun denetimini yitirdiği zaman da, diktatora.

5. HEGEMONYA VE TARİHSEL BLOK

Quaderni'nin Risorgimento'ya ayrılmış bulunan notlarından çıktığı gibi, İtalyan birliğinin oluşmasında Piyemonte'nin rolünün çözümlenmesi, hegemonyanın gerçek niteliğini ve tarihsel blokla ilişkilerini anlama bakı-

mından özsel bir önem taşır. Gerçekten de, böyle bir irdelemede iki zorunlu öncülü unutmamak gerekir :

— Bir yandan, hegemonyanın sınıfsal temeli: hegemonya bir temel sınıfın işidir ve bu sınıf söz konusu tüm tarihsel dönem içinde temel sınıftır. Her ulusal irdelemede, yönetici sınıfın aynı zamanda uluslararası bir açıdan da düşünülmesi gerektiği anlamına gelir bu : 1848'de, yönetici ya da egemen sınıf olan ya da olmaya girişenin, Avrupa burjuvazisi olduğunu belirtir Gramsci;

— Öte yandan, bir tarihsel blok belirli bir tarihsel durum olduğundan, çözümleme yerel olarak ve tarihsel olarak dar ya da geniş bir alan üzerinde toplanabilecektir: Gramscigil Risorgimento çözümlemesinin büyük bölümü işte böylece ulusal tarihsel blok olarak görülen İtalya düzeyinde yer alır; ama bu çözümlemeyi derinleştirmek için, Gramsci, bu kez Avrupasal tarihsel bloku göz önünde bulundurarak, Avrupanın aynı çağdaki evrimini de irdeler: «Eğer bir Avrupa tarihi bir tarihsel blokun oluşması olarak yazılabilirse, bu tarih Avrupasal tarihsel blokun ekonomik-türel öncülleri, güç ve savaşım uğrağı olan Fransız devrimi ile Napoléon savaşlarını dıştalayamaz».[34] Somut olarak, temel sınıfın rolünün ve uluslararası düzeydeki tarihsel rolünün bu irdelenmesi, onun ulusal düzeydeki stratejisinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Böylece, Piyemonte'nin birleştirici ve hegemonik rolü konusunda, Gramsci, temel sınıfın yönetimi altında daha önce bir tarihsel blokun kurulmuş bulunduğu devletin hegemonik işlevinin önemini belirtir; Fransız Devrimi Avrupa burjuvazileri üzerindeki gerçek katalizör görevini işte böyle görür. Özellikle «Jakoben anlayışın, Avrupa'da Fransa tarafından uzun zaman uygulanan

---

34. *L. Č.*, p. 619.

hegemonyaya kuşkusuz bağlı bulunduğu»[35] İtalya'daki durum budur. Fransız burjuvazisinin, ideolojik ve kültürel plandaki bu hegemonik rolü, Fransa'nın burjuvazi tarafından yönetilen tek ülke olması ve, öte yandan, bu yönetimin ulusal burjuvaziler bakımından gerçek bir «örnek» olması nedeniyle, yoğunlaşmıştır: eski yönetici sınıfla uzlaşma yok, ama öbür toplumsal katmanlar üzerindeki hegemonya, merkezleşmiş bir siyasal örgüt —Jakobenler—, bir «sürekli devrim» stratejisi, vb. sayesinde, tam bir savaşım var. 1789'dan 1848'e değin, Fransa burjuva devrimle özdeşleşir; Fransa'nın Avrupa'daki rolünü Piyemonte'nin İtalya'daki rolüyle karşılaştıran Gramsci, şöyle yazar: «Fransa, 1789'dan sonra, ve —Louis Napoléon'un hükümet darbesine değin— bir çok yıllar için, bu anlamda Avrupa'nın Piyemonte'si oldu».[36]

Gramsci'nin bu çözümlemesi, ayrıca yalnız burjuvaziyle de sınırlanmaz, ama her temel sınıf için geçerlidir. Böylece, *Ordine Nuovo*'daki makalelerinde olduğu denli, *Quaderni*'de de, bu kez Rusya konusunda aynı olumlama yeniden bulunur: erkliğin yeni temel sınıf —proletarya— tarafından alınması, Rusya'yı İtalyan işçi sınıfının devletin fethi bakımından öykünmesi gereken örnek durumuna getirir. Gramsci'nin Fransa ' ile 1789 Devrimi arasında gösterdiği özdeşleşme, Rusya ile 1917 Devrimi arasında kalemi altında gene gorunur: Jakobenlerle Bolşevikler, Fransız burjuvazisinin hegemonyasıyla Rus proletaryasının hegemonyası, stratejik ilkeler, vb. arasındaki çok sayıdaki karşılaştırmayı, geniş bir ölçüde bu süreklilik açıklar.

Ama, çözümleme yerel düzeye de indirgenebilir: böylece Gramsci, Fransız devrimi boyunca Jakobenlerin rolünü incelerken, burjuvazinin Paris'te bir «kentsel

---

35. *R.*, p. 89.
36. *R.*, p. 106.

blok», yani ülkenin geri kalan bölümü üzerindeki hegemonyasını kendisi aracıyla uyguladığı ve kendisi aracıyla ulusal bir tarihsel blok oluşturduğu yerel bir tarihsel blok kurduğundan, Paris'teki öbür kentsel gruplar üzerindeki hegemonyasını sağlam bir biçimde kurmayı başardığını gösterir. Aynı biçimde, Giolitti'nin hegemonyasını Güney İtalya'ya, Mezzogiorno'nun «kırsal» blokuna, vb. kabul ettirmek için Kuzey İtalya burjuvazisi ile işçi sınıfı arasında kurmaya giriştiği «kentsel blok» üzerindeki irdeleme de sayılabilir.

Gramsci böylece, eğer tarihsel blokun kuruluşunun temelinde bir temel sınıfın hegemonyası varsa, bu sınıfın hegemonyasının temelinde de yerel bakımdan belirli bir tarihsel blokun olabileceğini gösterir: burjuvazinin egemenliği altında İtalyan tarihsel blokunun kuluşu, aynı çağda bütün Avrupa üzerinde burjuvazinin hegemonik etkisi, ve Piyemonte'de bujuvazi tarafından yakından yönetilen yerel bir tarihsel blokun önceden kurulmasıyla kolaylaştırılmıştır.

Kimi Gramsci yorumcuları[37], «egemen tarihsel blok» terimini kullanarak, işi biraz hızlıca sonuca bağladılar. Çok önemli bir yorum yanlışlığı oluşturur bu. Böyle bir görüş açısı içinde, «egemen tarihsel blok», yönetici sınıfın hegemonik sistemini, yani karşılarına gelecekteki «yeni tarihsel blok»un, yani ast sınıfları bir araya getirecek hegemonik sistemin çıkarıldığı (yönetici sınıfın) yardımcı gruplar üzerindeki yönetimini nitelendirir. Böyle bir saptırma tarihsel blok kavramı konusunda bir anlayışsızlığı gösterir. Tarihsel blok, ya-

---

37. Örneğin: G. NAPOLITANO, *II nuovo blocco storico nell'elaborazione di Gramsci e del P. C. I.*, in *Binascita*, n° 12, 20 Mart 1970, p. 5-6, L. GRUPPI, *II concette di egomonia*, in *Prassi rivoluzionaria et storicismo* in *Gramsci*, p. 87.

pı ve altyapı bütünlüğünü ve öyleyse ast sınıfları da hegemonik sistem olarak bir araya getirir.

Tek «egemen» tarihsel blok olgusu, daha önce göz önünde bulundurulan olgu, yani ulusal düzeydeki hegemonyanın gerçekleşmesini sağlayan yerel bir tarihsel blok olgusudur.

Hegemonyanın toplumsal tabanının irdelenmesinden ortaya çıktığı gibi, böyle bir yorum yanlışlığı, ayrıca Gramscigil hegemonya kavramının uğradığı tek saptırma da değildir.

6. HEGEMONYA VE SINIFLAR BAĞLAŞMASI

Kimi Gramsci yorumcuları tarafından hegemonya kavramının özünün değiştirilmesi, kimileri bakımından, bu kavramı sınıflar bağlaşması kavramıyla karıştırma sonucunu vermiştir. İki örnek bu saptırmaları gösterebilir.

— *Gramsci'nin Siyasal Düşüncesi* üzerindeki irdelemesinde, J. -M. Piotte, onu 1920'deki proletarya-köylülük ilişkilerine uyarlayarak, Gramscigil Risogimento çözümlemesini yinelemiştir.[38] Bu dönem sırasındaki kentler - kırlar ilişkilerini irdeleyen Gramsci, Fransız köylülüğünü Paris kentsel blokuna bağlamayı başaran Fransa'daki Jakobenler örneğine öykünmek için, «kentsel güçler»in —yani burjuvazi, kentsel küçük burjuvazi ve henüz sayıca çok güçsüz olan proletaryanın tutumunun ne olması gerektiğini göstermiştir. J. -M. Piotte'un yorumunun tersine, bu güçler için bir «işçi - köylü bloku» oluşturmak hiçbir biçimde söz konusu değildi, 1848-1870 döneminde saçma olurdu bu, ama İtalyan burjuvazisini İtalyan ve yabancı soyluluğa karşı öbür toplumsal katmanlar karşısında gerçekten hegemonik bir rol oynamaya zorlama söz konusuydu. Bunun için İtalyan

38. J. M. PIOTTE, *op. cit.*, p. 155.

kentsel güçlerinin bir bölüntüsü olan Mezzogiorna kentsel güçleri, bu güçlerin Kuzeydeki etkisine dayanarak, Güneydeki köylülüğün yönetimini toprak soyluluğunun elinden almalıydılar. Demek ki, istenen hegemonya, etkisi bölgelere göre değişik olan İtalyan kentsel güçlerinin hegemonyasıydı. Güneyin kentsel güçleri, hiçbir biçimde, iki toplumsal sınıf arasında «bağlantı görevlisi»[39] yerini tutamazlardı, ama Kuzeyde başarılanı Güneyde başarmalıydılar; menteşe yerini tutmak bir sınıfa değil, ama ideolojik blok aracılığıyla yönetici grubun aydınlarına düşer.[40]

Böyle bir yorum, hegemonya kavramının tam da savaşma olanağı verdiği teorik yanılgıya: ekonomizme yol açması olasılık içinde bulunduğu oranda, zararlıdır. Gerçekten de, tarihsel blokun sınıflardan birinin öbürleri arasında bir menteşe rolü oynadığı bir sınıflar bağlaşması olduğu bildirilirken, yalnızca yapısal düzeyde akıl yürütülür. *Sosyalizmin Büyük Dönemeci* kitabında, Gramsci'den esinlendiğini bildiren Roger Garaudy, işçileri ve entelektüel emekçileri bir araya getiren bir bloku, «menteşe»si tarihsel bloku «birbirine bağlayacak» yüksek derecede nitelikli işçiler katmanı tarafından sağlanacak bir «yeni tarihsel blok»u, işte böyle önerir.[41]

---

39. M. -M. PIOTTE, *op. cit.*, p. 155.
40. J. -M. Piotte'un işçiler-köylüler ilişkileri üzerindeki çözümlemesi, bize göre haksız olarak, Gramsci'nin yalnızca Eylem Partisiyle, işçi sınıfının henüz çok güçsüz olduğu o zamanki kentsel güçlerin —burjuvazi, küçük burjuvazi— durumunu ilgilendiren Risorgimento çözümlemesine dayanıyor Gerçi Gramsci bu kez işçi sınıfı konusunda benzer bir çözümleme yapacaktır. Ama o, böyle bir «bağlaşma» içinde, bu sınıfın kollektif-aydını olan partinin ve, köylülükle yakınlaşmayı olanaklı duruma getirmek için Mezzogiorno entelektüel blokunun solundaki bölünmenin rolünü de belirtir. J. -M. Piotte, bunu başka nedenle ansıtır.
41. R. GARUDY, *op. cit.*, p. 247.

Bu çözümlemeyi salt yapısal düzeyde sınırlamakla, üstyapının ve üstyapı görevlilerinin, aydınların özsel rolü ve, tarihsel blokun birliği yapısal bölümlerden birinin marifeti durumuna geldiğine göre, aynı vesileyle, hegemonya kavramı da hesabı katılmamış olur.

Hegemonya ile sınıflar bağlaşmasını özdeşleştirmek (bir tutmak), demek ki önemli bir yorum yanlışlığıdır. Gene de, Gramsci'nin, kendi hegemonya irdelemesi konusunda bir çok kez bağlaşma terimini kullandığı yadsınabilir bir şey değildir: öyleyse şimdi bu iki kavram arasındaki bağın ne olduğunu çözümlemek gerekir. Özsel yanılgı nedeni hegemonyanın toplumsal tabanıdır. Bu taban, tanım gereği, bir yönetici sınıfla yönetilen sınıfları gerektirir. Sorun, bu sınıfların biriyle [yönetici sınıf] öbürleri [yönetilen sınıflar] arasındaki ilişkilerin niteliğini bilme sorunudur.

Yönetici sınıf, daha önce ortaya çıkmış bulunduğu gibi, ikili bir derecede üstün bir durumdadır: yapısal düzeyde, çünkü ekonomik alanda temel sınıftır; üstyapısal düzeyde, çünkü entelektüel blok aracılığıyla ideolojik yönetimi elinde tutar. Tersine, bağlaşık gruplar tarihsel blokun bu her iki düzeyinde de ikincil bir rol oynarlar. Bu ekonomik ve entelektüel üstünlük, ortak gruplarla ilişkilerde gerçek bir eşitsizliğe yol açar: bu ortaklık da ayrıca, ideolojik blokun oluşma biçimine göre, ya bir katılma, ya da bir soğurulmadır. Üstelik tam da değildir; kimi gruplar, ast sınıflar yani, bu ortaklıktan dıştalanmışlardır.

Yönetici sınıfın hegemonik bir sistemdeki üstünlüğü, ensonu iki görünümde somutlaşır: bir yandan bu sınıf hegemonyayı yeğlemez, ama öbür grupları etkisizleştirmekle yetinebilir; öte yandan, hegemonyayı yeğlediği zaman, uzlaşma kendi sınıf çıkarlarına zarar vermemelidir.

Hegemonik sistem içerisinde, temel sınıf, demek ki gerçekten yöneticidir.

Ama bu yönetim geniş bir toplumsal taban gerektirir: öbür gruplar yönetici sınıf yöresinde toplanmalıdırlar; Gramsci tarafından «yardımcı» ya da «bağlaşık» olarak nitelenen bu gruplar, hem —örneğin seçim planında— siyasal taban, hem de entelektüel ve politik kadroların çıktığı kaynak olarak, temel sınıfın gücünü pekiştirme olanağı verirler. Üstelik, yönetici sınıf için tanınmış bulunan bu taban, hasımlarına yasaklanmıştır.

Bu yardımcı gruplar, hegemonyasını koruyup sürdürmek için her ne denli son derece gerekliyseler de, temel sınıfın onları ideolojik bakımdan denetlemek için aydınlarını soğurmakla yetinmemesi, ama özellikle onların kendi öz çıkarlarını göz önünde bulundurması gerektiği de açıktır. Hegemonik sistem ancak bu ölçüde bağlaşma olarak nitelenebilir, çünkü «egemen grup bağımlı grupların genel çıkarlarıyla somut olarak eşgüdümlenmiştir ve devlet yaşamı şürekli bir oluşum ve, temel grubun çıkarlarıyla, bağımsız grupların çıkarları arasındaki, egemen grubun çıkarlarının ağır bastıkları kararsız dengelerin (yasa sınırları içinde) sürekli bir aşılması olarak düzenlenmiştir».[42]

Ama, yönetici grubun çıkarı, yardımcı grupların çıkarlarıyla örtüşebilir; hatta hegemonyanın sağlamlığı bakımından, özsel bir etkendir de bu. Örneğin, burjuvazi için durum budur. 1920 yıllarının İtalya'sında, burjuvazinin denetlediği yardımcı gruplar özsel olarak kırsal küçük burjuvazi gruplarıdırlar. Eğer, Risorgimento çağında, «toplumsal kadroların darlığı ve küçük burjuvaların girişkenliğine açık yolların azlığı»[43] onların iş ola-

---

42. *Mach*, p. 46.
43. *R.*, p. 105.

naklarını öğretim ve devlet hizmetleri çevrelerinin sınırları için tutmuşsa, aydın katmanların çağdaş evrimi burjuvazi için bu toplumsal katmanların bağlaşmasını koruma ve hatta ekonomik önceliğine zarar vermeksizin sayısal önlemlerini büyütme olanaklarını son derece genişletmiştir: entelektüel kadroların (öğretmenlik meslekleri, partiler, *mass media*, vb.), devlet ya da işletme bürokrasisinin çoğalması, ekonomik asalaklık, bu yardımcı katmanlara yönetici sınıf hegemonyasına sıkı sıkıya bağımlı iş olanakları sağlarlar.[44]

Böyle bir sistem içinde, yönetici sınıfın çıkarlarıyla yardımcı grupların çıkarları, demek ki tamamlayıcı çıkarlardırlar. Hegemonyanın toplumsal tabanı burjuvazi için özsel olarak elverişlidir : bundan dolayı, eğer bağlaşma varsa, bu bağlaşma somut olarak yönetici sınıf tarafından öbür gruplar üzerinde uygulanan ekonomik, ideolojik ve politik hegemonyadan başka bir şey değildir.

Gerçi ast sınıflar (işçi sınıfı, köylülük) konusunda, Gramsci *Alcuni temi della questione meridionale*'de bir sınıflar bağlaşması önerir: «Proletarya, bir sınıf bağlaşması sistemi kurmayı başardığı ölçüde, İtalya'da varolan gerçek sınıf ilişkileri içinde, köylü yığınların onaşmasını sağlamayı başardığı ölçüde anlamına gelir bu, yönetici ve egemen sınıf durumuna gelebilir».[45] *Quaderni*'den önceki bu metin, Gramsci'nin sınıflar bağlaşması terimini kul'andığı metinlerden biridir. Gene de, Gramsci'nin hegemonya ile bağlaşmayı bu metinde özdeşleştirdiği anlamına mı gelir bu? Gerçekte hiç de bu anlama gelmez. «İtalya'da var olan gerçek sınıf ilişkileri»nin önemini belirten Gramsci, burjuvazinin gücü karşısında, işçi sınıfının geniş ve öbür ast katmanların, özellikle de

---

44. Bürokrasi üzerine, bkz: *P.*, p. 198.
45. C. P. C., p. 140.

köylülüğün çıkarlarına uygun bir uzlaşma önermesi gerektiğini gösterir. Böyle eşitlikçi bir bağlaşma, proletaryanın yönetiminin derinden derine hegemonik niteliğini gene de gizlememelidir: Gramsci'nin komünist Partinin hegemonik rolü ve işçi niteliği, işçi sınıfının ekonomik düzeydeki temel sınıf niteliği üzerinde ayak diremesi, aslında hegemonyanın söz konusu olduğunu, ama bu hegemonyanın bağlaşık sınıfların çıkalarını geniş ölçüde hesaba kattığını göstcrir.

Yönetici sınıfla bağlaşık gruplar arasında varılan uzlaşmanın niteliği ne olursa olsun, bu uzlaşmanın ereği ekonomik yapı düzeyinde temel sınıf tarafından uygulanan hegemonyanın toplumsal tabanını genişletmektir.

7. HEGEMONİK SİSTEM VE AST SINIFLAR

Gramscigil hegemonya çözümlemesi, tarihsel blok içerisinde üç toplumsal grup tipi ayırt edilmesine yol açar: bir yanda, hegemonik sistemi yöneten temel sınıf; öte yanda, hegemonyaya toplumsal taban ve hegemonya personeli için yetişme alanı (fidelik) hizmetini gören yardımcı gruplar; ensonu, hegemonik sistemden dışlanmışlar, ast sınıflar.

Yönetici sınıf —ve genel olarak onun hegemonik sistemi— ile ast sınıflar arasındaki ilişkilerin normal rejimi, egemenlik, yani politik toplumun baskın ya da salt kullanımı (ağır basan bir biçimde ya da yalnızca politik toplumdan yararlanma) rejimidir. Böyle bir çözüm, ayrıca, temel sınıfın başlıca düşmanlarının, eski yönetici sınıf üzerindeki utkusundan sonra, yeni tarihsel blokun daha o zamandan aşılmış bulunduğunu düşünen gruplar olması olgusuyla da açıklanır.

Yönetici sınıfla ast sınıflar arasındaki ilişkinin zorlayıcı yönü, üç olanaklı görünüm altında ortaya çıkar:

— Birinci durum, temel sınıf bu gruplar üzerinde hegemonyasını gösterdiğinden, ast sınıfların temel sınıfın utkusunda kararlaştırıcı bir rol oynadıkları durumdur. Böyle bir durumda, ast sınıfların yönetici sınıfı kendi amaçlarını ve hatta gerçek olanaklarını aşma zorunda bıraktıkları olabilir; böylece, Fransız Devrimi boyunca, Jakobenler, halkın zorlaması altında, burjuvazi hegemonyasının toplumsal tabanını büyük ölçüde genişleterek, burjuvazinin amaçlarını aşmışlardır. Bujuvazinin yaptığı geriye dönüşü de bu açıklar: Jakobenler «Fransız burjuvazisini, tarihsel öncüllerin onayacaklarından çok daha ileri konumlara götürdüler, geriye dönüşleri ve Napoléon I'in işlevini de bu açıklar».[46] Naploéon I, «son çözümlemede, Jakoben küçük burjuva güçlere karşı, organik burjuva güçlerin utkusunu simgeler».[47] Burjuvazinin hegemonik bir işlev görmekten vazgeçtiği anlamına değil, ama bu yönetimin kimi yardımcı gruplarla ve burjuvaziye daha elverişli bir yön içinde sınırlandığı anlamına gelir bu. Ast gruplara, ve özellikle kentsel ast gruplara gelince, onlar muhalefete atılmışlardır ve denetimleri salt zorlamayla, yani politik toplumun aracılığıyla gerçekleştirilir.

— İkinci varsayım, tranformizm, yani politik toplumun sivil toplum üzerindeki üstünlüğü varsayımıdır: egemen sınıf, ast grupları siyasal edilginlik içinde tutarak, onlar üzerindeki etkisini koruyup sürdürmekle yetinir: bunun için, kendi siyasal sınıfı içinde eriterek, onların önderlerini barışçıl yoldan ortadan kaldırır.

— Gramsci tarafından göz önünde bulundurulan üçüncü durum, düpedüz diktatora, yani ast sınıfları egemenlik altında tutmak için yalnızca politik toplumun kulanılması durumudur. Böyle bir durum egemen sınıf için tehlikelidir; çünkü egemen sınıfın artık sivil toplu-

---

46. *R*, p. 84.
47 *Mach.*, p. 73.

mun denetimini elde tutmadığı anlamına gelir: tarihsel blok o zaman bunalım içindedir ve dönem ancak geçici olabilir.

Yönetici sınıfın ast sınıflar üzerinde —geçici değilse de— tam hegemonya yokluğunun sonucu, bu sınıfların birlikten, türdeşlikten yoksunluklarıdır: «Bağımlı sınıflar, tanım gereği, devlet durumuna gelemedikçe birleşmiş değildirler ve birleşemezler de: tarihleri, buna göre, sivil toplumun tarihiyle iç içe geçmiştir: «devletler ya da devlet grupları tarihinin dağılmış ve süreksiz» bir fonksiyonudur bu».[48]

Sivil topluma süreksiz değginlik (aidiyet), çünkü ast sınıfların tarihi durmadan yenilenen bir birleşme ve yeni bir hegemonik sistem, öyleyse bir sivil toplum oluşturma girişiminden başka bir şey değildir, ama bu girişimler karşısında yönetici sınıf ideolojik ya da fizik boyun vurmayla, zor kullanmayla yanıt verir.

Ast sınıflar örneği, hegemonya-diktatora ilişkileri sorununun, son çözümlemede, ideolojik blokun yapısı ve rolünde, ideolojik bloku çeşitli toplumsal sınıflara bağlayan bağın özelliğinde, yani aydınların tarihsel blok içerisindeki konumunda ortaya çıktığını gösterir.

---

48. *R.*, p. 191.

BÖLÜM IV

TARİHSEL BLOK İÇERİSİNDE AYDINLARIN ROLÜ

Tarihsel blokun birliği sorunu, gerçekte yapıyla üstyapı ve, üstyapı içerisinde de, sivil toplumla politik toplumu birbirine bağlayan organik bağın özelliği sorunudur. Bir ya da öbür üstyapısal uğrağın baskınlığına göre, tarihsel blokun kendini pratikte hegemonik ya da diktatoral bir sistem yoluyla gösterdiğini gördük. Şimdi de bu organik bağın iç aletlerinin neler olduklarını incelemek, öyleyse tarihsel blok içerisinde aydınların oynadıkları özsel rolü irdelemek gerekir. Tarihsel blokun çeşitli uğrakları arasındaki bağların neden şu ya da bu biçimde düzenlenmiş oldukları, bu blokun organik bir bunalımının neden şu ya da bu yönde çözüldüğü, ancak belirli bir tarihsel dönem boyunca aydınlar katmanlarının etkinliği irdelenerek bulunur, der Gramsci.

Aydınlar sorununu koymak demek, sonunda tarihsel blok sorununu koymak demektir : «Aydınlarla ulus-halk arasındaki, yöneticilerle yönetilenle arasındaki, —hükümet edenlerle hükümet edilenler arasındaki— ilişki, eğer içinde duygu-tutkunun (mekanik olarak de-

ğil, ama canlı biçimde) anlayış ve öyleyse bilgi durumuna geldiği organik bir katılma tarafından verilmişse, ilişki ancak o zaman temsil ilişkisidir ve hükümet edilenlerle hükümet edenler arasında, yönetilenlerle yönetenler arasında, ancak o zaman bireysel öğeler değişimi olur, yani tek gerçek toplumsal yaşam olan toplu yaşam, ancak o zaman gerçekleşir; ancak o zaman bir tarihsel blok kurulur». [1]

Aydınlar sorununu tarihsel blokun öğelerinden biri —onun organik eklemlenmesi— olarak düşünürken, Gramsci böylece bayağı «aydın» anlayışını kabul etmez («Aydın kavramını çok genişletiyor ve «büyük aydınlar»a yönleten alışılmış kavramla yetinmiyorum» [2]) ve bu toplumsal kategoriyi üstyapı görevlileri kategorisi olarak irdeler; aydınlarla aydın olmayanlar arasındaki ayrım ölçütü böylece «entelektüel etkinliklerin (ve, o halde, bu etkinlikleri kişileştiren grupların da) içinde genel toplumsal ilişkiler kompleksi içerisinde bulunacak oldukları ilişki sistemi bütünlüğü içinde» [3] konmuştur.

Aydınların tarihsel blok içerisindeki işlevinin irdelenmesi üçlü bir görünüm gösterir :

— Aydınla temsil ettiği grup arasındaki organik bağ ve aydının üstyapı içerisindeki işlevi;

— Tarihsel blokun aydınlarıyla eski hegemonik sistemin aydınları (geleneksel aydınlar) arasındaki ilişkiler;

— Tarihsel blok içerisinde «entelektüel blok»un iç örgütlenmesi.

---

1. *M. S.*, p. 115.
2. *L. C.*, p. 481.
3. *I.*, p. 6.

1. TARİHSEL BLOK İÇERİSİNDE AYDININ İŞLEVİ

Tarihsel blokun irdelenmesinde, Gramsci yapıyla üstyapıyı birleştiren bağın organik niteliği üzerinde ayak direr: yalnızca «tarihsel bakımdan organik, yani belli bir yapı için zorunlu»[4] üstyapıların göz önünde bulundurulmaları gerekir. Üstyapının organikliği iki görünümle belirginleşir : bir yandan, sürekliliği —«organik, görece sürekli devinimleri ayırt etmek gerekir»[5]— ve, öte yandan da, yapıyı örgütleme işleviyle —tarihsel bakımdan zorunlu olarak, bu üstyapıların «psikolojik» bir geçerlik olan bir geçerlikleri vardır, insan yığınlarını «örgütlerler» bu üstyapılar».[6]

Belirli bir tarihsel blok içerisindeki her aydın, işte bu organik nitelikle belirlenir. Gramsci çeşitli aydın kategorileri ayırır, ama onları belirli bir sınıfa bağlayan az çok sıkı bağ hepsinde ortaktır. Yapıyla üstyapı arasındaki bağın organik niteliği, işlevleri bu organik bağı kullanmak olan aydın katmanlarda tam olarak yansır: aydınlar yapıya —ekonomik alandaki temel sınıflara— bağlı ve bu sınıfa tarihsel blokun türdeşlik ve yönetimini verecek olan üstyapıyı hazırlamak ve çekip çevirmekle görevli ayrımlaşmış bir toplumsal katman oluştururlar. Organik bağın diyalektik niteliğine böylece yeniden kavuşulur.

I° Aydınla Temel Sınıf Arasındaki Bağ

Aydınlar gerçek anlamıyla bir sınıf değil, ama çeşitli sınıflara bağlı grupları oluştururlar: «Bağımsız bir aydınlar sınıfı yoktur, ama her toplumsal grup kendi öz aydınlar katmanına sahiptir ya da onu oluşturmak is-

---

4. *M. S.*, p. 48.
5. *Mach.*, p. 42.
6. *M. S.*, p. 48.

ter».[7] Bununla birlikte, en önemli ve en karmaşık katmanlar, ekonomik alandaki temel sınıflardan başlayarak oluşurlar : «Böylece entelektüel işlevin uygulanması için uzmanlaşmış kategoriler oluşurlar, bu kategoriler en önemli bütün toplumsal gruplarla bağlantı içinde oluşur ve egemen toplumsal grupla sıkı ilişki içinde en geniş ve en karmaşık bir bileşim kazanırlar».[8]

Aydın, temsilcisi olduğu sınıftan çıktığı zaman, bu bağ son derece sıkı, son derece organiktir. Özellikle yüksek aydın katmanları için durum böyledir. Gramsci Ilımlılar Partisinin gücünün, özellikle temel sınıfla bu dolaysız bağdan geldiği Risorgimento örneğini verir: «Ilımlılar, dışavurumu oldukları toplumsal gruplarla ilişkilerinin organik niteliği tarafından daha önce «yoğunlaştırılmış» bulunan aydınlardılar (aralarından birçoğu temsilci ve temsil edilen özdeşliğini çoktan gerçekleştirmiş bulunuyordu, Ilımlılar yüksek sınıfların organik, gerçek bir öncüsüydüler anlamına gelir bu: aydınlar ve siyasal örgütçüler ve aynı zamanda işletme şefleri, büyük tarımcı ya da büyük çiftlikler yöneticileri, ticaret ya da sanayi işletmeleri yöneticileri, vb. idiler bunlar)».[9]

Böyle bir durum, kendi aydınlarını, ve hele «büyük aydınlar»ı «ithal etme» zorunda olan ast sınıflar için, hiç değilse başlangıçta, kendini göstermez. Bu sınıfların büyük dayanıksızlığını da bu açıklar: aydınlarının «sınıf bilinci» daha az yüksek olma olasılığı taşır ve egemen sınıfların yöneticileri, özellikle transformizme başvurarak, bu aydınları sürekli olarak siyasal sınıfla bütünleştirmeye çalışacaklardır.

Temsilci ve temsil edilen özdeşliği her ne denli aydının daha büyük bir sınıf bilinci anlamına gelse de, o içinden çıktığı sınıfın üyesi olarak değil, ama temsilcisi

---

7. *R.*, p. 71.
8. *I.*, p. 7.
9. *R.*, p. 71.

olarak görülecektir: işletme şefi-politikacı, işletme şefi olarak değil, ama, *işlevi* toplumsal kökenine üstün geldiğinden, burjuvazinin organik aydını olarak belirecektir.[10]

Bununla birlikte, aydınlar yığını göz önünde bulundurulunca, bu durum ayrıksın (istisnai) bir durumdur. Özellikle orta ve aşağı katmanlar bakımından, toplumsal köken ikincildir ve organik bağ aydınla temsil ettiği sınıf arasındaki ilişkinin sıkılığına bağlıdır: «Çeşitli aydınlar katmanlarının organik niteliği, temel bir toplumsal grupla az ya da çok sıkı ilişkileri, işlevlerin ve üstyapıların (yapısal temelden başlayarak) aşağıdan yukarıya bir basamaklanımı düzenlenerek ölçülebilirdi».[11] Demek ki aydının etkinliğinin organik olan ya da olmayan niteliği, ancak üstyapı içerisinde gördüğü işlev çözümlenerek saptanacaktır.

Bununla birlikte, organik bağın sınıfsal niteliği daha şimdiden iki sonuca yol açar. Bir toplumsal sınıftan ayrı her aydının «üretken olmayan» niteliği: idealistler gibi, aydınların «bağımsız, özerkli, kendilerine özgü niteliklerle donatılmış» olduklarını düşünmek, «arı bir ütopyadır».[12] Organik bağsız bir aydın, ürettiği ve Gramsci'nin «küçük bireysel özençler (kaprisler)» olarak nitelediği ideolojiler denli önemsenmeyebilir bir durumdadır.

Organik aydın anlayışı, demek ki aydınları «bir araya toplanmış, yani kendi kendini her egemen toplumsal grubun kendi öz aydınları kategorisini kendisine göre hazırladığı diyalektik bir sürecin dışavurumu olarak değil de, tarihte kesintisiz bir sürerlik, ve öyleyse grup-

---

10. Bu konu üzerine, bkz: J. -M. PIOTTE, *La pensée politique de Gramsci*, éd. Anthropos, 1970, pp. 32-34.
11. *I.*, p. 9.
12. *I.*, p. 5.

ların savaşımından bağımsız olarak tasarlayan»[13] bir kategori olarak düşünen hiçbir anlayışı kabul etmez.

Şimdi de üstyapı içerisinde aydının yerine getirdiği işlevi görelim

2° *Entelektüel İşlevin Üstyapısal Niteliği*

Aydınla temsilcisi olduğu toplumsal sınıf arasındaki organik bağ, özel olarak aydının bu sınıfı türdeş ve hegemonik bir duruma getirmek için üstyapı içerisinde gösterdiği etkinlikte görünür: «Ekonomik üretim dünyasında özsel bir işlevin kökensel alanı üzerinde doğan her toplumsal grup, kendisiyle aynı zamanda, organik olarak, yalnız ekonomik alanda değil, ama siyasal ve toplumsal alanda da, ona türdeşliğini ve kendi öz işlevinin bilincini kazandıran bir ya da birkaç aydınlar katmanı yaratır».[14]

Bu, üstyapısal etkinlik, ve daha başlangıçtan başlayarak, bu sınıfın bütün etkinlik alanlarında kendini gösterir: aydınlar çoğu kez «bu yeni sınıfın dünyaya getirdiği yeni toplumsal tipin başlangıçtaki etkinliğinin kimi tikel görünümlerinin uzmanlaşmaları»ndan[15] başka bir şey değildirler. Örneğin, işletme şefi, teknik bilgi, örgütleme, vb. gibi kimi «entelektüel» yeteneklere sahip bulunmalıdır. Burjuvazinin gelişmesiyle birlikte, bu çeşitli etkinlikler uzmanlaştırılmış ve teknisyen, ekonomist, vb. gibi çeşitli aydınlar katmanlarına bırakılmıştır.

Uzmanlaşmanın bu ilk derecesi, ekonomik düzeyi aşmaz. Ast sınıfların eriştikleri ve Gramsci'nin «ekonomik-korporatif» olarak niteledi̇ği aşama, işte bu ilk aşamadır.

---

13. *M. S.*, p. 148.
14. *I.*, p. 3.
15. *I.*, p. 4.

Ama bir temel sınıf bu düzeyle yetinmez: bu sınıf toplumun yönetimini eline almak istediğinden, aydınlarının temel işlevi hegemonya ve egemenliğin uygulanması olacaktır: «Aydınlar, egemen grubun, toplumsal hegemonya ve siyasal hükümet ast işlevlerini uygulama «memur»larıdırlar». [16]

Gramsci aydınları işte bu bakımdan «üstyapılar memurları» [17] olarak niteler. Aydınlar sivil toplumla politik toplumun canlı hücreleridirler: egemen sınıfın, ona kendi rolünün bilincini veren ideolojisini hazırlayan ve bu ideolojiyi bütün toplumsal gövdenin içine işleyen «dünya görüşü» durumuna dönüştürenler, onlardır. İdeolojiyi yayma düzeyinde, sivil toplum örgütleri (Kiliseler, öğretim sistemi, sendikalar, partiler, vb.) ve onların yayma gereçleri *(mass media)* içerisinde egemen sınıfın «ideolojik yapı»sını hareketlendirmek ve çekip çevirmekle görevli olanlar, aydınlardır. Sivil toplum memurları olan aydınlar, aynı zamanda devlet aygıtı ve silahlı gücün çekilip çevrilmesiyle yükümlü politik toplum görevlileridirler de (politikacılar, memurlar, ordu. vb.)

Bu —hegemonik, zorlayıcı, ekonomik— işlevlerin her biri, temel sınıfın birliğine ve onun tarihsel blok içerisindeki hegemonyasına katkıda bulunur. Hegemonik sınıfın durumuyla ast sınıflarınkini karşılaştıran Gramsci, bir sınıfın hegemonyasını, ancak hegemonya ve zorlama uygulayan bir aydınlar katmanının oluşmasından sonra gerçekten kazandığın gösterir.

3° Organik Bağ ve Özerklik

Aydınlarla temsil ettikleri sınıf arasındaki bağın organikliği mekanik bir nitelik taşımaz: aydın, edilgin «yansı»sı olmadığı sosyo-ekonomik yapıya oranla göreli bir özerklikten yararlanır. Bu özerklik, ilkin aydınların

---

16. *I.*, p. 9.
17. *I.*, p. 9.

toplumsal köķeninin sonucudur. Aydınların bir bölümü, ve hele büyük aydınlar, her ne denli doğrudan doğruya temsil ettikleri sınıftan çıkmış olsalar da, büyük yığın yönetici sınıfla bağlaşık yardımcı sınıflardan gelir : «Somut gerçeklikte, aydınlar katmanlarının oluşmasının soyut bir demokratik alanda değil, ama çok somut tarihsel süreçlere göre gerçekleştiğine dikkat etmek gerekir. Geleneksel olarak «aydınlar» üreten toplumsal katmanlar oluşmuştur ve «tasarruf»ta uzmanlaşmış olanlar da işte bu aynı katmanlardır, yani küçük ve orta toprak burjuvazisinin kimi katmanları» [18]

Bu yapısal özerklik, üstyapı görevlileri aydınların işlevine bağlı bulunan özerkliğe eklenir: üstyapı altyapının düpedüz yansısı olmadığı gibi, aydın da temsil ettiği sınıfın edilgin (pasif) görevlisi değildir. Ayrıca, kültürel ve politik yönetimin tam uygulanması için, özerklik zorunludur da: bu kültürel işlevin tam olması, «egemen sınıfın kültürel öz bilincini, özeleştirisini» [19] simgelemesi gerekir. Bu özeleştiri, «güçlerinin ve güçsüzlüklerinin bilincinde olan» [20] egemen sınıfın bir gelişme belirtisidir. Oysa, bu kültürel yönetimi uygulamak için, aydınlar, «onunla daha sıkı bir biçimde birleşmek için, yalnızca ekonomik yapının inorganik ve belirsiz bir öğesi değil, ama gerekli bir üstyapı olmak için, egemen sınıftan koptuğu»lardır. [21] Böyle bir özerklik olmadıkça, aydınlar, temsil ettikleri sınıf gibi, ekonomik-korporatif aşamada kalacaklardır.

Öyleyse, tarihsel blokun aynı düzeyinde evrimlenmediğine göre, aydın temel sınıfa oranla özerktir. İşlevi bir toplumsal sistemin ideolojik ve politik yönetimini uygulamak, temsil ettiği sınıfı türdeşleştirmektir. So-

---

18. *I.*, p. 8.
19. *Mach.*, p. 352.
20. *Mach.*, p. 352.
21. *Mach.*, p. 352.

nunda, aydınlarla toplumsal sınıf arasındaki ilişki, tarihsel blokun iki uğrağı arasındaki ilişkiyle aynı sorunları koyar.

Bu özerklik, belli bir tarihsel dönemin evriminde kimi sonuçlara yol açar: bu dönemin kendi bütünlüğü içinde irdelenmesi gerekecektir, çünkü «tarihi yapanlar insanlar», ve özellikle de aydınlardırlar; ve bu aydınların kimi girişkenlikleri, tarihsel blokun sosyo-ekonomik yapısının genel evrimine bir süre için karşılık düşmeyebilirler. Görmüş bulunduğumuz gibi yöneticilerin «yanlışlık» yapabildikleri siyasal alandaki durumdur bu. Ama, aydınlarla yapı arasındaki kopma, geçici olmayabilir: aydınların daha yavaş bir evrimiyle, hele kimi grupları temsil eden siyasal kuruluşların başında «geleneksel» siyasal yöneticilerin tutulmasıyla, yapının evrimi yavaşlatılabilir, hatta durdurulabilir de.

Ensonu, yönetici sınıfa oranla aydınların özerkliği, bu sınıf artık temel sınıf olmadığı zaman, organik bir bunalıma, bir başka deyişle bu sınıfı sivil toplumun aydın gruplarına bağlayan organik bağın kopmasına yol açar.

Aydınların özrekliği, demek ki, onları egemen sınıfa bağlayan bağın organikliğinin özsel görünümlerinden biri olarak, kendini egemen sınıfın tüm tarihsel blok üzerindeki hegemonyası için zorunlu bir görünüm olarak gösterir. Aydınların yapıyla aralarındaki ilişki, öyleyse dolayımlı bir ilişkidir: «Aydınlarla üretim dünyası arasındaki ilişki, bütün toplumsal gruplar için olduğu gibi, dolayımsız değil, ama, bütün toplumsal kuruluşun üstyapılar bütünlüğünün aracılığıyla, çeşitli derecelerde, «dolayımlı» dır». [22]

Organik bağın dolayımlı niteliği, öte yandan, egemen sınıfın organik aydınlarının, eski tarihsel bloktan

---

22. *I.*, p. 9.

doğmuş aydınlar katmanlarıyla karşı karşıya gelmeleri yüzünden daha da yoğunlaşmıştır.

2. ORGANİK AYDINLAR VE GELENEKSEL AYDINLAR

Her üretim biçimine bir temel sınıf ve dolayısıyla bir aydın tipi karşılık düşer. Daha güney sorunu üzerindeki denemesinde, Gramsci şöyle saptıyordu: «Her ülkede, aydınlar katmanı kapitalizmin gelişmesiyle kökten değişmiştir. Eski tip aydın, özsel olarak köylü ve zanaatçı tabana dayanan bir toplumun örgütleyici öğesiydi. Devleti örgütlemek için, ticareti örgütlemek için, egemen sınıf özel bir aydın tipi geliştirdi. Sanayi yeni bir aydın tipi getirdi: teknik kadro, uygulamalı bilim uzmanı. Ekonomik güçlerin, ulusal etkinliğin büyük bölümünü soğuracak derecede, kapitalist bir yönde gelişmiş bulundukları toplumlarda, işte bu ikinci tip aydın baskın çıktı». [23]

Yeni tarihsel blokun organik aydınları, özsel olarak temel sınıfın organik aydınları, eski tarihsel blok aydınlarına karşı koyarlar. Eski tarihsel blok aydınları, Gramsci tarafından «geleneksel» aydınlar olarak nitelendirilmişlerdir: yeni temel sınıfın gelmesinden önce varolan çeşitli aydınlar katmanlarını bir araya getirirler bunlar. Yeni temel sınıf, kendi hegemonyasını kurmak için, öyleyse bunları ya soğurmalı, ya da ortadan kaldırmalıdır.

Zorlayıcı ya da yasal «temizlik»ten, eski politik toplumu yöneten aydınlar için yararlanılmıştır. Öbürleri için sorun daha karmaşıktır, örgütlenmemiş geleneksel aydınlar bakımından soğurma kolay olacaktır: yeni yönetici sınıfın seçkinleri, «öğretim ve yönetim zorunlulukları yüzünden «dağınık», «moleküler» durum-

---

23. *C. P. C.*, p. 151

da bulunan her dereceden aydınlar yığını»[24] üzerinde kendiliğinden güçlü bir çekicilik gösterirler.

Bu yalıtık aydınlar özsel olarak kırsal aydınlardır: «Kırsal aydınlar, büyük bölümü bakımından geleneksel, yani kapitalist sistem tarafından henüz dönüştürülememiş ve harekete geçirilememiş kentlerin —özellikle küçük merkezlerin— köylü ve küçük burjuva toplumu yığınına bağlı aydınlardır».[25] Yönetici sınıfın politikası, demek ki organik aydınlar olarak kalan ve öyleyse hegemonyasını kolaylaştırabilen bu geleneksel aydınları soğurmak olacaktır. Gramsci, Giolitti'nin güneyli İtalyan aydınları bütünleştirme politikasını işte böyle çözümler.[26]

Ama, geleneksel aydınlar, aynı zamanda eski tarihsel blokun sivil toplumunu yöneten ve soğurulmaları daha güç olan, kastlar biçiminde örgütlenmiş, türdeş toplumsal katmanlardan da oluşurlar.

«Gelişimlerinden birini yansıttığı daha öncekı ekonomik yapıdan gelen her «özsel» toplumsal grup, tarih yüzeyine çıktığı sırada, hiç değilse bugüne değin gelişmiş bulunduğu biçimiyle tarihte, kendisinden önce varolan ve, üstelik, toplumsal ve siyasal biçimlerin en karmaşık ve en kökten değişmelerinin bile kesintiye uğratmadıkları tarihsel bir sürekliliğin temsilcileri olarak görünen aydın kategorileri bulmuştur».[27]

Gramsci, özsel olarak sivil toplumun denetimi için burjuvazinin kendisine karşı savaşıma girme zorunda kaldığı rahipler sınıfının durumunu göz önünde tutar. Özerk olduklarını bildirmekle birlikte, bu aydınlar gene de bir toplumsal sınıfa bağlıdırlar. Böylece, «kilise adam-

---

24. *R.*, p. 71.
25. *I.*, p. 11
26. *R.*, p. 97 et s.
27. *I.*, p. 4.

ları kategorisi, toprak soyluluğuna organik olarak bağlı entelektüel kategori olarak görülebilir. Bu kategori, toprağin feodal mülkiyetini ve mülkiyete bağlı devlet ayrıcalıklarını kendisiyle paylaştığı soylulukla türel (hukuki) olarak birleşmişti». [28]

Burjuvazinin organik aydınlarını din adamları sınıfının —geleneksel aydın— karşısına çıkaran savaşım, gerçekte tarihsel blok üzerindeki hegemonya için bir savaşımdı.

1° Fransa'da Burjuvazi ile Kilise Arasındaki Çatışma Örneği

Fransa'da burjuvazinin organik aydınlarıyla Kilise arasındaki savaşım, burjuvaziyle toprak soyluluğu arasındaki savaşımın özsel görünümlerinden biri olmuştur.

Ortaçağda Kilise'nin özerkliğine karşın, rahipler sınıfı toprak soyluluğunun kolektif organik aydını durumuna geldi. Sivil toplum içerisinde hegemonyasını gerçekleştirmek için burjuvazinin özsel ereği, o halde kendi öz ideoloji-dünya görüşünü yaratmak ve rahipler sınıfını kendi düşüncesine getirmek ya da onunla savaşmaktı.

Kilise kozmopolit bir entelektüel örgüttür. Burjuvazi aydınlarının ilk çabası kiliseyi «ulusallaştırmak» ve devletin vesayeti altına koymak oldu. Gramsci bu konuda Kilise'yle Devlet arasındaki savaşımların Fransa'daki «erken» niteliğini saptar. Sonradan, çaba özsel olarak ideolojik oldu ve, özellikle XVIII. yüzyılda burjuvazinin kültürel ve ideolojik gelişmesi yüzünden Kilise'nin toplumsal temelleri sarsıldı: «Fransa, Aydınlıklar yüzyılında, Voltaire ve *Encyclopédie* ile birlikte, 1789 Devrimine öngelen ve eşlik eden büyük bir halk reformu gördü. Bu reform büyük köylü yığınlarına da eriştiği için, güç-

28. *I.*, pp. 4-5.

lü bir laik temeli gözler önüne serdiği ve dinin yerine ulusal ve yurtseverce bağlarda somutlaştırılmış bütünüyle laik bir ideolojiyi geçirmeye giriştiği için, Fransız halkının gerçekten büyük bir entelektüel ve moral reformu söz konusudur».[29]

Burjuvazinin bu ideolojik yönetimi 1789'da rahipler sınıfının bir dağılmasına yol açtı. Rahipler sınıfının bir bölümü yeni yönetici sınıfın konumlarıyla birleşti, öyle ki, burjuvazi Kilise'yi büsbütün kendi içinde eritebildiğini sandı (rahipler sınıfının sivil Anayasası). Rahipler sınıfının direnci, burjuvazinin radikal aydınlarının bir Kilise örgütünü zorla« temizleme» girişimine yol açacaktır. Başarısızlıklarından sonra, organik aydınlarla geleneksel aydınların, ama organik aydınların yönetimi altında, sivil toplumun paylaşılmasını tartışacakları, yer yer uzlaşmalarla (konkordatolar) kesilen uzun bir gizli savaşımlar dönemi izledi: konkordatolarla, Kilise, «yönetilenlerden bir bölümünün, devletin kendi öz olanaklarıyla elde edemediğini açıkça kabul ettiği onaşmasını, belli bir hükümet biçimi yararına gerçekleştirmeyi üzerine alır».[30]

Burjuvazinin organik aydınları, soylulukla rahipler sınıfı arasındaki bağlaşmayı kesin olarak ancak Dreyfus Davasıyla yeneceklerdir: «Devlet (militer ve sivil) aygıtı bakımından en tehlikeli iç güçsüzlük, kilise egemenliği yanlılığı (klerikalizm) ile hükümdarlık yönetimi yanlılığının (monarşizm) bağlaşmasına dayanıyordu. Ama halk yığınları, her ne denli katolik olsalar bile, kilise egemenliğinden yana değildiler. Dreyfus Davasında, devlet aygıtı içerisindeki monarşik klerikal etkiyi devinimsiz bırakma ve kesin üstünlüğü laik öğeye verme savaşımı doruk noktasına vardı».[31]

---

29. *M. S.*, p. 86.
30 *Mach.*, p. 251.
31. *Mach.*, p. 105.

Geleneksel aydınların yönetici sınıf yöresinde toplanmasının somutlaşması, Fransız Eyleminin *(Action française)* katoliklerle rahipler sınıfını soyluluğa bağlama girişiminin başarısızlığında ortaya çıktı.

Burjuvazinin organik aydınlarını rahipler sınıfının karşısına çıkaran savaşım, demek ki eski ve yeni hegemonik sistem arasındaki çatışmanın bir görünümünden başka bir şey değildir. Ekonomik alandaki temel sınıf, burjuvazi, önceliğini sivil topluma ve politik topluma derece derece yaymayı başardı. Organik aydınlarla geleneksel aydnlar arasındaki savaşımın ereği sivil toplumun denetimiydi. Burjuvazi «bütün toplumsal işlevleriyle bütünüyle donanmıştı», bu yüzden «ulusun tam egemenliği ereğiyle, ama eski sınıflarla en sonunda özsel uzlaşmalara varmaksızın, tersine onları kendi amaçlarına bağımlılaştırarak» ,[32] bir savaşım yürüttü.

Fransız örneği, İtalyan burjuvazisinin üstyapısal güçsüzlüğünün, onu aydınları tekelinde tutan Kilisey'yle uzlaşmaya ve sivil toplumun büyük bir parçasının yönetimini ona bırakmaya zorladığı İtalya'daki durumla karşılaştırılabilir. Burjuva aydınların rahipler sınıfıyla bu bağlaşması, Kuzeyin sanayici burjuvazisiyle Güneyin toprak soyluluğunun, Gramsci'nin *Alcuni temi della guestione meridionale*'de açıkladığı «sınai- tarımsal blok'u oluşturan bağlaşmasını elle tutulur, gözle görülür bir duruma getirdi. [33]

Aydınlar, demek ki her zaman bir sınıfa bağlıdırlar: rahipler sınıfı sivil toplumu yönetmek için ortaçağda toprak soyluluğuna bağlıydı, ve organik aydınlar ancak bu sınıf eski hegemonik sistem yararına sivil toplumun geniş bir kesimini gene de denetlediği ölçüde onunla savaşmışlardır.

---

32. *I.*, p. 14.
33. *C. P. C.*, pp. 150 et s

2° *Geleneksel Aydınların Özerkliği*

Geleneksel aydınların belirtici özelliklerinden biri de, kendilerini özerk bir kategori olarak göstermektir: «Bu çeşitli kategoriler, kendi kesintisiz tarihsel sürekliliklerinin ve niteliklerinin duygusunu bir «meslek dayanışması» ile duyduklarından, kendi kendilerini egemen toplumsal gruptan özerk ve bağımsız bir yere yerleştirirler».[34]

Böyle bir konum toplumsal bakımdan üç nedenle açıklanır: Bir yandan, bu aydın gruplar kendisiyle organik olarak bağlı bulundukları toplumsal tabanı çoğu kez yitirmişlerdir. Öte yandan, bu aydınlar adamakıllı örgütlenmiş oldukları, bir kast oluşturdukları için, özerk olduklarını bildirirler: «moleküler» aydınlar kastlardan daha kolay soğurulmuşlardır, çünkü örgütlenmiş değildirler. Ensonu, ve bu özellikle Kiliseler için böyledir, din çok karmaşık bir dünya görüşü olduğundan, ideolojilerinin dinsel olması olgusu bu kanıyı güçlendirir.

Geleneksel aydınlar, organik aydınlar tarafından soğuruldukları zaman, bu özerkçi olumlama tehlikeli sonuçlar verebilir: «entelektüel blok»un tümü o zaman özerk olduğunu olumlayabilecektir: «Bir araya toplanmış (kristalize) kategori olarak aydınların belirtici özelliklerinden biri de, aynı bir kavramlar dizini arasından, daha önceki bir kategoriyle ideolojik alanda bir birleşme yeri kurmaktır».[35]

Bu özerklik, ideolojik olarak doğrulanabilir: Gramsci idealist felsefeyi işte böyle çözümler: «Tüm idealist felsefe, toplumsal aydınlar bütünlüğü tarafından benimsenmiş bulunan bu konuma kolayca bağlanabilir, ve aydınların «bağımsız» olduklarını sanmaları sonucunu veren bu toplumsal üstyapının dışavurumu, saptanabilir».[36]

---

34. *I.*, p. 5.
35. *M. S.*, p. 148.
36. *I.*, p. 5.

Bu tutumun bir örneği, büyük liberal filozof B. Croce tarafından verilmiştir. Gerçekte, Gramsci, Croce'nin kökensel olarak Mezzogiorno'nun ve öyleyse toplumsal blokun «büyük aydın»ı olduğunu göstererek açıklar bunu. Güneyin toprak soyluluğuyla Kuzeyin sanayici burjuvazisinin politik ve ideolojik bağlaşması, Croce'yi hegemonik sistemin «laik papa»sı durumuna getirmiştir.

Gerçekte, organik aydınlar kendilerini eski aydınların uzantısı olarak olumlayamazlar, çünkü eski aydınlar onların savaştıkları eski toplumun çekip çevirileriydiler ya da çekip çeviricisi kalırlar: «Her yeni tarihsel kuruluş (toplum tipi) yeni bir üstyapı yaratır ve bu yeni üstyapının uzmanlaşmış temsilcileri ve bayraktarları (aydınlar) da, daha önceki aydın grubun uzantısı olarak değil, ama yeni durumdan doğmuş «yeni» aydınlar olarak düşünülmekten geri kalamazlar».[37]

Aydınların aynı zamanda hem yeni hem de «özerk» olduklarını olumlamaları, gerçekte sivil toplumu yönetenlerin ve yeni temel sınıfın ideolojik yönetimini ele alarak durumu korumaya çalışanların, eski hegemonik sistemin aydınları olduklarını gösterir:

«Eğer yeni aydınlar kendilerine daha önceki *Intelligentsia*'nın doğrudan uzantısı süsü verirlerse, hiçbir biçimde yeni değildirler, yeni tarihsel durumu organik olarak temsil eden yeni gruba bağlı değil, ama tarihsel bakımdan aşılmış bulunan grubun tutucu ve fosilleşmiş bir kalıntısıdırlar (bu da sonunda yeni tarihsel durumun ona yeni üstyapılar yaratma yeteneği kazandıran gerekli gelişme derecesine henüz varmadığı, ama henüz eski tarihin çürümüş çerçevesi içinde yaşadığı anlamına gelir)».[38]

Aydınlar tarafından özerklik olumlaması, demek ki organik aydınların bir güçsüzlük belirtisidir. Onların tek

---

37. *M. S.*, p. 148.
38. *M. S.*, p. 148.

gerçek özerkliği, üstyapı görevlileri olma işlevlerinin gerektirdiği özerkliktir.

3° *Geleneksel Aydınların Üstyapının Gelişmesi Üzerindeki Etkileri*

Organik aydınların geleneksel aydınlar üzerinde gösterdikleri çekicilik, ya bunların, kendi örgütlerinin koruması ile birlikte, bir araya gelmelerine, ya da aynı üstyapısal örgüt içerisinde bir kaynaşmaya yol açar. Bu son durumda, bu kaynaşmanın gerçekleştiği kurumlar, politik toplum alanında devlet aygıtı ve sivil toplum alanında da partilerdirler. Bunların işlevi, o zaman bu iki aydınlar katmanı arasında «kaynak» yapmaktır.

Bu kaynak, parti içerisinde, devlet içerisinde olduğundan çok daha tamdır: «Siyasal parti, kendi ortamında, işlevini devletin çok daha geniş bir alanda yerine getirdiğinden daha tam ve organik bir biçimde yerine getirir: belirli bir toplumsal grubun siyasal partisine giren bir aydın, bu grubun organik aydınlarıyla karışır, oysa, devlet yaşamına katıldığı zaman, bu iş ancak şöyle böyle olur ve kimi zaman da hiç olmaz».[39] Devlet içerisinde organik aydınlarla geleneksel aydınlar arasındaki kaynaşma yokluğu, hatta tarihsel blokun evrimi üzerinde tehlikeli sonuçlara da yol açabilir: geleneksel aydınlar «kendilerinin devlet olduğunu düşünürler»[40], bir başka deyişle, ekonomik yapının evrimiyle çelişkiye düşerler.

Organik aydınlarla geleneksel aydınlar arasındaki yakınlaşma, organik aydınların etkisini engelleyebilir. Ama, bu çekicilik karşılıklıdır: geleneksel aydınlar da yeni tip aydının etkisinde kalırlar: örneğin, Gramsci'nin —sınai— Kuzey İtalya rahipler sınıfı ile —tarımsal— Güney İtalya rahipler sınıfı arasında saptadığı ayrılık,

---

39. *I.*, p. 12.
40. *I.*, p. 12.

kuzeyde yığın partisi ve Mezzogiorno'da eşraf partisi olan katolik partiye değin yayılan yaşam biçimi farkı, toplumsal işlev ayrımı gibi [41].

Sonunda, aydınlar yığını içinde geleneksel aydınların önemi, tarihsel blok içerisinde üstyapının rolünü güçlendirme eğilimini gösterir, ama ekonomik yapıyla ilişkisinin organikliği zararına; bu önem çoğu kez üstyapının yapıdaki gelişmeyi izlemesini, bazen onu durduracak derecede engellediğinden, tarihsel evrimi yavaşlatır. Özellikle «(yok olmak istemeyen, hızlı bir evrimi köstekleyen, ve her türlü girişkenliği, onu zaman ve uzam içinde yayarak, orta durumda dengeleyen geçmiş rejimlerin kutsal kalıntıları, nüfusun belli grupları içinde köksalmış, moral, entelektüel, politik, ekonomik) bir frenler dizisi»nin [42] varolduğu Avrupa'da, durum böyledir.

Bu karmaşık durumun tersine, kimi «yeni» ülkeler tarihsel bakımdan ayrıksın (istisnai) ve ayrıcalıklı bir durumdan: geleneksel aydınların yokluğundan, yararlanırlar. Özellikle de «Avrupa tarihsel evriminin belli bir evresinin» dışarıdan sokulmuş ve daha önceki tarihsel blokların zorlaması olmaksızın gelişmiş bulunduğu, böylece salt sınai temele bağlı güçlü bir üstyapı yaratan Birleşik-Devletlerin durumudur bu.[43] Politik planda, bu durum kendini siyasal sınıfın büyük bir türdeşliğiyle gösterir (çünkü işçi sınıfı, kendi organik aydınları konusunda, ekonomik-korporatif aşamayı aşmamıştır) :

---

41. *C. P. C.*, p. 152.
42. *I.*, p. 16.
43. Gramsci Birleşik-Devletlerin karşısına, İberik (İspanya, Portekiz) sömürgeleştirmenin metropolde geçerlikte olan Karşı-Reform ve «militarizm» tarafından etkilendiği Latin Amerika örneğini koyar: «Rahipler sınıfı ile militer bir kast, Avrupalı anayurdun vermiş bulunduğu biçim içinde fosilleşmiş iki geleneksel aydınlar kategorisi, bu ülkelerde bugün de direnen belirginleşmiş biçimlerdirler», *I.*, p. 18.

«Eski uygarlık ülkelerinde varolduğu gibi geniş bir geleneksel aydınlar tortulaşmasının yokluğu, bir yandan gerçeklikte kolayca bir teke indirgenebilecek yalnızca iki büyük siyasal partinin varlığını (Fransa ile karşılaştırın, ama yalnızca partilerin çoğalmasının genel bir olay durumuna geldiği savaş sonrasında değil) ve tersine dinsel mezheplerin sınırsız artışını (Fransa ile ve Fransız halkının dinsel birliğini korumak için verilen zorlu savaşımlarla karşılaştırın) kısmen açıklar». [44]

Amerika ve Avrupa'nın durumlarının karşılaştırılması, geleneksel aydınların, evrimlerini engelledikleri için, yapıyla üstyapı arasındaki çelişkinin özsel etkeni olduklarını gösterir. Gramsci'nin *Quaderni*'de geleneksel aydınlar sorununa gösterdiği özel ilgiyi bu durum açıklar, çünkü «her temel toplumsal grubun organik kategorisi olarak aydınlarla, geleneksel kategori olarak aydınlar arasındaki ayrım, bütün bir sorunlar ve olanaklı teorik araştırmalar dizisine yol açan ayrım, sorunun merkez noktası kalır». [45]

3. AYDINLAR HİYERARŞİSİ

Organik aydınlarla geleneksel aydınlar arasındaki ayrım, hegemonik sistemin oluşmasını irdeleme olanağını sağlar. Bu sürecin sonunda, aydınlar, tarihsel blokun yapısına organik olarak bağlanacak bir «entelektüel blok» —ya da «ideolojik blok»— içinde bir araya gelirler. Öyleyse hegemonyanın örgütlenmesini şimdi de entelektüel blok içerisinde irdelemek gerekir: aydınlar bu blok içinde iki bakımdan aşamalandırılmışlardır: eğer yalnızca üstyapı düşünülürse, çözümleme nitel hiyerarşiye dayanacak; eğer kendi bütünlüğü içindeki tarihsel

---

44 *I.*, pp. 16-17.

45. *I.*, p. 11.

blok düşünülürse, yön entelektüel blok içerisinde egemen sınıf temsilcileriyle bağımlı sınıflar temsilcileri arasındaki ilişkilere çevrilecektir.

1° Aydınların Nitel Hiyerarşisi

Üstyapının çözümlenmesi, nitel bir aydınlar hiyerarşisi olduğunu gösterir. Bu basamaklanım, üstyapı içinde, entelektüel bir işlev görmeyenleri: yönetim işlevleri olmayan ast görevlileri, hiç kuşku yok, dıştalar: «Toplumsal ve hükümetsel yönetim aygıtında, el işi ve alet işi niteliğinde tüm bir görevler dizisi vardır (subayların ve memurların girişkenlik işlevi değil, ama görevlilerin salt uygulama işlevi)».[46]

Bu görevliler dışında, hegemonyaya katılan aydınlar, büyük aydından ast aydına değin, işlevlerinin nitel değerine göre dağıtılırlar. Tepede, yeni dünya görüşünün ve onun bilim, felsefe, sanat, hukuk, vb. gibi çeşitli kollarının yaratıcıları yer alır. Aşağı aşamada, bu ideolojiyi uygulamak ve yaymakla görevli bulunan kimseler bulunur. Gramsci yaratıcı, örgütçü ve eğiticiyi birbirinden ayırt eder. Üstelik, bu ayrım sivil toplum aydınları ve —eğiticilerin önemli bir rol oynamadıkları— politik toplum aydınları ayrımıyla da birleştirilir.

Bu çeşitli aydın dereceleri arasında, Gramsci, ideoloji içerisinde ortakduyuya oranla felsefeyi nasıl ayrıcalıklandırıyorsa öyle ayrıcalıklandırdığı (imtiyazlı duruma getirdiği) «yaratıcılar»ın durumuna ayrı bir yer verir. Yaratıcı ile örgütçü arasındaki bu ayrım yalnızca çözümsel (analitik) bir ayrım değildir, ama stratejik sorunlar bakımından da zengindir: Gramsci'ni egemen grubun aydınlarına karşı savaşımda asıl çabayı ideolojik

---

46. *I.*, pp. 9-10.

yaratımın temeli olan «büyük aydınlar»a yöneltme konusundaki sürekli bir kaygıyı dile getirir bu ayrım:

«İdeolojik cephede, yardımcıların ve küçük çömezlerin yenilgisinin hemen hemen önemsiz bir sonucu vardır; darbelerini en seçkinlere ayırmak gereken bir savaşımdır bu. Yoksa, gazete kitapla, küçük günlük polemik bilimsel çalışmayla karıştırılmış olur; küçükleri gazetelerin işi olan sonsuz siyasal ahlakçılığa bırakmak gerekir». [47]

Gramsci, ast aydınların soğurulması ya da temizlenmesinin önemsenmesi gereken politik toplum aydınları karşısındaki tutumu, sivil toplum aydınları için geçerli olan bu stratejiden ayırır. Politik ve militer savaşımda, «en büyük güce sahip olarak düşmanın en güçlü bulunduğu noktada saldırıya geçebilecek bir duruma gelmek üzere, en dayanıksız noktaları çökertmeye dayanan taktiği kullanmak yerinde olabilir, çünkü böylece düşmanın en güçsüz yardımcılarının saf dışı bırakılması için güç ayırma gereği kalmayacaktır.» [48]

Bu çözümleme ve strateji ayrımı, üstyapı içerisinde sivil toplumla politik toplum arasındaki temel ayrımı ve, sivil toplumun dağılması için ideolojik savaşımın yol açtığı stratejik güçlükler nedeniyle de olsa, sivil toplumun önceliğini bir kez daha gösterir. Gene de büyük aydınların rolünün öneminden, «entelektüel blok»un irdelenmesinde ortaya çıktığı gibi, Gramsci tarafından ast aydınların rölünün bir azımsanması sonucunu çıkarmak gerekmez. [49]

---

47. *M. S.*, p. 130.
48. *M. S.*, p. 130.
49. Gramsci aydınların aşamalanmasını, «bu karmaşık derecelenmenin bir örneği» olan militer örgütün aşamalanmasıyla karşılaştırır: «ast sınıflar, üst subaylar, kurmay, ayrıca gerçek önemi genellikle düşünüldüğünden daha

2° *Tarihsel Blok İçerisinde Entelektüel Blokun Eklemlenmesi; Mezzogiorno Örneği*

Hiyerarşi, entelektüel blok içinde, özellikle hegemonik sistemin, yönetici sınıfların organik aydınları ile bağımlı sınıfların organik aydınları arasındaki özsel ayrım yoluyla yansıması, bu sınıflar arasında yapısal düzeydeki ilişkisinin yansısıdır.

> büyük olan çeşitli asker rütbelerini de unutmamak gerekir. Bütün bu öğelerin kendilerini dayanışık duymalarını saptamak ilginçtir». (*I.*, p. 10, not).
>
> Gramsci, kendisine göre, ast sınıfları temsil etmesi ve onlara yönetici sınıfın aydınlarına karşı siyasal ve ideolojik bakımdan savaşım verme ve böylece hegemonik sistemi devirme olanağı sağlaması gereken siyasal partinin (Komünist Parti) yapısına örnek olması gereken militer örgütle bu karşılaştırmayı birçok kez yineler. Militer biçimde yapılaşmış bulunan bu parti içerisinde de Gramsci üç derece ayırır: Aşağı düzeyde, militanlar yığını: «Orta, sıradan, katılma olarak yaratma ve yüksek örgüt yeteneği değil, ama disiplinlerini, bağlılıklarını sunan insanlar». Düşük bir teorik ve örgütsel düzeyde bulunan bu insanların gücü, ikinci öğe: «yalnızca «fizik» değil, ama moral ve entelektüel bir temasla da» (*Mach.*, p. 24) birini öbürüyle ilişkiye geçirerek, tabanla tepe arasında bağ kuran aracı öğe tarafından bir merkeze bağlanmaları ve yönetilmelerinden gelir. Parti içerisinde militanları eğitenler ve örgütleyenler, işte bu aracı öğedir. Gramsci bu öğeye özsel bir önem verir, çünkü gelecekteki yöneticilerin «depo»su ve tabanın örgütleyicisidir o. Ensonu, üçüncü öğe, «kendi başlarına bırakıldıkları zaman, sıfır ya da sıfıra yakın olacak bir güçler bütünlüğünü ulusal planda merkezleştiren, etkili ve güçlü duruma getiren başlıca bağlantı öğesi»ni (*Mach.*, p. 24) oluşturan, yöneticiler, büyük aydınlar öğesidir. Bu yöneticiler çekirdeği, böyle bir partide sivil toplumla politik toplum birleşmiş bulunduğuna göre, aynı zamanda hem politiko-militer kurmay, ve hem de ideolojik teknisyendir.

Gramsci bu bütünlüğü (kompleksi) bir çok kez çözümlemiştir, ama en tam irdelemesi, XX. yüzyıl başında, Kuzeyin sanayici burjuvazisinin desteğiyle, Mezzogiorno [Güney İtalya] toplumunu hâlâ yapılaştıran «tarımsal blok» üzerine giriştiği irdelemedir.

Tarımsal blok üç toplumsal katman tarafından: bir yandan «biçimsiz ve örgütsüz»[50] büyük köylü yığını, öte yandan orta ve küçük burjuvazi, ensonu egemen büyük toprak sahipleri sınıfı tarafından oluşturulmuştur. Küçük ve orta burjuvazi, köylülük ve toprak soyluluğunun organik aydınlarını «üretir». Bu aydınlar üstelik laik ve dinsel aydınlar arasında da bölünmüşlerdir.

Köylülüğü «temsil eden» kırsal aydınlar, ikili bir işlev görürler: bir yandan, «politik ve ideolojik etkinliklerinin atılımlarını ve sınıftan alırlar»[51], ama özellikle, bu sınıfı yerel yönetim ve devletle ilişkiye geçirmekle görevlidirler. Köylülüğü bu aydınlara bağlayan bağ, gerçekte bu aydınların köylülüğü gerçekten temsil etmediklerini, ama daha çok onu denetlemek ve edilginlik (pasiflik) içinde tutmakla görevli olduklarını gösterir. Bu denetim, özellikle köylülüğün ya devlet eklemlenmelerinde

---

Böylece yapılaşmış bulunan ast sınıflar partisi, tabandaki militanlar dahil, bütün üyelerinin aydın olduğu bir «blok» oluşturur: «Siyasal bir partinin bütün üyelerinin aydın sayılması, alaylara ve karikatürlere yol açabilecek bir olumlamadır: ama, ıyıce düşününce, bundan daha doğru bir şey olmadığı görülür. Dereceler ayırmak gerekecektir, bir partinin en alt derecesinde ya da en üst derecesinde çok büyük bir genişlik olabilir, önemli olan bu değildir: önemli olan, partinin yönetim ve örgütleme işlevidir, öyleyse eğitici işlevidir, öyleyse entelektüel işlevidir.» (*I.*, p. 12). Modern parti (Gramsci'ye göre Komünist Parti) sorunu bu irdelemenin çerçevesini aştığından, daha ayrıntılı bir açıklama için, bkz: J. - M. PIOTTE, *op. cit.*, pp. 71-142.

50. *C. P. C.*, p. 150.

51. *C. P. C.*, p. 150

(komünler, parlamento), ya da kilise eklemlenmelerinde (halk partisi, yığın örgütleri) son bulan devinimlerinin düzene konmasında ortaya çıkar.

Aydınlar köylülüğü ona «toplumsal örnek» hizmeti görerek ve onu devrimci bir tasarımdan caydırarak da denetler: «Köylü her zaman hiç değilse oğullarından birinin aydın (özellikle bir rahip) durumuna, yani, ailenin toplumsal durumunu yükseltmek ve öbür «baylar»la kurmaktan geri kalamayacağı ilişkilerle onun ekonomik yaşamını kolaylaştırmak üzere, bir «bay» durumuna gelebileceğini düşünür».[52]

Kırsal aydınlar, toplumsal işlevleri bakımından, demek ki köylülüğün organik aydınları değildirler. Üstelik, toplumsal kökenleri onları köylülüğün soydan geçme hasımları durumuna getirir: kırsal aydınlar, küçük toprak parçalarını köylüye yüksek oranlarla ortakçılığa veren, ve bu sömürü sayesinde asalak bir rantiye ve «tasarruf üreticileri» yaşamı süren o kırsal küçük burjuvaziden çıkmışlardır. Kasabada ya da kentte yaşayan kırsal küçük burjuva, «toprağı işlemez, çiftçilikten utanç duyar, ama sahip olduğu, kiraya ya da ortaklılığa verilmiş azıcık topraktan, uygun bir biçimde yaşayacak, oğullarını üniversiteye ya da papaz okuluna gönderecek, bir subay ya da bir devlet memuruyla evlenecek kızlarına drahoma oluşturacak bir şeyler çıkarmak ister».[53]

Aydının kökeninde, demek ki, köylülükle toplumsal bir ilişki yoktur. Tersine, aydın, kökenlerinden, «imanının gavretilmesi gereken ve aşırı nüfus nedeniyle yerine kolayca başkası bulunabilecek bir çalışma makinesi olarak görülen» köylüye karşı acımasız bir tiksinti alır. «Kökenlerinden kendisine aynı zamanda köylüden ve onun yıkıcı kızgınlıklarından soydan gelme ve içgüdüsel bir korku, ve böylece kabalıktan kurtulmuş bir ikiyüz-

52. *I.*, p. 11.
53. *C. P. C.*, p. 151.

lülük maskesi ve köylü yığınlarını çok ince bir aldatma ve evcilleştirme sanatı da geçer.»[54]

Üstelik, en küçük bir sınıf konumu yokluğuna, «temsil edilen» sınıfın çıkarlarına aykırı bir ekonomik işlev eklenir. Özellikle, gene küçük burjuva kökenli olan[55], feodalitenin ekonomik ayrıcalıklarını koruması ve köylüye özellikle «kira sorunu yüzünden kendisiyle çatışmaya girdiği bir toprak yöneticisi olarak» ve «yüksek faizler isteyen ve kirayı ya da yüksek faizi tehlikesizce cebe indirmek için dinsel öğeyi harekete geçiren bir tefeci olarak»[56] görünen güneyli rahipler sınıfının durumu böyledir.

Güneyli rahipler sınıfı gerçekte aydın bir katmandan çok, ekonomik bir işlevi olan toplumsal bir katmandır.

Öyleyse, kırsal aydın, gerçekte köylü yığınının organik aydını değil, ama ast sınıfları etkisizleştirerek egemen sınıfın hegemonyasını sürdürüp götürmek siyasal-toplumsal işleviyle birlikte, daha çok egemen sınıfın organik aydınıdır: «Köylü, aydın aracılığıyla, büyük toprak sahibine bağlanmıştır».[57]

Kırsal aydının egemen sınıfla bağı, bütün aydınları bir araya getiren entelektüel blok aracıyla bağlanır: «Tarımsal blokun üstünde, pratik olarak şimdiye değin tarımsal bloktaki çatlakların çok tehlikeli duruma gelmeleri ve bir çökmeye yol açmalarını engelleme hizmeti gören entelektüel blok etkinlik gösterir».[58] Gerçekte, Gramsci laik entelektüel blokla yetinir, ama rahipler sınıfının sayısal ve ideolojik bakımdan aydınların en önemli bölüntüsünü oluşturduğu da açıktır; ne var ki

---

54. *C. P. C.*, p. 151.
55. Kuzeydeki «halk kökenli ve köylüler yığınına daha bağlı» (*C. P. C.*, p. 152) rahipler sınıfının tersine.
56. *C. P. C.*, p. 152.
57. *C. P. C.*, p. 152.
58. *C. P. C.*, p. 155.

laik bölüntü stratejik bakımdan özseldir, çünkü ereği rahipler sınıfıyla bozuşan aydınlara sistem içinde bir seçenek sunmaktır.

Bu entelektüel blokun gerçek yöneticileri, hegemonik sistemi merkezleştiren ve egemenlik altında tutan kimseler, ideolojik dışavurumu oldukları büyük toprak sahiplerine sıkı sıkıya bağlı aydın katmanların düşünce ustaları olan büyük aydınlardır. XX. yüzyılın başında, bu güneyli büyük aydınlar, B. Croce ile G. Fortunato' durlar. Saygınlıklarıyla, bu büyük aydınlar aşağı aydın katmanların özlemlerini düzenler ve kendilerine çekerler :

«Geleneksel Mezzogiorno ortamından çıkmış aına Avrupa ve öyleyse dünya kültürüne bağlı büyük kültür ve zeka adamları olan bu büyük aydınlar, kültürü Mezzogiorno gençliğinin en dürüst temsilcilerinin entelektüel gereksinmelerini karşılayacak, varolan koşullara karşı tedirgin baş kaldırma isteklerini yatıştıracak, onları ortalama bir klasik dinginlik, düşünce ve eylem çizgisine göre yönlendirecek bütün niteliklere sahiptiler».[59]

Ama büyük aydınların aynı zamanda, ast aydınları köylü yığından koparmak ve onları, egemen sınıfın hizmetinde, toplumsal bağlamdan sökülmüş bir kültür sistemi içine sokarak, ast sınıflar yararına ideolojik bloktan her türlü kopma girişimini durdurma işlevleri de vardır. Böylece B. Croce, diye olumlar Gramsci, laik ve liberal bir dünya görüşü hazırlayarak, toprak soyluluğuna bağlı rahipler sınıfıyla ideolojik kopma durumunda bulunan güneyli aydınları «geri almış», ve onları ulusal ve Avrupasal düzeydeki yönetici sınıfa: burjuvaziye bağlamıştır: «Bu anlamda, Benedetto Croce çok yüksek bir «ulusal» işlev görmüştür: köktenci (radikal) Mezzogiorno aydınlarını, ulusal ve Avrupasal kültüre katarak ve, bu kültür arasından, ulusal burjuvazi-

---

59. *C. P. C.*, pp. 155-156.

ye ve böylece tarımsal bloka soğurtarak, köylü yığınlardan koparmıştır».[60]

Büyük siyasal aydınlar da aynı yönde davranmışlardır. Gramsci, Giolitti'nin Mezzogiorno karşısındaki «politik-polisiye» önlemlerini işte böyle yorumlar: Köylülüğün yığınsal devinimleri kan için ezilirken, devlet aydınlar katmanına, «kamusal yönetimlerde iş, yerel yönetimleri ceza görmeksizin soyma hakkı, önemli mal varlıklarının kullanımını rahipler sınıfına bırakarak başka yerlerden daha yumuşak bir biçimde uygulanan bir kilise yasaması, vb. biçimi altında, yani en etkin Güneyli öğeleri, «tüzel (adli), bürokratik» nitelikte özel ayrıcalıklarla, «kişisel olarak» yönetici devlet personeli içine katarak»[61], ayrıcalıklar tanıyordu. Böyle bir politika, devlet aygıtı düzeyinde bir tür transformizmdir (dönüştürmeciliktir).

Siyasal sonuç, köylü ayaklanmasının potansiyel yöneticilerini, egemen sınıf egemenliğinin bir aleti, «onun yardımcı özel polisi»[62] durumuna getirmektir.

Büyük aydınlar böylece entelektüel blokun, öyleyse hegemonik sistemin temelleridirler. Croce ile Fortunato'yu Gramsci işte bu bakımdan «yarımadanın en etkin gericileri»[63] olarak niteler. İdeolojik savaşımdaki başlıca çabalarını *Quaderni*'de işte bu nedenle bu büyük aydınlara karşı yöneltmiştir.

Tarihsel blokun devrilmesi, öyleyse tarihsel blokun «bükülgen, ama çok dayanıklı ana dayanağı» olan entelektüel blokun dağılmasını gerektirir. Hegemonik sistemi entelektüel blok —ya da ideolojik blok— geliştirir ve yönetir. Bu bakımdan, aydınlar toplumsal katma-

---

60. *C. P. C.*, p. 156.
61. *R.*, p. 98.
62. *R.*, p. 98.
63. *C. P. C.*, p. 155.

nı, demek ki tarihsel blokun özsel öğelerinden birini oluşturur.

Aydınların tarihsel blok içerisindeki rolünün irdelenmesi, şimdi tarihsel blokun çeşitli öğelerini kendi kesin çerçevelerinde ilk durumuna getirme olanağını verir: tarihsel blok, toplam (global) tarihsel durum olarak, demek ki iki karmaşık alanda kurulur : belli bir üretim biçimine, bir temel sınıfın egemen olduğu belirli bir toplumsal yapı karşılık düşer; bu temel sınıf, etkinliklerini uzmanlaştıran, ona türdeşlik ve öbür sınıflar üzerinde politik ve ideolojik yönetim —hegemonya— kazandıran ayrımlaşmış bir yapıyı yavaş yavaş geliştirir. Toplumun bu yönetimi, çeşitli derecelerinde, yönetici sınıfa organik olarak bağlı bir toplumsal katman tarafından, üstyapısal bütünlüğü (kompleksi) çekip çevirmek, öyleyse yapıyla üstyapıyı kaynaştırmakla görevli aydınlar tarafından yerine getirilir. Şimdi de bir *yeni tarihsel blok* yararına ortadan kalkma koşullarının irdelenmesi gereken tarihsel blokun bağlantı düzeni, işte böyle görünür.

BÖLÜM V

YENİ TARİHSEL BLOK

Tarihsel blok, belli bir tarihsel durumun iç eklemlenmesi olarak tanımlanmıştı. Ama böyle bir durum ve öyleyse bu tarihsel blokun yapısıyla altyapısı da evrilir. Tarihsel blok özsel olarak temel sınıfın hegemonik sistemi yöresinde kurulur. Ama bir yandan, bu sınıf sonsuz bir süre için temel sınıf değildir ve, öte yandan, bu hegemonik sistem gelecekteki temel sınıfın da aralarında bulunduğu ast sınıfları dıştalar.

Öyleyse yeni bir tarihsel blokun kurulması sorunu, gerçekte, yeni bir hegemonik sistemin kurulması sorunudur. Ama, o zaman yeni toplumsal güçlere olumlu bir biçimde yol açması gerekecek bir *organik bunalımın* patlak vermesi sorunudur da. Yeni bir tarihsel blokun kurulması mekanist bir olay değildir, ve Gramsci, «ekonomist» görüşlere saldırarak, *Quaderni*'de bunu sık sık anımsatır: tersine, iki koşulun olumlu çözümünü gerektiren gerçek bir girişim söz konusudur.

— Tarihsel blokun organik bir bunalımının patlak vermesi, yani, aydınlar artık toplumsal sınıfları temsil

etmediklerinden, yapıyla üstyapı arasındaki organik bağın kopması. Böyle bir bunalım, (örgütlü olan ya da olmayan) ast sınıflar tarafından uyandırılmış ya da yönetici sınıfın siyasal başarısızlığından doğmuş olabilir.

— Ast sınıfları bir araya getiren hegemonik bir sistemin kurulması: çünkü, eğer bunalım «kendiliğinden» ise ve ast sınıflar örgütlenmemiş iseler, egemen sınıf duruma egemen olacak ve eski toplumun varlığı hiç değilse geçici olarak sürüp gidecektir. Öte yandan, böyle bir örgütün yokluğunda, organik bunalıma yol açılmayacaktır.

Bununla birlikte, Gramscigil organik bunalım çözümlemesini incelemeden önce, ilkin tarihsel blok içerisindeki her bunalımın zorunlu olarak organik bir bunalım olmadığını ansıtmak gerekir. Gramsci, gerçekten de bunun için kopmanın «temel sınıfları», yani bir yandan egemen sınıfı, öte yandan yeni hegemonik sistemin yönetimine göz diken sınıfı ilgilendirmesi gerektiğini belirtir.

Öyleyse burjuvazi —ve bağlaşıkları— ile işçi sınıfı —ve öbür ast sınıflar— arasındaki savaşım organik bir bunalımdır, çünkü yapısal düzeyde özsel rol sahiplerini ilgilendirir. Ama, bir bunalım aynı zaman hegemonik sistemin kendi içinde de oluşabilir ve temel sınıfla yardımcı grupları, ve hatta temel sınıf bölüntülerini kendi aralarında da kavgaya tutuşturabilir: «Her yeni tarihsel olayın temel güçlerin dengesine bağlı bulunduğunu düşünmek bir yöntem yanlışlığı (toplumbilimsel mekanizmin bir görünümü) olurdu; aynı zamanda temel sınıfların (sosyo-ekonomik ve tekniko-ekonomik çeşitli nitelikteki) başlıca gruplarıyla, yönetilen ya da hegemonik etkiye bağımlı yardımcı güçler arasında kurulan ilişkileri de göz önünde bulundurmak gerekir».[1] Böyle bir bunalımda, ast sınıflar ya dıştalanmışlardır, ya da çatış-

---

1 *Machr.*, p. 61.

makta olan bölüntülerin yan güçlerinden başka bir şey değildirler.

Gramsci, *Dreyfus* Davasında, hegemonik sistem içinde onu oluşturan çeşitli gruplar arasındaki bir bunalımın yetkin örneğini görür: «Dreyfus hareketi belirtici bir harekettir; çünkü köylülere değil, kıra değil, ama kentin sosyalist reformizm tarafından yönetilen bağımlı öğelerine (ve hatta köylülüğün en ileri bölümüne) dayanarak, egemen blokun en gerici bölümünün Sezarizmini sezip önleyenler, bu aynı blokun öğeleridirler» [2]: yönetici sınıfın bir bölüntüsü, hegemonik sistemi, kendi yararına yeniden dengelemek için, kimi yardımcı gruplara dayanır. Böyle bir yeniden dengeleme, eğer en geri ve en eski yönetici sınıfa bağlı güçlere dayanmaya yönelirse, gerilek *(régressif)* olabilir. Ama, Dreyfus Davasının gösterdiği gibi, ilerlemeci *(progressif)* de olabilir; böyle bir durumda, yönetici sınıfın en bilgili *(éclairé)* bölüntüsü, toplumsal tabanını genişleterek ve yardımcı, hatta ast gruplar için daha elverişli bir uzlaşma düzenleyerek (bu gruplardan çıkma yeni aydınlara çağrı, politik ve ideolojik uzlaşma), kendi hegemonyasını güçlendirir. *A contrario* (tersine), böyle bir bunalım ast sınıfların güçsüzlüğünü ve özerklik yokluğunu, öyleyse her türlü organik bunalım tehlikesi yokluğunu gösterir.

1. ORGANİK BUNALIM

Organik bunalım yapıyla üstyapı arasında bir kopmadır. Yapının evrimi ile üstyapının buna koşut evrim yokluğu yüzünden ağırlaşmış bulunan çelişkilerin sonucudur: «Bunalım, eskinin ölmesi ve yeninin doğmaması olgusunun ta kendisine dayanır» .[3]

Yönetici sınıf ekonomik ve kültürel işlevini yerine getirmeyi bıraktığı zaman, diye olumlar Gramsci, yani

---

2. *Mach.*, p. 61.
3. *P.*, p. 38.

«yalnızca varoluşunun gereklerini yerine getirerek değil, ama yeni ekonomik-üretken etkinlik alanlarını yavaş yavaş egemenliği altına almak için kadrolarının sayısını sürekli olarak artırarak da, tüm toplumu ilerletmeyi»[4] bıraktığı zaman, ona bağlantı ve hegemonya kazandıran ideolojik blok dağılma eğilimi gösterir. Ama «büyük aydınlar»ın yatıştırıcı etkisi yüzünden, zorunlu olarak dağılmaya değin gitmez.

«İlişkilerinde örtükçe içerilmiş bulunan bütün yaşam biçimlerini geliştirmedikçe hiçbir toplumun dağılmayacağı ve yerine bir başkasının geçemeyeceği»[5] her ne denli doğruysa da, gene de bundan bir kez işlevi tamamlandıktan sonra, bir toplumun felaketli bir yok oluşu sonucu çıkmaz. Eski tarihsel blokun bir yok oluşu, ancak yapısal bunalım organik bir bunalıma, ya da hegemonya bunalımına yol açarsa gerçekleşir.

Bu hegemonya bunalımı, gerçekten de, organik bunalımın özsel özelliğidir (hegemonya ile tarihsel blok arasındaki bağı bir kez daha gösterir bu) : bağımlı sınıflar onları temsil eden aydınlardan koptukları için, egemen sınıf onların yönetimini artık elinde tutmaz. Sivil toplumu ve özellikle de geleneksel siyasal partileri denetleyen aydınların durumudur bu : «Tarihsel yaşamlarının belli bir noktasında, toplumsal gruplar kendi geleneksel partilerinden koparlar, yani geleneksel partiler, gösterdikleri örgütlenme biçimi içinde, onları yöneten çok belirli insanlarla birlikte, artık kendi öz sınıf ya da sınıf bölüntülerinin dışavurumu olarak kabul edilmemişlerdir».[6]

Bu olay özellikle yöneticiler bürokrasisinin sonunda yığından koptuğu partilerde görülür, öyleki, bunalım

---

4. *R.*, pp. 71-72.
5. *Mach.*, p. 41.
6. *Mach.*, p. 50.

durumunda «parti çağdışı duruma gelir, ve derin bunalım anlarında, toplumsal içeriğinden boşaldığı ve boşlukta kurulmuş gibi kaldığı olur».[7] Gramsci özellikle Hitlercilikle birlikte yitip gitmiş bulunan Weimar Cumhuriyeti Alman siyasal partilerinin ve... köhnemiş ve «çağdışı» niteliklerini belirttiği, ve «bunalımları Alman partilerinin bunalımlarından da daha felakatli olabilecek»[8] III. Cumhuriyet Fransız partilerinin adlarını anar.

Bu soğukluk, bu toplumsal grupların aydınlarının, yönetici sınıfın organik aydınlarının bağımlılığı altında bulunmaları ve bunun sonucu, bunalım durumunda, durumlarındaki çelişkinin kurbanı olmaları olgusuyla da açıklanır.

Ama bu güven bunalımı geleneksel partilerle sınırlanmaz : bütün öbür kamuoyu organlarına, özellikle basına da yayılır, ve oradan da bütün sivil toplum içinde yansır. Hegemonya bunalımı olarak, organik bunalım, demek ki yönetici sınıfın öbür gruplar üzerindeki alışılmış yönetim biçiminini: onaşmayı (consensus) etkiler. Politik toplum organlarının üstyapı içerisindeki konumunu pekiştirir.

Bir «otorite bunalımı»[9] olarak tanımlanan bu hegemonya bunalımı, gerçekte düpedüz egemen duruma gelmiş yönetici sınıfın, öyleyse ast sınıfların ayrılmış bulundukları geleneksel ideolojinin bir otorite bunalımıdır.

Temsil edenlerle temsil edilenler arasındaki bu kopma, sınıflarla temsilcileri arasındaki bölünmenin açıklayıcıları olan iki tip durum içinde somutlaşır; bu kopma bu belirli anlarda kabaca gerçekleşmez, ama gözle görülür, elle tutulur bir duruma gelir: Geleneksel partiler örneğini alan Gramsci, bu partilerin «çağdışı» ve

---

7. *Mach.*, p. 51.
8. *Mach.*, pp. 51-52.
9. *P.*, pp. 37-38.

«yığınlardan kopmuş» olduklarını gösterir, ama bu durum ancak bu partilerin boşlukta kaldıkları «derin bunalım» durumunda *doğrulanır*. Öyleyse söz konusu olan, organik bunalımı bu iki derin bunalım tipine indirgemek değil, ama organik bunalımın bu durumlar içinde patlak verdiğini görmektir.

Quaderni'de, Gramsci bu türlü iki bunalım durumu belirtir : Bir bunalım, «ya yönetici sınıf büyük yığınların onayını güç yoluyla istediği ya da dilediği büyük siyasal girişimlerinden birinde (örneğin savaş) başarısızlığa uğradığı için, ya da geniş yığınlar (özellikle köylüler ve küçük burjuva aydınlar) siyasal edilginlikten birdenbire belli bir etkinliğe geçtikleri ve, inorganik bütünlükleri içinde, bir devrim oluşturan istemlerde bulundukları için» [10] gerçekleşir.

Öyleyse bu iki durum, Gramsci'ye göre, ya yönetici grubun siyasal sınıfının ciddi bir başarısızlığının sonucudur, ya da ast sınıflarla aydınlarının siyasallaşmaları ve «ayrılma»larının sonucu.

Bu iki olanağı gözden geçirelim.

Birincisi yönetici sınıfın ulusal onaşmayı istediği büyük bir siyasal girişim sonucu uğradığı başarısızlığa dayanır. Gramsci yetkin bir örnek verir: savaş —1914-1918 savaşı da denebilir— örneği.

Cagliari kolokyumundaki konuşmasında, A. Pizzorno, [11] Gramsci'nin ast sınıflar üzerinde savaşın etkilerine verdiği önemi haklı olarak vurguladı: ast sınıflar ve özellikle köylü yığınlar, 1914'te psikolojilerini altüst eden ve onlarda kolektif bir bilinç oluşturan savaş tarafından birdenbire harekete geçirilmişlerdir. Böyle bir çözümleme son derece doğrudur, ama, A. Pizzorno'nun yorumlamasının tersine, Gramsci organik bunalım sonucuna var-

---

10. *Mach.*, p. 50.
11. Özellikle in *L' Homme et la société*, 1968, n° 8, pp. 167-169.

mak için bununla yetinmez. Ast sınıfların savaş nedeniyle kollektif bilince varmaları kendiliğinden devrimci bir bilinçlenme olmaz. Gramsci, birinci dünya savaşının Fransa'daki ast sınıflar, ve özellikle de köylü yığınlar üzerindeki etkilerini çözümlerken, bunun örneğini kendi verir: «Savaş hegemonyayı güçten düşürmedi, ama pekiştirdi» [12], diye olumlar. Yönetici sınıfla ast sınıflar arasındaki bölünme yokluğu, demokratik geçmişle ve «modern bir yurttaşlık tipinin», —«yalnız halk adamının kendini «adam» görmesi değil, ama üstleri tarafından da «adam»dan sayılması, yani kendisine «vesaireden biri» olarak davranılmaması» [13] ikili anlamında yurttaşlık—, ast sınıflar içinde de olmak üzere, yayılmasıyla açıklanır. Böylece, savaş Fransa'da ciddi iç bunalımlara yol açmamış, ve savaş sonrası da, savaş bir utkuyla sonuçlandığı için, zorunlu ulusal savaşımlara neden olmamıştır. Gramsci Fransa'nın karşısına Rusya'nın durumunu koyar: A. Pizzorno, *Ordine Nuovo*'nun ünlü bir makalesini örnek gösterir. Gramsci bu makalede şöyle yazar: «Dört siper ve sömürü yılı köylülerin psikolojisini kökten değiştirmiştir. Bu dönüşüm (...) devrimin özsel koşullarından biridir. Sanayileşmenin kendi normal gelişme süreciyle patlak verdiremediği şeyi, savaş gerçekleştirdi». [14] Ama, Gramsci burada Rusya'nın durumunu da göz önünde tutar: silah altına alınan köylü yığınlardan istenen özverilere, yönetici sınıfın siyasal başarısızlığı: militer yenilgi eklenir. Devrime, öyleyse organik bunalıma yol açan şey, —yararsız— özverilere eklenen yenilgidir. Demek ki organik bunalım, ciddi bir ulusal bunalım durumunda doğar.

Savaş elbette bu tipten tek durum değildir. Gramsci

---

12. *Mach.*, p. 105.
13. *Mach.*, p. 106.
14. *O. N.*, p. 24.

aynı zamanda başka benzer durumları ve özellikle halkoylamalarını (plebisitleri) ve genel seçimleri de göz önünde bulundurur.[15] Bu türlü bunalımlar, yönetici sınıfın başarısızlığa uğrayan ve ast sınıfların bir tepkisine yol açan bir girişkenliğinden doğarlar.

Ama bunalım, ast sınıfların doğrudan bir siyasal girişkenliğinden de doğabilir —ve Gramsci'nin düşündüğü ikinci olanak da budur. Bu girişkenlik çok açık bir biçimde tanımlanmamıştır: kaynaklarını yalnız bu katmanlardan değil, ama ast aydınlardan da alan etkinlikler söz konusudur. Bu toplumsl katmanlar siyasal edilginlikten «birdenbire» *inorganik* olduğu ölçüde *devrimci* olan istemsel *(revendicatif)* bir etkinliğe geçerler. Bu inorganik nitelemesi, ya halk yığınlarıyla onların geleneksel temsilcileri arasındaki bağın kopuşunu belirginleştirmek için, ya da aynı zamanda ast sınıflar saflarında organik aydınların yokluğunu da betimlemek için, iki biçimde anlaşılabilir. Bu yorum, Gramsci'nin ast sınıfların baş kaldırmalarının «kendiliğinden» görünümü üzerinde durduğu *Quaderni*'nin başka notları tarafından da doğrulanmıştır: «Kendiliğindenlik» öğesinin ast sınıflar ve ayrıca bu sınıfların kendisi için «sınıf bilinci»ne erişmemiş bulunan daha yan ve daha çevresel öğelerinin özelliği olduğu söylenebilir».[16] Gramsci burada İtalya'nın ve özellikle de, «büyük bir toplumsal dağılma»[17] oluşturan, en kalabalık sınıfların hiçbir bağlantıya sahip bulunmadıkları güney İtalya'nın durumunu göz önünde tutar. Geleneksel olarak edilgin ve «apolitik» olan ve «özlemleriyle gereksinmelerine merkezleştirilmiş bir dışavurum vermekte»[18] yeteneksiz bulunan halk yığınlarının ve hele köylülüğün durumu budur. Bu edilginliğin sonucu, tepkinin kendiliğinden ve ilkel olması-

---

15. *R.*, pp. 112-114.
16. *P.*, p. 55.
17. *C. P. C.*, p. 150.
18. *C. P. C.*, p. 150.

dır : «Sınıf savaşımı, hadutlukla, şantajla, orınan yangınıyla, sürü hayvanlarının çalınmasıyla, çocukların ve kadınların kaçırılmasıyla, belediye dairelerine saldırmakla karışır: sürekli ve etkili sonuçtan yoksun, ilkel bir terörizm biçimidir».[19] Bu toplumsal katmanlar aydınların aracılığı olmadan ekonomik-korporatif aşamadan politik aşamaya birdenbire geçtikleri için, bu kendiliğinden devinimler inorganik devinimlerdir.

Bu inorganik başkaldırılar aynı zamanda ast aydınların işidir de. Gramsci ast aydınların küçük burjuva kökenli olduklarını ve İtalya'da bu toplumsal katmanın da köylülük denli dağınık bulunduğunu belirtir; köylülük gibi, o da birdenbire ve örgütlenmemiş biçimde başkaldırabilir: «İtalya'nın toplumsal kuruluş öğelerinden biri de, birçok kararsız ve belli belirsiz yıkıcı olan (sağda ya da solda) hatta en tuhaf her türlü girişim için bile «gönüllü» aydının çıktığı, kırsal ya da kırsal tipte küçük ve orta burjuvaların sağlıksız çokluğudur».[20]

Bu türlü devrimci patlamalara, genel olarak, aynı neden —örneğin bir ekonomik bunalım— dolayısıyla, «egemen sınıfın sağının gerici devinimleri»nin[21] eşlik ettiğini de saptar Gramsci. Bundan ötürü, bu türlü devinimlerin başarı olasılıkları kuşkuludur, çünkü «en geniş halk katmanlarının kendiliğinden devinimleri, devletin nesnel güçsüzlüğü yüzünden en ilerlemeci ast sınıfın erkliğe geçişini olanaklı duruma getirseler»[22] bile, erkliğin alınışı geçicidir.

«Modern dünyada, gerilek örnekler» —örneğin egemen sınıfın sağının hükümet darbeleri— «en sık görülen örneklerdir».[23] Böyle bir durum, Gramsci'nin

---

19. *O. N.*, p. 23.
20. *R.*, p. 197.
21. *P.*, p. 58.
22. *P.*, p. 58.
23. *P.*, p. 58.

halk başkaldırısının bu ikili organiksizliğini kınamasını açıklar: Yönetici sınıfın bölünmüşlüğü her ne denli zorunluysa da, yönetici sınıfın hegemonik sistemine karşıt, temel ast sınıfın organik aydınları tarafından örgütlenmiş ve bu kendiliğindenliği yönlendirecek bir hegemonik sistemin kuruluşu bu bölünmüşlüğe eşlik etmelidir; yoksa, organik bunalımın sonuçları, yönetici sınıfın utkusu, ast sınıfların yönetiminin ezilmesi ve siyasal edilginliğe dönüşleri olacaktır.

1° Bunalımın Sonuçları

Derin hegemonya bunalımı, başoyuncuların —toplumsal sınıflarla onların organik aydınları— karşısında hızla bir davranışta bulunmaları gereken bir kopmaya yol açar.

Bununla birlikte, organik bunalımın bir hegemonya bunalımı olduğunu da anımsatmak gerektir; öyleyse o özsel olarak sivil toplumu etkiler. Yönetici sınıf egemen sınıf durumuna gelir, politik toplumun, yani devlet aygıtının, zorlama aygıtının denetimini korur demektir bu.

Böyle bir durum karşısında, bunalımın başoyuncularının, öyleyse bir yandan egemen sınıfın, öte yandan da ast sınıfların ne biçim tepkide bulunabileceklerini incelemek gerekir.

Egemen sınıfın konumu çok elverişlidir: bunalımın ağırlığına ve düşmanla olan güçler ilişkisine göre, üç olanak arasında seçmede bulunabilir: sivil toplumda bir değişiklik yapma, politik toplumdan yararlanma ya da Sezarist tipte bir çözüm.

— Birinci çözüm sivil toplumun yeniden yapılaştırılmasına dayanır; normal çözümdür bu : egemen sınıf, bunalım durumunda birleşimini değiştirebileceği çok çeşitlenmiş ve çok sağlam bir aydınlar katmanına sahiptir: «Çok kalabalık ve çok hazırlıklı bir personele sahip bulunan geleneksel yönetici sınıf, ast sınıflardan çok da-

ha hızlı bir biçimde insan ve program değiştirir ve elinden kaçmakta olan denetimi yeniden eline alır».[24] Yönetici personeldeki bu değişmelere, hegemonik sistemin bir revizyonu eşlik eder. Yardımcı sınıflarla varılmış uzlaşmalar, gerekiyorsa, özverilerde bulunma, hatta «demagojik vaatlerle yüklü bir gelecekle karşı karşıya kalma»[25] pahasına da olsa, bu sınıflar yararına değiştirilmişlerdir. Ensonu, ast sınıfların yönetimini ezmek ve zorla ya da siyasal çekicilikle onları kendi aydınlarından koparmak için devlet aygıtından yararlanılmıştır. Egemen sınıfın organik aydınlarına, ve özellikle görünürdeki bölünmesi normal zamanda bir hegemonya etkeni olan siyasal sınıfa gelince, onlar da tek bir yönetim altında toplanmışlardır; bunun en yetkin örneği tek parti örneğidir: «Büyük bir sayıdaki partiler topluluklarının, tüm sınıfı daha iyi temsil eden ve gereksinmelerini özetleyen tek bir parti bayrağı altına geçişi, hatta dinginlik dönemleriyle karşılaştırıldığında temposu çok hızlı ve nerdeyse yıldırımla vurulmuşa döndürücü de olsa, organik ve normal bir olaydır; bu tek parti, bütün bir toplumsal grubun, büyük bir varoluş sorunu çözmekte ve öldürücü bir tehlikeyi uzaklaştırmakta en yetenekli olarak görülen tek bir yönetim altında kaynaşmasını simgeler».[26]

Burada tüm toplumun değil, ama egemen sınıfın bir tek partisi söz konusudur. Böyle bir çözümün, ağır bunalını durumunda, öbür toplumsal grupları temsil eden partilerin ortadan kaldırılmasıyla birleşebileceği ve o zaman gerçek anlamda tek parti sistemine —özellikle faşizm örneği— yol açabileceği açıktır.

Bunalımın organik çözümü, öyleyse —yardımcı ve bağlaşık gruplara karşı— hegemonya ile —düşman gruplara karşı— zorlamanın birleşik bir kullanımını içerir.

---

24. *Mach.*, pp. 50-51.
25. *Mach.*, p. 51.
26. *Mach.*, p. 51.

Birinin ya da öbürünün üstün gelmesine göre, sistem ya hegemonik kalacak, ya da diktatoral olacaktır.

— Güç ya da onaşmadan yararlanmanın sonu kuşkulu olduğu ortaya çıkınca, egemen sınıf o zaman da «tanrısal kişiler tarafından simgelenen karanlık güçlerin etkinliğine»[27] başvurur. Bu çözüm kamplardan hiçbirinin yenecek gücü olmadığı anlamına gelir. «Sezarizmin, karşı karşıya gelen güçlerin sonu felaketli *(catastrophique)* bir biçimde dengelendikleri, yani savaşımın sürdürülmesinin karşılıklı yıkımdan başka çözüm getiremiyecek biçimde dengelendikleri bir durumu dışavurduğu söylenebilir».[28]

Böyle bir çözüme başvurma, iki temel sınıf arasındaki güçlerin bir dengesinden ileri gelir; ama yönetici sınıfın onu ast sınıflar karşısında güçten düşüren, böylece, «henüz gelişme olanaklarını tüketmemiş bulunmasına»[29] karşın, ast sınıfların «erken» bir utkusunu olanaklı duruma getiren iç bölünmelerine bağlı beklenmedik bir denge tarafından gerektirilebilir böyle bir çözüme başvurma. İşçi sınıfı ve, Lejitimistler, Orleanistler, Bonapartistler ve Cumhuriyetçiler arasındaki savaşımlarla güçten düşmüş bulunan burjuvazi arasındaki savaşımı kesen Napoléon III örneği, işte böyle bir örnektir.

Sezarizm iki başoyuncu arasında bir hakemlik olduğundan, terazi bir yana ya da öbür yana eğilebilir. Sezarizmin tutucu sınıfı ya da ilerlemeci güçleri kayırmasına göre, Sezarizm ilerlemeci ya da gerilek olacaktır. Sezarizm bir uzlaşmadır, ama bir ya da öbür kamp yararına evrilmeye, ya da güçlerin yeni bir dengesizliği durumunda ortadan kalkmaya yargılıdır.

---

27. *Mach.*, p. 50
28. *Mach.*, p. 58.
29. *Mach.*, p. 60.

Gramsci öte yandan modern siyasal yaşam koşullarının, ama özellikle de yönetici sınıflarla ast sınıflar arasındaki uzlaşmazlıkların son derece büyük yoğunluğunun, Sezarist çözümün niteliğini derin bir biçimde değiştirdiğini belirtir: klasik Sezarizm örneklerinde, uzlaşmazlık, «ayrı ve karşıt olmakla birlikte, gene de moleküler bir süreç sonucu karşılıklı bir kaynaşma ve bir özdeşleşmeye kesinlikle gidemeyecck denli ayrı ve karşıt olmayan» iki grubu kavgaya tutuşturuyordu; «hiç değilse belli bir ölçüde, gerçekte işte böyle olmuştur».[30] Burjuvazi -toprak soyluluğu uzlaşmazlığı, batılı ülkelerin çoğunda, burjuvazinin yapısal düzeydeki utkusundan sonra üstyapısal düzeyde kimi korporatif ayrıcalıkların tanınması aracıyla toprak soyluluğunun soğurulmasıyla tamamlanır. Böyle bir durumda, Sezarizm felaketli bir nitelik göstermez.

Modern dünyada, tersine, Sezarizm büsbütün uzlaşmaz ve birbiriyle kaynaşmaz güçler arasında denge hizmeti görür: böyle bir rejim hatta bu uzlaşmazlığı daha da yoğunlaştırır. Tek ikincil evrim olanakları o zaman ilgili ülkenin —uluslararası «ağırlık»ına göre— uluslararası durumunda ve uzlaşmaz gruplardan birinin göreli güçsüzlüğünde bulunurlar».[31]

---

30. *Mach.*, p. 60.

31. Sezarizmin geçirdiği ikinci evrim siyasal düzeyde yer alır: «tanrısal kişi» Sczarizminin yerine, «Sezarsız Sezarizm» geçme eğilimi gösterir. Parlamenter rejim ve siyasal partilerin rolü çeşit bakımından zengin birleşimlere olanak sağlar. Koalisyon hükümetleri, Gramsci'ye göre, işte böylece Sezarizmin ya «arı» bir Sezarizme evrimlenebilen (1922'den 1925'e değin İtalyan siyasal evrimi) ya da baştakı düzeyinde kalabilen (Mac Donald hükümeti) ilk derecesini oluştururlar, cf. *Mach.*, pp. 58-59.

Aynı biçimde, siyasal partiler, hatta sendikalar da, para yedirme ya da terör aracıyla, siyasal polis organı olarak kullanılabilir ve «César ya da 18 Brumaire tipi

Demek ki, Sezarist çözüm, büyük bir durumlar çeşitliliğine olanak verir. Bu açıdan, faşist görüngü, Sezarist, ama bunalımın aynı zamanda hem tarihsel bloku (organik bunalım) ve hem de hegemonik gruplaşmayı (egemen sınıfla yardımcı sınıf arasındaki bunalım) etkilediği bir durumun sonucu olan bir çözüm tipi oluşturur: ast sınıflar (işçi sınıfı) yararına bir organik bunalım tehdidine karşı, ve devlet aygıtının güçsüzlüğü karşısında, yardımcı sınıf (bu durumda kentsel ve kırsal küçük burjuvazi) devleti(sivil toplum+ politik toplum) ele geçirir ve varolan tarihsel bloku temel sınıf (burjuvazi) yararına koruyup sürdürür. Böylece, burjuvazi *ekonomik* yönetimi koruduğuna göre, sistem temelden değişmemiştir, ama küçük burjuvazi, burjuvaziye toplumsal taban ve ast aydınlar fideliği hizmeti gören basit yardımcı olacak yerde, devleti eline geçirir ve *üstyapısal* düzeyde egemen sınıf durumuna gelir. Organik bunalım böylece yardımcı sınıf yararına egemen gruplaşma içinde bir yeniden dengelenmeye yol açar. Bu bakımdan, faşizm, demek ki bir Sezarizm türüdür.[32]

Egemen sınıfın bu olası davranışları karşısında, ast sınıfların tutumu nu olabilir? Durumları *a priori* elverişsizdir: «Nüfusun çeşitli katmanları yönünü hızla saptama ve aynı tempoyla örgütlenme bakımından aynı yeteneğe sahip bulunmadıkları için, bunalım tehlikeli apansız durumlar yaratır.»[33] Egemen sınıfın entelektüel ve stratejik gücüne karşı, ast sınıflar, başlangıçta «savunma durumunda»[34] olduklarına göre, ancak eğer ken-

---

büyük biçimde militer etkinlik olmaksızın (*Mach.*, p. 59) Sezarist bir rejime temel sağlayabilirler. Çağdaş Sezarizm böylece «militer olmaktan çok polisiye» (*Mach.*, p. 61) bir duruma gelir.

32. Sezarizm hegemonik sistem içinde kalan bir çatışmayla da sınırlanabilir: Dreyfus Davası örneği.
33. *Mach.*, p. 50.
34. *R.*, p. 193.

dileri de örgütlenmiş ve gerçek bir yönetime bağlanmış bulunuyorlarsa güçlerini ileri sürebilecek ve utkuyu düşünebileceklerdir. Öyleyse sorun, bu toplumsal katmanlar bakımından, egemen sisteme karşı kendi öz hegemonik sistemlerini geliştirmektir.

Bununla birlikte, yeni hegemonik sistem sorununu incelemeden önce, son bir önemli koşulu, organik bunalımın süresini ansıtmak uygun olur, çünkü bu koşul ast sınıfların hegemonik sisteminin stratejik yönelimi konusunda önemsiz değildir.

2° Organik Bunalımın Süresi

Organik bunalım, ansızın gelen bir olay olmadığı gibi, geçici bir durum da değildir. Organik niteliği gereği, bu hegemonya bunalımı, yapı bunalımını yansıtır ve onun evrimini izler. Bundan ötürü, böyle bir durum uzun bir tarihsel dönem boyunca, «on yıllar boyunca» uzayabilir: «bu olağanüstü süre, yapıda onulmaz ve, yapının bekçilik ve korunmasına çalışan siyasal güçlerin, gene de, kimi sınırlar içinde, düzeltme ve üstesinden gelmeye giriştikleri çelişkilerin kendilerini gösterdikleri (ve olgunlaştıkları) anlamına gelir».[35]

Böyle bir süre, üstyapının eski sistemi koruma çabalarının sonucudur. Öyleyse bunalımın doğru bir çözümlemesinin, *organik* olayları, bunalımı bastırmak için yönetici personelin gösterdiği *konjontürel* çabalardan ayırması gerekecektir, yoksa «yığınsal ideolojik olguların nasıl her zaman yığınsal ekonomik olaylardan geride kaldıklarının, ve, dolayısıyla, ekonomik etkenden ileri gelen kendiliğinden devinimin, kimi zamanlarda geleneksel ideolojik öğeler tarafından nasıl yavaşlatıldığının, engellendiğinin, ya da geçici olarak başarısızlığa uğratıldığının anlaşılmaması anlamında, «zaman» etkeni hesaba katılmamış ve, son çözümlemede, «ekonomi»nin

35. *Mach.*, p. 42.

kendisi de hesaba katılmamış olur». [36] Bu tip bir bunalım, ayrıca, üstyapının, özellikle de sivil toplumun çok gelişmiş ve çok dayanıklı olduğu batılı ülkelerde normal durumdur da.

Gramsci 1789'dan 1871'e değin Fransa'da birbirini izleyen olaylar örneğini verir. Tarihçiler Fransız Devriminin gerçek sınırları konusunda bölünmüşlerdir. Gerçekte, Gramsci, ancak burjuvazinin «yalnız kesin olarak aşılmış bulunduğunu kabul etmek istemeyen eski toplumun temsilcilerini değil, ama yeni yapının daha o zamandan aşılmış bulunduğunu ileri süren yeni grupları da» [37] ezerek kendi erkliğini sürekli olarak yerleştirdiği zaman tamamlanan uzun süreli bir organik bunalımın söz konusu olduğunu açıklar. 1789'da başlayan organik bunalım, ancak Komün'ün ezilmesiyle tamamlanır. Bu iki olay arasında, söz konusu organik bunalım, güçlerin askerce çarpıştıkları ve yeni bir güçler dengesinin kurulduğu toplumsal ve siyasal kargaşalarla (derin bunalımlar) noktalanmıştır: 1789, 1799, 1804, 1815, 1830, 1848, 1870. Ama, her kezinde, dengelenme (stabilizasyon) dönemi daha uzundur, çünkü yeni yönetici sınıf toplumu daha çok denetim altına alır. Her derin bunalımdan sonra, çatışma ya üstyapının bir yeniden düzenlenmesiyle, ya da Sezarist bir rejimin: burjuvazi soyluluk üzerindeki utkularını sağlamlaştırmak için Napoléon I'den yararlandığı zaman ilerlemeci Sezarizmin, yeni ilerlemeci güçlere karşı burjuvazi hegemonyasını savunan Napoléon III'ün gerilek Sezarizminin kurulmasıyla sonuçlanır. 1871'de, temel sınıfın yönetimine karşı çıkan son güçler de ezilmişlerdir. Bu durum, «kesin» rejimin kurulmasıyla birlikte, «pratik olarak 1789'da doğmuş ve ideolojik olarak 1848 yöresinde gelişmiş bulunan si-

---

36. *Mach.*, p. 37.
37. *Mach.*, p. 43.

yasal strateji ve taktik ilkelerin»[38] bırakılmasına da yol açar.

Organik bunalımın bu denli uzun sürmesi rastlantı sonucu değildir: tarihsel blokun niteliğiyle ,üstyapının göreli dayanıklılığıyla açıklanır. Bunalımın uzunluğuna göre, karşı karşıya bulunan güçler, özellikle de ast sınıflar, farklı bir strateji benimseyeceklerdir. Öyleyse, organik bunalımın niteliği ve oluşma koşulları, yeni hegemonik sistemin kurulması üzerinde doğrudan doğruya etkide bulunurlar.

2. YENİ HEGEMONİK SİSTEM

Organik bir bunalımın sonu, ancak ast sınıflar, daha bunalımın patlak vermesinden önce, örgütlenme ve kendi öz politik ve ideolojik yönetimlerini gerçekleştirme başarısını gösterirlerse, yeni bir hegemonik sisteme varır. Böyle bir sorun, çözümü güç bir sorundur, çünkü, bir yandan, bir sınıf ancak devleti —sivil toplum + politik toplum— eline geçirdiği zaman gerçekten türdeştir, ve, öte yandan, ast sınıflar, tarihsel blok içerisindeki durumları yüzünden ancak kısıtlı örgütlenme olanaklarına sahiptirler: çoğu kez, organik aydınların eksikliği nedeniyle, gerçek siyasal yaşamdan dıştalanmışlardır: temsilcileri, gerçekte, egemen sınıfın ast organik aydınlarıdırlar ve özerk örgütlenmeleri çoğu kez ekonomik-korporatif aşamayı aşmaz. Gramsci, *Alcuni temi*'de, proletaryanın, sınıf olarak, örgütçü öğe bakımından ne denli güçsüz olduğunu da saptar; «onun bir aydınlar katmanı yoktur ve böyle bir katmanı, ancak çok yavaş, çok güç bir biçimde, ve ancak devlet erkliğinin fethinden sonra oluşturabilir».[39]

Öyleyse, birinci aşama yönetici sınıfın hegemonik sisteminin «bölünme»sine dayanır ve organik bunalı-

---

38. *Mach.*, p. 44.
39. *C. P. C.*, p. 158.

mın özsel niteliği ast sınıflarla egemen ideoloji arasındaki bu kopmada ortaya çıkar. Ama bu bölünme ancak ideolojik ve politik bir bilinçlenmeyle birlikte gerçekleşirse sürekli olabilir: Gramsci'nin, fikrini Sorel'den aldığı bu bölünme anlayışı, «kendi öz tarihsel kişiliği bilincinin derece derece kazanılması»[40] olmalıdır. Bu sınıf bilinci, ast sınıflar arasında, gelecekteki temel sınıfın, ekonomik yapı düzeyindeki özsel öncünün işidir.

Yeni tarihsel blokun yönetimine göz diken bu özsel sınıf, ona kendi öz dünya görüşünü kazandıracak ve öbür bağımlı sınıflar üzerinde hegemonik bir sistem örgütleyecek organik aydınları da yaratmalıdır:

«Bu evre, yapıdan karmaşık üstyapılar alanına kesin geçişin belirtisi olan, daha önce filizlenmiş bulunan ideolojilerin «parti» durumuna geldikleri, karşı karşıya bulundukları ve, aralarından yalnızca biri ya da hiç olmazsa aralarından bir tek birleşim, ekonomik ve politik ereklerin birliğinin ötesinde, entelektüel ve moral birliği sağlayarak, savaşımın yörelerinde oluştuğu bütün sorunları korporatif bir planda değil, ama «tümel» bir planda koyarak ve böylece bir bağımlı gruplar dizisi üzerinde temel bir toplumsal grubun hegemonyasını kurarak, bütün toplumsal alan üzerinde üstün gelme, kendini kabul ettirme, yayılma eğilimi gösterinceye değin savaşıma girdikleri, en açık politik evredir».[41]

Hegemonya yalnızca özsel grubun kendi öz aydınlarını yaratması anlamına değil, ama öbür bağlaşık katmanların aydınlarını soğurması anlamına da gelir. Bu katmanlar aynı zamanda bağımlıdırlar da; bu da, bu grupları yönetici sınıfa bağlayan ideolojik blokun paramparça edilmesi gerekeceği anlamına gelir: «Ekonomik tepiyi (*poussée*) geleneksel politikanın engellerinden

---

40 *P.*, pp. 172-173.
41. *Mach.*, p. 46.

kurtarmak için, türdeş, iç çelişkileri olmayan, yeni bir ekonomik-politik tarihsel blok gerçekleştirme bakımından soğurulması gerekli olan kimi güçlerin siyasal yönetimini değiştirmek için, uygun bir siyasal girişkenlik her zaman zorunludur». [42]

Hegemonik bir sistemin kurulması bağlaşık grupların onaşmasını gerektirdiğiniden, böyle bir girişkenlik ancak bir uzlaşma aracıyla başarı kazanabilecektir: «İki benzer güç, yeni bir örgüt içinde ancak iki biçimde: ya bir uzlaşmalar dizisi, ya da silahların gücüyle, ya bir bağlaşma alanı üzerinde birleşme ya da birinin öbürüne zorla bağımlılığı yoluyla kaynaşabileceklerine göre, sorun gerekli güce sahip olunup olunmadığını ve güç kullanmanın verimli olup olmadığını bilmektedir. Eğer bir üçüncü gücü yenmek için iki gücün birleşmesi zorunluysa, (buna başvurulabileceği kabul edilerek) silaha ve zora başvurma salt yöntemsel bir varsayımdır ve tek somut olanak uzlaşmadır, çünkü insan düşmanlarına karşı güç kullanabilir, ama hızla özümlemek istediği ve iyiniyet ve hayranlığının elde edilmesi gereken kendinden bir parçaya karşı kullanamaz». [43]

Ordine Nuovo'nun sonra P. C. I.'nın sürekli kaygılarından biri de, diye yazar Gramsci 1926'da *Alcuni temi*'de, ast toplumsal katmanları yeni temel sınıfa organik olarak bağlamak için, aydınlar içinde, özellikle de ast aydınlar arasında, «yığınsal topluluk» [44] olarak bir sol eğilimin oluşması yararına, Mezzogiorno entelektüel blokunu parçalamak oldu; böylece, ideolojik ve politik bölünme, «öncü sınıftan potansiyel bağlaşık sınıflara yayılır». [45]

Yeni hegemonik sistem, demek ki öncü bir grupla onun aydınları yöresinde, öbür ast toplumsal katman-

---

42. *Mach.*, p. 37.
43. *Mach.*, p. 37.
44. *C. P. C.*, p. 158.
45. *P.*, p. 172.

larla, normal olarak bu yığınları egemen sınıfa bağlamakla yükümlü ve egemen sınıfın entelektüel blokundan ayrılmış bulunan köktenci aydınları toplar. İdeal şema budur. Gerçekte, Gramsci, ya başkaldıran aydınların yeniden soğurulmasıyla, ya da bu toplumsal katmanların yönetiminin, gerektiğinde güç kullanılarak ezilmesiyle, ast grupların «birleşme eğiliminin egemen grupların girişkenliğiyle sürekli olarak engellendiği»ni [46] kabul eder. Öyleyse ast sınıflar büsbütün özerk bir ideolojik ve politik yönetimle yetinmemeli, ama «militer» bir yönetimle onu tamamlamalıdırlar.

Organik bunalım her ne denli temel sınıf tarafından kendi hegemonyasının yitirilmesiyle belirginleşirse de, bu sınıf politik toplumun denetimini korur, bu da «ast grupların, hatta karşı koydukları ve başkaldırdıkları zaman bile, egemen grupların girişkenliği altında bulundukları» [47] anlamına gelir. Bu astlığı tek örtbas etme olanağı, yeni hegemonik sistemi, organik bunalım patlak verdiği zaman yığınlar hemen harekete geçirilebilecek biçimde örgütlemektir :

«Her durumun kararlaştırıcı öğesi, sürekli olarak örgütlenmiş ve uzun zamandan beri hazırlanmış, ve bir durumun elverişli olduğuna karar verildiği zaman ileriye sürülebilecek güçtür (ve bir durum ancak böyle bir güç varolduğu ve savaşkan istekle dolu bulunduğu ölçüde elverişlidir); bu nedenle, özsel görev bu gücün oluşması, gelişmesi, durmadan daha türdeş, yoğun ve bilinçli bir duruma getirilmesi için sürekli olarak ve sabırla uğraşmaktır». [48]

Böyle bir hazırlık ast sınıfların organik aydınlarının, yani siyasal partinin işidir. Bundan ötürü, özsel sorun

---

46. *R.*, p. 193.
47. *R.*, p. 193.
48. *Mach.*, pp. 49-50.

siyasal yöneticilerin ve —Gramsci'nin ilk saf güçleri olarak niteledi̇ği— militanların niteliğidir. Bu örgüt böylece gerektiğinde maddi astlığı ödünleme ve egemen sınıfın bir girişkenliğinin ast sınıfları hazırlıksız yakalamasını önleme olanağını verir. Böyle bir hazırlık olmadıkça, «eski toplum dayanır ve, hasım seçkinlerin vücudunu ortadan kaldırarak ve yedek yığınları yıldırarak, «soluk alma» zamanı bulur; ya da, ve gerekirse bir yabancı nöbetçinin gözetimi altında, sessizliğin yerleştirilmesiyle birlikte, çatışmakta olan güçlerin karşılıklı yıkımıdır bu».[49]

İdeolojik yönetimle politik-militer yönetim, demek ki, egemen hegemonik sisteme karşı ast sınıfların gerçek bir savaşımı için zorunlu iki koşuldur. Birleşimleri, benimsenen stratejiyi belirtir.

Yeni Hegemonik Sistemin Stratejisi

Ast sınıfların stratejisi basit bir siyasal seçmenin bileşkesi değil, ama somut tarihsel blok çözümlemesinin organik sonucudur. Bu durum iki sonuca yol açar :

— İlkin, ast sınıflar hegemonik sisteminin stratejisi tamamen özerk bir strateji olmalıdır: ideolojik ve politik bölünme kendini stratejik düzeyde de sürdürmelidir: «Siyasal savaşımda, kolay tuzaklara düşmemek için, egemen sınıfların savaşım yöntemlerine öykünmemek gerekir».[50] Gramsci bu konuda faşizme karşı savaşım örneğini verir: ast sınıfların davranışı edilgenlikle zorlu tepki arasında duraksamıştı. Yönetici sınıfın silahlı özel milisler biçimi altındaki hareket stratejisinin karşısında, önemsiz olmayan bir siyasal rol oynayan benzer halk örgütleri, *Arditi del popolo*'lar kendiliklerinden çıktılar. Bu hareketlerin olumlu önemini belirmekle birlikte, Gramsci egemen sınıfın bu stratejisine benzer bir

---

49. *Mach.*, p. 49.
50. *Mach.*, p. 64.

stratejiyle yanıt vermenin bir yanılgı olduğunu saptar: profesyonel denebilecek gruplara karşı, işçi sınıfı aynı biçimde örgütlenemezdi: «Her gün belli bir satte çalışma zorunda olmayan bir sınıf gibi, sürekli ve uzmanlaşmış saldırı örgütlerine sahip olamaz». [51] Tek stratejik olanak gerçekte anti-faşist bir cephe biçimi altında bir mevzi savaşıydı, yani özerk bir strateji. [52]

— İkinci zorunluluk, bu stratejiyi tarihsel blokun ve özellikle sivil toplumla politik toplumun karşılıklı öneminin çok dikkatli bir çözümlemesine göre saptamaktır Üstyapının bu iki öğesinin karşılıklı öneminin irdelenmesi, bu öğelerden birinin ya da öbürünün önceliğine göre, tarihsel bloku devirmek için kullanılan stratejinin değişmesinin gerektiğini göstermiştir. G. Tamburrano [53] ile J.-M. Piotte'un [54] haklı olarak belirttikleri gibi, Gramsci'yi, her iki ülkenin de toplumsal ve ekonomik yapılarının oldukça yakın olmalarına karşın, devrimin İtalya'daki başarısızlığı ve Rusya'daki utkusu şaşırtmıştı. Özsel ayrım, ona her iki ülkedeki üstyapının eşitsiz gelişmesinde göründü. Rus sivil toplumunun çok güçsüz olmasına karşın, İtalya'daki üstyapının temelini sivil toplum oluşturuyordu: «Doğuda, devlet her şeydi, sivil toplum ilkel ve peltemsiydi; Batıda, devletle sivil toplum arasında usa uygun bir ilişki vardı, ve sarsılan bir devlette sarsılmaz bir sivil toplum seçiliyordu». [55]

Bu temel ayrım, ayrıca yeni de değildir. Fransız Devrimini çözümleyen Gramsci, savaşım politik ve militer bir duruma gelmeden önce, burjuvazinin soyluluğa

---

51. *Mach*, p. 64.
52. «Arditi del popolo» için, bkz: P. SPRIANO, Gramsci, il fascimo e gli «arditi del popolo», in *Prassi rivoluzionaria e storicismo*, pp. 175-199.
53. Özellikle : Gramsci e l'egemonia del proletariato, in *Studi Gramsciani*, pp. 277-286.
54. J. - M. PIOTTE, *op. cit.*, pp. 161-177.
55. *Mach.*, p. 68.

karşı çetin bir ideolojik savaşıma, öncüllerini Reform'un oluşturduğu ve Aydınlıklar yüzyılıyla birlikte ışıldayan çetin bir ideolojik savaşıma giriştiğini gösterir: özsel ast sınıf geleneksel yönetici sınıfla ideolojik alanda savaşır, politik toplumu eline geçirmeden önce, onun entelektüel blokunu dağıtır.

Gramsci batılı işçi sınıfının bujuvaziye karşı savaşımında da aynı ilkelerin baskın çıkmaları gerektiğini düşünür; bu üstyapı çözümlemesine, yüzyılın başında, özellikle de birinci dünya savaşı sırasında kullanılan militer stratejilerin çözümlemesini ekleyen Gramsci, bundan ast sınıfların stratejisinin tarihsel blokun üstyapısına uyarlanması gerektiği sonucunu çıkarır: güçlü sivil toplumlu ülkelerde, savaşım ancak bir «mevzi savaşı» biçimini alabilir: Devlet (politik toplum) bu ülkelerde «ardında sarsılmaz bir kaleler ve kazamatlar zincirinin (sivil toplum) bulunduğu bir ileri mevzi»den[56] başka bir şey değildir. Bu çözümleme, Gramsci'nin yönetici sınıfın entelektüel blokun'un dağıtılmasına verdiği önemi olduğu gibi, onun organik bunalım anlayışını da açıklar.

Tersine, sivil toplumun «ilkel ve peltemsi» olduğu 1917 Rusyası gibi ülkelerde, savaşım özsel olarak politik ve militer bir nitelik taşır ve bir «hareket savaşı» biçimini alması gerekir.

Bu stratejik ayrım, batılı ülkelerde ast sınıfların tarihsel bloku devirmek için karşılaştıkları güçlükleri açıklar: ilkin sivil topluma saldırırlarsa, bu ast sınıflar karşılarında sarsılması çok güç ve hatta transformizm gibi yöntemlerle onların seçkinlerini soğurma, hatta güç kullanarak ortadan kaldırma eğilimi gösteren bir entelektüel blok bulurlar. Eğer tersine, ilkin politik

---

56. *Mach.*, p. 68.

topluma karşı savaşım vermeyi seçerlerse, politik toplumun yeri «özel» paramiliter güçler yaratacak olan sivil toplum tarafından doldurulacak, ya da, «politik» başarı durumunda, ast sınıflar, daha önce fethetmemiş olacakları eski sivil toplumun ideolojik etkisi altında kalacaklardır.

XVIII. yüzyıl Fransız burjuvazisi örneğini çözümleyen, ve birinci dünya savaşından sonra batılı ülkelerdeki devrimci stratejinin başarısızlığına tanık olan Gramsci, bundan ideolojik savaşımının önceliği sonucunu çıkarır; ast sınıfların ilkin fethetmeleri gereken, sivil toplumdur: «Toplumsal bir grup hükümet erkliğini fethetmeden önce yönetici olabilir ve hatta olmalıdır da, ve erkliğin kendisini fethetmenin başlıca koşullarından biri de işte budur».[57]

La pensée politique de Gramsci (Gramsci'nin Siyasal Düşüncesi) irdelemesinde, J. -M. Piotte, Gramsci'nin *Quaderni*'deki çözümlemesinin, Rus örneğini İtalya'ya «uydurma»ya çalıştığı *Ordine Nuovo* dönemine göre bir dönüm noktası gösterdiğini saptar. Gerçi bu evrim, dönemin başarısızlığından sonra kabul edilecek yeni strateji üzerine III. Enternasyonal içerisinde oluşan özsel tartışmayla örtüşür. Ama Gramscigil Troçki ya da Rosa Luxemburg eleştirisi, konjonktürel (bu nedene bağlı) bir eleştiri değildir.[58] *Quaderni*'de, Gramsci, mevzi savaşı stratejisinin —kimi yorumcuların biraz hızlıca vardıkları sonucun tersine— apansız zorunluluklara, stratejik bir geri çekilmeye değil, ama batılı tarihsel blok-

---

57. *R.*, p. 70.

58. *Op. cit.*, pp. 167. et s. III. Enternasyonal içerisindeki polemik üzerine, bkz: J. - M. PIOTTE, *op. cit.*, pp. 162-176, ve özellikle R. PARIS, Gramsci e la crisi teorica del 1923, in *Gramsci e la cultura contemporanea*, t. 2, pp. 29-44.

ların çok dikkatli bir çözümlemesine karşılık düştüğüne kesin olarak inanmış bir duruma gelir: *Quaderni*'de burjuva devrimlerin irdelenmesi, Makyvel ve Jakobenlerin rolünün Komünist Parti'nin rolüyle karşılaştırılması, vb., işte bundan dolayıdır.

Sivil toplumun, «hatta dolayımsız ekonomik öğenin felaketli baskınlarına (bunalımlar, durgunluklar, vb.) bile» [59] çok dayanıklı olduğu ülkelerde —Gramsci 1929 bunalımına burjuvazinin her yerde dayandığını saptayabilmişti— hareket savaşında karar kılmak, öyleyse basit bir stratejik yanılgı değil, ama ağır bir teorik yanılgı, somut tarihsel blok çözümlemesinin mekanist bir saptırmasıdır.

Mevzi savaşı, ensonu, sınıfsal zorunluluklara da karşılık düşer: hareket savaşı ancak kesin bir başarı olanağı olduğu zaman geçerlidir, çünkü ast sınıflardan ağır özveriler ister. Oysa, sınıfsal durumları yüzünden, bu gruplar, Gramsci'nin *Arditi del popolo* hareketi sırasında saptamış bulunduğu gibi, hareket savaşında, ancak bu savaş *zorunlu* çözüm olarak ortaya çıktığı zaman sakınca görmeyebilirler.

Hareket savaşının büsbütün bırakılması gerektiği anlamına mı gelir bu? Gramsci bunu kabul etmez, ama hareket savaşını da ikinci savaşımlarla sınırlar: «Politikada, kararlaştırıcı olmayan ve böylece devletin bütün hegemonya kaynaklarının kullanılabilir olmadıkları konumları fethetme söz konusu olduğu sürece hareket savaşı varlığını sürdürür; ama, şu ya da bu nedenle, bu konumlar değerlerini yitirdikleri ve yalnızca kararlaştırıcı konumlar önem kazandıkları zaman, o zaman olağanüstü sabır ve yaratıcılık niteliklerinin istendiği, sıkıcı, güç kuşatma savaşına geçilir». [60]

59. *Mach.*, p. 66.
60. *P.*, p. 71.

Stratejik bir yön değiştirme, ancak eğer sivil toplum —derin bir organik bunalım durumunda— çökerse gerekli duruma gelir.

«Politikada, diye olumlar Gramsci, yanılgı tam anlamında: diktatora + hegemonya anlamında devletin ne olduğunun yanlış bir anlayışından doğuyor».[61] Ast sınıflarla onların aydınlarının benimsemeleri gereken strateji, demek ki, sonunda, birer parçası oldukları tarihsel bloka ve özellikle bu blokun sivil toplumuyla politik toplumu arasındaki ilişkiye uyarlanmış olmalıdır.

61. *P.*, p. 72.

SONUÇ

Tarihsel blok kavramının irdelenmesi, Marksist teoriye Gramscigil katkının önemini belirtme olanağını verir: iki özsel görünüm, sivil toplumun —öyleyse hegemonyanın, hegemonik sistemin— irdelenmesiyle, yapı ve üstyapı arasındaki organik bağın —öyleyse aydınların, organik bunalımın— irdelenmesidir. Bu bakımdan, Gramsci'nin Marx ile Lenin'i tamamladığı ortaya çıkar. Marx, tarihsel materyalizmi hazırlarken, batılı kapitalist toplumu göz önünde bulundurur. Lenin, Marksist teoriyi «doğulu» prekapitalist toplumlara göre geliştirir. Lenin'in devlet aygıtına, proletarya diktatorasma, partinin «militer» ve merkezleştirilmiş görünümüne verdiği önem, işte bundan ileri gelir. Gramsci, kendi üstyapı çözümlemesini hazırlamak için, Lenin'in katkısından yararlanır: politik toplum, parti, hegemonya irdelemesini yineler; bu konularda, Gramsci Leninisttir. Ama bu aynı zamanda Marx'a ve klasik Marksist teoriye bir dönüştür de, çünkü Gramsci batılı toplumlar çerçevesinde yer alır: sivil toplumun önemini hesaba katarak, Lenin'i İtalya'ya uyarlar: hegemonya, siyasal yönetim olmadan önce, kültürel ve moral yönetim durumuna gelir; aydın, politikacı olmadan önce, ideolog ya da eğitici durumuna; devrimci strateji de hareket savaşından çok mevzi sa-

vaşı durumuna. Merkezcilik ve türdeşliği, siyasal savaşım kadar «ideoloji»nin de hizmetine verilen partiye değin durum değişmez. Bütün bu konularda, Gramsci yenilik yapmaktan çok, tamamlar.

Gramsci'nin özgün katkısı daha çok yapıyla üstyapı arasındaki organik bağın irdelenmesiyle ilgilidir. Bu bağ tarihsel blokun kavşak noktasıdır. Marksist teoride yapı-üstyapı ilişkisinin güçsüz yönü salt soyut niteliğinden geliyordu; oysa Gramsci bu organik bağa somut, toplumsal bir anlatım kazandırır: Aydınlar. Bir çok yorumcu, Gramscigil aydınlar çözümlemesinin, yapıtının en önemli görünümü olduğunu ileri sürmüştür. Böyle bir olumlama doğrudur, ama, eğer aydınların organik rolü tarihsel blok içerisindeki yerine yerleştirilirse, çok daha büyük bir belirginlik kazanır: tarihsel blokun oluşması, evrimi ve dağılması sorunu böylece çözülmüş olur.

Bu açıdan Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya ünlü önsözünün Gramscigil irdelemesi büyük bir önem taşır: Marx, ilişkilerinde örtükçe içerilmiş bulunan bütün yaşam biçimlerini geliştirmediği sürece hiçbir toplumun ortadan kalkmayacağını ve yerini bir başka toplumun alamayacağını ileri sürerken, batılı kapitalist toplumları örneğini alır. Çünkü, böyle bir yasa, yapıya organik olarak bağlı, güçlü bir sivil toplumun bu eksiksiz gelişmeyi sağladığı ve böyle bir gelişme olanağı verdiği batılı ülkelerde doğrulanır. Bundan ötürü, bu ülkelerde ortaya çıkan sorun bu toplumsal sistemin tamamen gelişebilip gelişemeyeceğini bilme sorunu değildir: daha önce, burjuvazi erkliği eline almadan önce, komünal devinim mevsimsiz (erken) bir girişimden başka bir şey olamamıştı. Sorun daha çok, tarihsel olarak aşılmış bulunmasına karşın, bu toplumsal sistemin kendini koruyup sürdürmesinin olasılık içinde olup olmadığını bilmektedir: sivil toplumun sağlamlığı, ast sınıfların gücüne göre, ona az çok uzun bir ölümsüzlük sağlayabilir. Öyleyse, tüm sorun ideolojik bloku dağıtmaktadır. Ter-

sine, savaşımın özünün politik toplum düzeyinde yer aldığı güçsüz sivil toplumlu ülkelerde, tehlike, eski ekonomik ve toplumsal sistemin kendi evriminin sonunda bulunmamasına karşın, erkliği almakta değil midir? Çözüm, ast sınıfların organik aydınlarının, hareket stratejisi yüzünden, özsel olarak politik ve militer yöneticiler olmaları oranında güçtür. «Devletetaparlık» tehlikesi o zaman apaçık bir duruma gelir ve devrimin amacına erişmek için daha önceki sistemin aşamaları üzerinden atladığı oranda ciddi saptırmalara yol açabilir.

Tarihsel blokun devrilmesi için savaşım sorunu, batılı ülkelerde demek ki daha çok güçlük gösterir, ama utku bu ülkelerde daha tamdır.

Şimdi batıdaki devrimlerin Gramscigil çözümlemesini işte bu koşullara göre değerlendirmek gerekir. Burjuva devrimlerin irdelenmesi olduğu kadar, Gramsci tarafından benimsenen strateji de, iki özsel konumun ast sınıfların aydınlar karşısındaki davranışıyla, «mevzi savaşı» anlayışı olduklarını ortaya koyuyor. Bu iki sorun ayrıca birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar da.

Gramscigil aydınlar çözümlemesi, tarihsel blokun yapısıyla üstyapısı arasındaki organik bağ konusundaki güç teknik sorunun çözümünü sağlamıştır. Bu çözümleme ayrıca ast sınıfların bu toplumsal katmanlar karşısındaki stratejisini gerçek düşünme biçiminin saptanmasını da sağlar. *Alcuni temi*'de, işçi sınıfının, ast aydınlar arasında solda «yığınsal» bir bölünmeye yol açarak ideolojik bloku zorunlu olarak dağıtması gerektiğini gösteren Gramsci, benimsenecek özgül davranışı belirtir: bu toplumsal katmanlar, kendi öz özgünlükleriyle birlikte, ast sınıfların konumlarına çekilmelidirler. Bunun için, öncelikli sorun bir kez daha «büyük aydınlar»a karşı —Gramscigil anlamda— ideolojik savaşım, ve egemen sisteme «entelektüel» bir seçenek sorunudur —Gramsci'nin Piyemonte burjuvazisinin Risorgimento

sırasındaki eğitbilimsel (pedagojik) tasarılarına verdiği önemi düşünmek ve *Quaderni*'deki eğitbilimsel önerilerini okumak yeter.

Bu toplumsal katmanların büyük artışı, bu sorun üzerindeki Gramscigil çalışmaların önemini artırır. Gene de, bu çalışmaları doğru olarak yorumlamak ve kullanmak gerekir: *Quaderni*'de, Gramsci, entelektüel işlevi üstyapının örgütlenmesinden, her mesleğin değişik bir derecede içerdiği entelektüel nitelikten ayırır. Oysa, ve son günlerdeki tartışmaların da bir kez daha gösterdikleri gibi, bu ayrıma başvurmama ciddi stratejik yanılgılara yol açar: bazen klasik yöntemlere göre kazanılmaya çalışılan kimi «ast» aydınlar grupları ast sınıfların üyeleri olarak sayılır, bazen de tersine entelektüel *nitelik* entelektüel *işlev* yerine konmuştur ve aydınlar o zaman çok kalabalık bir grup oluştururlar. Böyle bir sorunu çözme olanağını, ancak Gramsci tarafından açıklanan ölçütlere göre yapılan çok dikkatli bir çözümleme verir.

İkinci özsel konu, stratejik mevzi savaşı seçmesiyle ilgilidir. Böyle bir seçme, birinci dünya savaşı ertesinde komünist partiler tarafından kabul edilmiş bulunan hareket stratejisinin başarısızlığından doğmuştur. Gramsci'nin bu başarısızlıktan çıkardığı dersler gerçekçi bir değişmelik (yedek) strateji değildir, ama batılı ülkelerin üstyapılarının biçimine karşılık düşerler. Ayrıca, mevzi savaşı hareketsizlik te değildir. Batılı hegmonik sistemlerin uzatmalı organik bunalımı, en küçük çatlaktan yararlanmaya ya da böyle bir çatlak açmaya yetenekli siyasal ve ideolojik bir örgüt gerektirir. Ast sınıflar temsilcileri bakımından, ideolojik bloku dağıtarak, kendi bütünlüklerini güçlendirmek ve hasımlarınınkini güçten düşürmek söz konusudur; gerçekten de, mevzi savaşı dendiği zaman, bellekte yalnız hareket savaşının —kısmî ve ayrıca kesin de olmayan— kabul edilmemesini tutmamak gerekir. İdeolojik türdeşlik, örgütlenme ve

hemen hemen militer bir hazırlık zorunluluğu, ancak strateji eğer doğru olarak yürütülürse: her derin hegemonya bunalımından hızla ve en yüksek derecede yararlanmaya hazır olunursa, anlaşılır. Mevzi savaşının tehlikesi, bunalım patlak verdiğinde harekete geçmemek için inceden inceye ve sabırla hazırlanmaktır.

Gramscigil şemanın batılı ülkelerde uygulanıp uygulanmadığı sorulabilir; en başta yönetici sınıfın her yerde kendini gösteren ideolojisini bastırmaya ve güçlü bir siyasal örgüte ethik temel sağlamaya yetenekli bir yığın kültürü yaratmak gerekirken, bunun tam tersi oldu: siyasal örgütler ilkin erklik sorununu koydular, ama yeni üstyapısal —hatta yapısal— koşulların ciddi çözümleme yokluğu, onların sürekli olarak azınlıkta kalmalarına yol açtı. Üstelik, kültürel bölünme yokluğu, öyleyse yönetici sınıfın bu alandaki tekelinin sürüp gitmesi, uzun erimde (vâdede) ast sınıflar aydınlarının davranışı üzerinde etkisiz değildir: Gramsci, tranformizmin tehlikelerini sürekli olarak ansıtır.

Bununla birlikte, batılı tarihsel blokların evrimi, Gramsci'ni olumlamalarının bugün dünden de geçerli olduklarını gösterir. Ast sınıflar artık «kişiliksiz ve geri kalmış» değil, ama ortakduyu düzeyinde yansıyan artan bir kültürel niteliğe sahiptirler. Bu toplumsal katmanların kültürel bir yönetimini geliştirme olanakları, demek ki çok büyüktür, ve ideolojik blok, organik aydınlar arasında olsun, geleneksel aydınlar içerisinde olsun, derin bir dunalıma uğradığı oranda büyüktür.

Böyle bir girişim için, Gramsci'nin çalışmaları her zaman günceldirler. Hazırladığı kavramlar günümüzde de yararlanılabilir kavramlandır, ve, *Quaderni*'de, birçok araştırma konusu, tarihsel blokun ve yeni hegemonik sistemin kurulmasının irdelenmesini derinleştirmek için önerilmişlerdir. Üstelik, batılı ülkelerde sosyalizme geçiş sorununu bütünüyle tek gerçek Marksist koyma girişimidir de bu.

EK BELGE

1926'DA MEZZOGIORNO TARİHSEL BLOKU[1]

«Mezzogiorno büyük bir toplumsal parçalanma olarak tanımlanabilir: nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan köylüler arasında hiçbir bağlantı *(cohésion)* yoktur (ayrıklamalar yapmak gerektiği anlaşılır: güneyli yapının büyük çerçevesi içinde özel belirtici niteliklerin varoldukları Puglia, Sardinya, Sicilya). Güney toplumu üç toplumsal katmandan: kişiliksiz ve dağınık büyük köylü yığını, kırsal küçük ve orta burjuvazi aydınları, büyük toprak sahipleri ve büyük aydınlar gibi üç toplumsal katmandan oluşmuş büyük bir tarımsal bloktur. Güneyli köylüler gizli ayaklanma halindedirler, ama yığın olarak, özlem ve gereksinmelerine merkezleştirilmiş bir dışavurum kazandırmakta yeteneksizdirler. Orta aydınlar katmanı, kendi politik ve ideolojik etkinliğinin atılımlarını köylü tabandan alır. Bütün bu dışavurumlar bütünlüğünü, son çözümlemede, politik alanda büyük mülk sahipleri, ve ideolojik alanda da büyük aydınlar merkezleştirir ve egemenlikleri altında tutarlar. Doğallıkla, merkezleş-

---

1. *Alcuni temi della questione meridionale*'nin Mezzogiorno tarımsal blokuyla ilgili parçalarını çevirdik. İtalyanca metin *C. P. C.*, pp. 137-158 içindedir.

tirme en büyük etkililik ve en büyük kesinlikle kendini ideolojik alanda gösterir. Giustino Fortunato ile Benedetto Croce, bu bakımdan güney sisteminin temelini simgelerler ve, belli bir anlamda, İtalyan gericiliğinin en büyük iki önemli kişisidirler.

«Güneyli aydınlar İtalyan ulusal yaşamının en ilginç ve en önemli toplumsal katmanlarından biridirler. Buna güven getirmek için devlet bürokrasisinin beşte üçünden çoğunun Güneylilerden oluşmuş bulunduğunu düşünmek yeter. Şimdi, güneyli aydınların özel psikolojisini kavramak için, kimi gerçek verileri göz önünde bulundurmak gerekir:

«1) Her ülkede, aydınlar katmanı kapitalizmin gelişmesiyle kökten dönüştürülmüştür. Eski aydın tipi özsel olarak köylü ve zanaatçı tabanlı bir toplumun örgütleyici öğesiydi; devleti örgütlemek için, ticareti örgütlemek için, egemen sınıf özel bir aydın tipi geliştirdi. Sanayi yeni bir aydın tipi getirdi: teknik kadro, uygulamalı bilim uzmanı. Ekonomik güçlerin, ulusal etkinliğin büyük bölümünü soğuracak derecede kapitalist bir yönde gelişmiş bulundukları toplumlarda, bütün entelektüel düzen ve disiplin özellikleriyle birlikte, işte bu ikinci aydın tipi baskın çıktı. Tersine, tarımın hâlâ önemli ya da büsbütün üstün bir rol oynadığı ülkelerde, devlet personelinin en büyük bölümünü sağlayan, ve hatta, yerel olarak, köyde ve kırsal kasabada, köylüyle genel olarak yönetim arasında aracılık işlevini gören eski tip baskın kalmıştır. Güney İtalya'da, köylüye karşı demokrat, büyük mülk sahibi ve hükümet karşısında gerici, entrikacı, kokuşmuş, hain bütün özellikleriyle birlikte, bu tip egemendir. Eğer bu toplumsal katmanın özellikleri göz önünde tutulmazsa, güneyli siyasal partilerin geleneksel görünümü anlaşılamaz.

«2) Güneyli aydın, genel olarak, Mezzogiorno'da hâlâ önemli olan bir sınıftan: kırsal burjuvaziden, yani, köylü olmayan, toprağı işlemeyen, çiftçilikten utanç duyan, ama, sahip bulunduğu, kiraya ya da ortakçılığa verilmiş az bir topraktan, uygun bir biçimde yaşayacak, oğullarını üniversiteye ya da papaz okullarına gönderecek, bir subay ya da bir devlet memuruyla evlenecek kızlarına drahoma oluşturacak bir şeyler çıkarmak isteyen küçük ve orta toprak sahibinden çıkmıştır. Bu kökenden, aydınlara kalıt olarak, imanının gevretilmesi gereken ve aşırı nüfus dolayısıyla yerine kolayca bir başkası geçirilebilen bir çalışma makinesi olarak görülen tarımsal emekçiye karşı korkunç bir tiksinti kalır. Onlar bu kökenden, aynı zamanda köylüden ve onun yıkıcı kızgınlıklarından soydan geçme ve iç-

güdüsel bir korkuyu, ve böylece kabalıktan kurtulmuş bir iki-yüzlülük maskesiyle, köylü yığınlarını çok ince bir aldatma ve evcilleştirme sanatını da kalıt olarak alırlar.

«3) Rahipler sınıfı aydınlar toplumsal grubu anlamına geldiğine göre, genel olarak Güneyli rahipler sınıfıyla Kuzeyli rahipler sınıfı arasındaki özellik farklarını saptamak gerekir. Kuzeyli rahip genellikle bir köylü ya da zanaatçının oğludur; demokratik duygulara sahiptir ve köylüler yığınına daha bağlıdır; ahlâk bakımından güneyli rahipten daha dürüsttür, hemen hemen açıkça bir kadınla birlikte yaşar ve, bu nedenle, bir ailenin tüm etkinliğini yönettiği ölçüde, toplumsal bakımdan çok daha tam bir tinsel işlev görür. Kuzeyde, Kiliseyle devletin ayrılması ve kilise mallarının kamulaştırılması, bölge kiliseleri ve manastırların büyük taşınır ve taşınmaz malların mülkiyetini koruduklari ya da yeniden kazandukları Mezzogiorno'dakinden daha köktenci olmuştur. Mezzogiorno'da, rahip köylünün karşısına: 1) köylünün kira sorunu yüzünden kendisiyle çatışmaya düştüğü bir toprak yöneticisi olarak; 2) çok yüksek faizler isteyen ve kirayı ya da yüksek faizi tehlikesizce koparabilmek için dinsel duygularla oynayan bir tefeci olarak; 3) bayağı tutkulara (kadınlar ve para) kapılmış ve dolayısıyla ağırbaşlılığı ve yansızlığı konusunda tinsel bakımdan hiçbir güven uyandırmayan bir adam olarak çıkar. Bundan ötürü, günah çıkarma çok güçsüz bir yönetici işlev görür ve güneyli köylü, putatapar anlamda boşinançlı olsa bile, kilise yanlısı (klerikal) değildir. Mezzoriomo'da Halk Partisi'nin (Sicilyanın birkaç bölgesi dışında) neden güçlü bir tutunma göstermediğini, neden hiçbir yığınsal kurum ve örgüt ağına sahip bulunmadığını da bu durum açıklar. Köylünün rahipler sınıfı karşısındaki tutumu, bir halk sözünde özetlenmiştir: «Rahip kürsüde rahip, başka yerde herkes gibi bir insandır».[2]

«Güneyli köylü, aydın aracılığıyla büyük mülk sahibine bağlıdır. Köylü devinimleri, biçimsel bakımdan da olsa özerk ve bağımsız (yani köylü kökenli kırsal kadroları seçmekte yetenekli, devinim içinde gerçekleşen ayrımlaşmaları ve ilerlemeleri saptamakta yetenekli) yığın örgütleri içinde toplanmadıkları sürece, personeli aydınlardan oluşan, ama büyük mülk sahipleri ve onların güvenilir adamları tarafından denetlenen ye-

---

2. Bunun Türkçedeki karşılığı: «hocanın dediğini yap, yaptığını yapma», ya da «hocanın dediği yoldan git, gittiği yoldan gitme» olmalı. -Ç.

rel partilerin kurulma ve dağılmaları arasından, her zaman devlet aygıtının geleneksel eklemlenmelerinde —komünler, eyaletler ve milletvekilleri meclislerinde bir yer alarak— sona ererler.

«Savaş, köylü-askerlerle aydın-subayların aralarında daha birleşmiş ve belli bir ölçüde büyük mülk sahiplerine karşıt bir blok oluşturdukları eski muharipler devinimiyle bu örgüt tipine yeni bir öğe sokar gibi göründü. Devinim uzun zaman sürmedi, ve bu devinimin, antifaşizmi nedeniyle bir varlık gölgesine sahip son kalıntısı da, Amendola[3] tarafından kurulmuş bulunan Ulusal Birlik'tir. Bununla birlikte, Mezzogiorno'da demokrat aydınların açık örgütünün geleneksel yokluğu dolayısıyla, genel politikanın yeni koşulları içinde, ince bir su akıntısı olmaktan çıkıp çoşkun bir sel durumuna gelebileceği için, hatta bu topluluk bile belirtilmeliydi. (...)

«Güney köylüsünün aydın aracılığıyla büyük toprak sahibine bağlı bulunduğunu söyledik. Bu örgütlenme tipi tüm karasal Mezzogiorno'da ve Sicilya'da en yaygın olan örgütlenme tipidir. Bütünlüğü içinde Kuzeydeki kapitalizmin ve büyük bankaların aracı ve gözeticisi hizmetini gören korkunç bir tarımsal blok oluşturur. Tek ereği *statu quo*'yu korumaktır. Onda hiçbir entelektüel ışık, hiçbir program, hiçbir iyileşme ve ilerleme eğilimi yoktur. (...)

«Güney tarımsal blokunun üstünde, şimdiye değin pratik olarak tarımsal bloktaki çatlakların çok tehlikeli bir duruma gelmeleri ve onun çökmesine yol açmalarını engellemeye yaramış bulunan entelektüel blok iş görür. Bu entelektüel blokun temsilcileri, bu nedenle, yarımadanın en etkin gericileri sayılabilecek Giustino Fortunato ile Benedetto Croce'dirler. Güney İtalya'nın büyük bir toplumsal parçalanma olduğunu söylemiştik. Bu formül aydınlara da uygulanabilir: Mezzoriorno'da, çok büyük mülklere koşut olarak, orta kültür örgütü bulunmamasına karşın, birkaç bireyde ya da sınırlı büyük aydınlar grupları içinde büyük kültür ve aydın yoğunlaşmalarının bulunmuş ve bulunmakta olmaları ilginçtir. Mezzogiorno'da Laterza yayınevi ve *Critica* dergisi, bilgi düzeyi yüksek akademiler ve kültür kuruluşları bulunur; küçük ya da orta dergiler, ortalama düzeydeki güneyli aydınların toplandıkları yayınevleri yoktur. Ta-

---

3. Liberal ve antifaşist siyasetçi, *Aventino* denilen anayasal muhalefeti yönetti. Faşistler tarafından öldürüldü.-Ç.

tımsal bloktan çıkmaya ve güney sorununu köktenci biçimde koymaya çalışan güneyliler, Mezzogiorno dışında basılan dergilerde konukseverlik bulmuşlar ve bu dergilerde toplanmışlardır. (...)

Bütün bu girişkenliklerin en büyük yatıştırıcıları G. Fortunato ile B. Croce olmuşlardır. Tarımsal blokun çok boğucu alanından daha geniş bir alanda, Mezzogiorno sorununun kimi sınırları aşmamasını, devrimci bir duruma gelmemesini sağlamışlardır. Mezzogiorno'nun geleneksel ortamından çıkmış, ama Avrupa, öyleyse dünya kültürüne bağlı büyük kültür ve zeka adamları olarak, bu adamlar, varolan koşullara karşı tedirgin gelgeç başkaldırı isteklerini yatıştırmak için, onu ortâ bir klasik dinginlik düşünce ve eylem çizgisine göre yönetmek üzere, Mezzogiorno kültürlü gençliğinin en dürüst temsilcilerinin entelektüel gereksinmelerini karşılayacak bütün niteliklere sahiptirler. Yeniprotestan ya da Kalvinist olarak adlandırılan kişiler, modern uygarlık koşulları yüzünden, İtalya'da yığınsal bir dinsel Reform olamayacağını, ve tarihsel olarak olanaklı tek Reformun, *Benedetto Croce*'nin felsefesi olduğunun ortaya çıktığını anlamadılar: düşünce yönelim ve yöntemi değişmiş, Katolikliği ve bütün öbür söylensel (mitolojik) dinleri aşan yeni bir dünya görüşü kurulmuştu. Bu anlamda, B. Croce çok yüksek bir ulusal işlev görmüştür: köktenci güneyli aydınları, ulusal ve Avrupasal kültüre katarak köylü yığınlardan ayırmış ve, bu kültür arasından, onları ulusal burjuvaziye ve böylece tarımsal bloka soğurtmuştur.

«*Ordine Nuovo* ve Torinolu komünistler, söz konusu entelektüel topluluklara her ne denli bir ölçüde bağlanabilirlerse de, ve öyleyse onlar da her ne denli G Fortunato ile B. Croce'nin etkisinde kalmışlarsa da, gene de aynı zamanda bu gelenekten tam bir kopmayı ve meyvelerini daha şimdiden veren ve daha da verecek olan yeni bir deviniminin başlangıcını simgelerler. Proletarya ile belirli sol aydınlar katmanları arasında aracılar hizmetini görerek, bu komünistler, söz konusu aydınlar katmanlarının entelektüel yönelimlerini, büsbütün değilse de, hiç olmazsa önemli ölçüde değiştirme başarısını gösterdiler. (...)

«Aydınlar, nitelikleri ve toplumsal işlevleri gereği, yavaş yavaş, başka herhangi bir toplumsal gruptan çok daha yavaş gelişirler. Bir halkın bütün kültür geleneğini simgeler, onun tüm tarihini özetlemek ve bireşimlemek isterler. Özellikle de eski tip aydının, kırsal aydının durumu budur. Onun da, yığın gibi, yeni bir ideoloji alanında yer almak üzere tüm geçmişten kopa-

bileceğini düşünmek, saçmalıktır. Bu, yığın olarak alınan aydınlar için saçma olduğu gibi, gösterdikleri ve göstermek istedikleri dürüstçe çabalar ne olursa olsun, tek tek düşünülen pek çok sayıdaki aydın için de aynı olabilir. Bizi ilgilendirenler yalnızca birey olarak aydınlar değil, ama yığın olarak aydınlardır. Proletarya bakımından bir ya da birçok aydının, bireysel olarak, programınını ve öğretisini benimsemesi, proletarya içinde erimesi, proletaryanın tamamlayıcı parçası durumuna gelmesi ve kendini öyle görmesi, elbette önemli ve yararlıdır. Proletarya, sınıf olarak, örgütleyici öğeler bakımından yoksuldur, kendi öz aydınlar katmanına sahip değildir ve bu katmanı kendine ancak çok yavaş, çok güç ve ancak devlet erkliğini eline geçirdikten sonra oluşturabilir Ama, aydınlar yığını içinde, tarihsel olarak belirginleşmiş, organik nitelikte bir kopmanın gerçekleşmesi : yığınsal topluluk olarak, terimin modern anlamında, yani devrimci proletaryaya yönelik bir sol eğilimin oluşması da aynı derecede önemli ve yararlıdır. Proletaryayla köylü yığınların bağlaşması bu oluşmayı gerektirir. Hele proletaryayla Mezzogiorno köylü yığınlarının bağlaşması söz konusu olunca, daha da çok gerektirir. Proletarya, güneydeki tarımsal bloku, yoksul köylüler yığınlarını, kendi partisi arasından, durumadan daha önemli özerk ve bağımsız örgütler içinde örgütleme başarısını gösterdiği ölçüde yıkacaktır; ama o, eğer tarımsal blokun bükülgen ama çok dayanıklı temeli olan entelektüel bloku dağıtma yeteneğine sahipse, az çok geniş bir biçimde başarı gösterecektir.»

KAYNAKCA *

1) GRAMSCİ'NİN İTALYANCA YAPITLARI

I.- Eunaudi Yayınları, Torino

A) *1927'den önceki yapılar:*

Scritti giovanili (1914-1918), pp. XIX-392.
Sotto la Mole (1916-1920), 1960, pp. XVIII-509. *Avanti*'nin Torino baskısı «not defteri».

L'Ordine Nuovo (1910-1920), 1955, pp. XV-501.

Socialismo e fascismo. L'Ordine Nuovo (1921-1922), 1967, pp. XVII-556.

La costruzione del Partito comunista (1923-1926), 1971, pp. XV-565.

B) *Hapishane yapıtları:*

Lettere dal carcere, 1968, pp. XLVI-949. E. FUBINI ile S. CAPRIOGLIO'nun bir irdelemesi, Gramsci'nin yaşamının çok güzel bir zamandizinini (kronolojisini) içeriyor.

(*) Bu kaynakçanın, kitabın yazılış yılı olan 1972 yılıyla sınırlı olduğu, bu yıldan sonraki (sayısı gittgide artan) yapıtları kapsamadığı unutulmamalıdır. Gene de, kapsamı nedeniyle, bilimsel çalışma yapmak isteyenler için yararlı olabileceğini düşünerek, olduğu gibi verme yolunu tuttuk, Ç.

Il Materialismo storico e la filosofia di Benedetto Croce, 1966, pp. XXIII-299.

Gli intelettuali e l'organizzazione della cultura, 1966 pp. XV-203.

Il Risorgimento, 1966, pp. XIV-235.

Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno, 1966, pp. XXII-371.

Letteratura e vita nazionale, 1966, pp. XX-400 İkinci bölüm Gramsci'nin 1916-1920 arasında yazdığı *Avanti!*'deki tiyatro eleştirilerini bir araya getiriyor.

Passato e Presente, 1966, pp. XVIII-274.

C) *Öbiir yaymlar:*

L'Ordine Nuovo (1919-1920), 1963, p. 658, P. SPRIANO'nun çok güzel bir girişini (pp. 13-110) içeriyor. Bu giriş, *Gramsci e l'Ordine Nuovo* başlığı altında ayrı olarak yeniden yayımlanmıştır, Riuniti, 1965, p. 149.

II. Riuniti Yayınları, Roma

Lettere dal Carcere, 1961, p. 159.

Quaderni del carcere. Eniaudi yayınlarının sunuşuna benzer bir sunuş içinde yayımlanmış bulunuyor (L. GRUPPI'nın genel girişiyle).

Antolojiler :

Il Vaticano e l'Italia, 1967, p. 142. Önsöz A. CECCHI.

Sul Risorgimento, 1967, p. 134. Önsöz G. CADELORO.

La Questino meridionale, 1966, p. 160. Tamamlanmamış önemli deneme: *Alcuni temi della questione meridionaleyi* de içeriyor. F. de FELICE ile V. PARLATO'nun çok güzel girişiyle.

Elementi di politica, 1964, p. 136. Önsöz M. SPINELLA.

Antologia popolare degli scritti e delle lettere, 1957, p. 304. Derleyen ve sunanlar: C. SALINARI ile M SPINELLA.

La formazione dell'uomo, 1967, p. 768, Eğitbilimsel yazılar, sunan : G. URBANI.

Scritti politici, 1967, pp. XLII-878. Sunan P. SPRIANO.

La formazione del gruppo dirigente del P. C. I. nel 1923-1924, 1962, p. 380. İrdeleme ve giriş: P. TOGLIATTI (P. TOGLIATTI'nın girişi, Togliatti'nin gene Riuniti Yayınlarında yayımlanan *Gramsci* üzerine makaleler derlemesine de alınmıştır).

Riuniti yayınları *Quaderni*'nin bir «eleştirel basım»ını hazırlıyor (yapıtın tasarlanması ve çalışmaların durumu üzerine bkz: V. GERRETANA, Punti di riferimento per un'edizione critica dei Quaderni del carcere, *Critica marxista* n° l'e ek, 1967: «Prassi rivoluzionaria e storicismo in Gramsci», pp. 240-259.

III. — Öbür Yayınlar

Duemila pagine, Il saggiatore, 1964: vol. I, *Nel tempo della lotta* (1914-1926), p. 841; vol. 2, *Lettere edite e inedite* (1912-1937), p. 480. irdeleme: G. FERRATA ile N. GALLO.

Il pensiero filosofico e storiografico di A. Gramsci, Palerme, éd. Palumbo, 1966, p. 177.

Americanismo e fordismo, Milan, Universale economica, 1950, p. 94.

Trenta anni di vita e lotte del P. C. I., Quaderni di Rinascita, n° 2, 1951 (Lyon Kongresi tezlerini de içeriyor, pp. 75 et s.).

Scritti 1915-1921, Quaderni de «Il Corpo», 1968, pp. XV.-193: *Scritti giovanili*'de yer almayan makaleler.

2) ÇEVİRİLER

I. — Fransızca

Lettres de prison, Editions Sociales, 1953, p. 310 Çeviri: J. NOARO, önsöz: P. TOGLIATTI. *Lettres de prison*, N. R. F., 1971, p. 620.

OEuvres choisies, Editions Sociales, 1959, p. 539. Çeviri ve notlar: G. MOGET ile A. MONJO; önsöz: G. COGNIOT.

L'organisation d l'école et de la culture, in *Europe*, n° III, mars 1955, pp. 81-101. Çeviri: M. SORIANO

Gramsci, Seghers, 1966, pp. 103-184. J. TEXIER'nin, *Quaderni*'den parçalar kapsayan incelemesi.

La science et les idéologies scientifiques, *L' homme et la societe*, n° 13 (juillet-septembre 1969), pp. 168-174.

A. Gramsci, textes de 1919-1920, *Cahiers internationaux*, 76 (mai 1956), pp. 63-74. Çeviri: J. DAUTRY.

Américanisme et fordisme, *Cahier internationaux*, 89 (sept.-oct. 1957), pp. 53-74.

II — Almanca

Die Süd italienische Frage, Beirage zur Geschicte der Einigunug Italiens, Berlin, Dietz Verlag, 1956, p. 310. Çeviri: H. THEILE.

Briefs aus dem Kerker, Berlin, Dietz Verlag, 1956, p. 310; Kunst und Kultur, in *Almanach*, Frankfurt-am-Mein, Fisher, Verlag, 1965, pp. 99-107.

Cäsarismus, *ibid.*, 1966, pp. 125-130.

Philosophie der Praxis, Frankfurt-am-Mein, Fisher Verlag, 1967, p. 453. Özsel olarak *Il Materialismo storico e la filosofia di Benedetto Croce*'den oluşan derleme Çeviri: Ch. RIECHERS, önsöz: W. ABENDROTH.

III. — İngilizce

The modern Prince and other Writings, London, Lawrence and and Wishart, 1957, p. 192.

The open marxism of A. Gramsci, New York, Cameron Ass., 1957, p. 64. In Search of the Educational Principle, in *New Left Rewiew*, n° 32, july-august 1965, pp, 53-62.

Soviets in Italy, *ibid.*, n° 51, sept.-oct. 1963, pp. 28-58.

GAMSCİ ÜZERİNE GENEL YAPITLAR

1. Bireysel Yapıtlar

1) *Fransızca :*

G. FIORI, La vie d'Antonio Gramsci (İtalyancadan çeviri), A. GRAMSCİ'nin Fransızcada tek ve bugüne değin yayımlanan en iyi biyografisi: Önemli bir kaynakça kapsıyor.

A. BUZZI, la théorie politique d'Antonio Gramsci, Louvain, éd. Nauwelaerts, 1967, 356 p. (Önemli kaynakça).

J.-M. PIOTTE, *La pensée politique de Gramsci*, éd. Anthropos, 1970, 302 p. (Yazar bu yapıtta Gramsci'nin Marksizme özgün katkısını belirtir ve N. Bobbio tarafından savunulan Gramsci yorumuna katılır.)

J. TEXIER, *Gramsci*, éd. Seghers, 1966, 188 p. (Gramsci'nin felsefel düşüncesinin «ortodoks» bir irdelemesi.)

2) İtalyanca :

N. MATTEUCI, *Antonio Gramsci e la filosofia della prassi*, Milan, A. Giuffre, 1951, 153 p. (Crocegil bir Gramsci yorumu.)

R. ORFEI, *Antonio Gramsci, coszienza critica del marxismo*, Milan, éd. Relazioni Sociali, 1967, 254 p. (Gramsci üzerine katolik bakış açısı.)

C. L. OTTINO, *Concetti fondamentali nella teoria politica di A. Gramsci*, Milan, Feltrinelli, 1958, 151 p. (Stalinci Gramsci yorumu.)

M. L. SALVADORI, *Gramsci e il problema storico della democratia*, Torino, Einaudi. Yazarın Cagliari kollokyomunda «Gramsci c la questione meridionale» üzerindeki konuşmasını da içeren makaleler derlemesi.

P. SPRIANO, *Gramsci e l'Ordine Nuovo*, Roma, Riuniti, 1965, 149 p. «Ordinovist»ler arasında Sorel ve Lenin etkisini ve onların işçi devleti aygıtını irdeleyen yapıt. Aynı yazarın şu irdelemesiyle birlikte okunmalı: *L'occupazione della fabbriche (sptembre 1920)*. Einaudi. 1964, 213 p.

P. SPRIANO, *Storia del Partito Communista italiano*, vol. I: *Da Bordiga a Gramsci*, Einaudi, 1967, 525 p.

G. TAMBURRANO, *Antonio Gramsci. La vita, il pensiero, l'azione*, Bari, éd. Lacaita, 1963, 303 p. (Gazeteci olarak *Avanti!* gazetesinde çalışan yazar, İtalyan Sosyalist Partisinin —P. S. I.— Gramsci üzerindeki uzmanıdır.)

P. TOGLIATTI, *Gramsci* Roma, Riuniti, 1967, 222 p. (Togliatti'nin Gramsci üzerindeki başlıca makalelerini, özellikle *La formazione del gruppo dirigente del P. C. I.*'ye önsö-

zünü ve *Studi Gramsciani*'ye yazdığı makaleleri kapsayan yapıt. En iyi «ortodoks» Gramsci yorumu.)

A. LEONETTI, *Note su Gramsci*, Urbino, Argalia Editore, 1970, p. 236.

G. NARDONE, *Il pensiero di Gramsci*. Roma De Donato, 1971, p. 549. Cizvit bir rahip tarafından Gramscigil düşüncenin yapısalcı bir çözümlemesi. Gramsci konusundaki en iyi kitaplardan biri.

L. PAGGI, *Antonio Gramsci e il moderno principe*, t. I, Roma, Riuniti, 1970, p. 444. İki savaş arası İtalyan işçi deviniminin evrimi arasından Gramsci'nin siyasal ve entelektüel bir biyografisinin birinci cildi.

3) *Almanca :*

Ch. RIECHERS, *Antonio Gramsci, marxismus in italien*, Frankfurt-am-Main, Europaishe Verlaganstalt, 1970, p. 251. Gramsci'nin, Bordiga'dan yana siyasal bir biyografisinden sonra, Sorel ile Croce'nin etkisini belirterek, Lukacsgil bir Gramsci yorumunu savunur.

4) *İngilizce*

J. M. CAMMETT, *Antonio Gramsci and the origins of Italian Communism*, California, Stanford University Press, 1967 p. 306.

A. DAVIDSON, *Antonio Gramsci: The man, his ideas*, Australian left rewiew publication, Sydney, 1968, p. 106.

II. — Kollektif Yapıtlar (İtalyanca)

Studi gramsciani, Atti del Convegno tenuto a Roma nei giorni 11-13 gennatio 1958, Roma, éd. Riuniti, 1959, 592 p.

La Citta Futura, Saggi sulla figura e il pensiero di Antonio Gramsci, Milan, Feltrinelli, 1959, 390 p.

Gramsci e la cultura contemporanea, atti del convegno internazionale di studi gramsciani tenuto a Cagliari il 23-27 aprile 1967, Roma éd. Riuniti. Vol. I: Relazioni, 1969, 558 p.; vol II: *Comunicazioni*, 1970, 544 p. (1967'ye değin eksiksiz bir kaynakça içeriyor).

Prassi rivoluzionaria e stroicismo in Gramsci, Critica marxista, Cahier n° 3, 1967, 259 p.

MAKALELER VE BİLDİRİLER

1. Devlet kavramı

M N. AIMO, Stato e rivoluzione negli scritti sulla questione meridionale, in *Gramsci e la cultura contemporanea*, t. 2, pp. 183.192.*Ordine Nuovo*'dan *Alcuni temi*'ye değin Gramscigil devlet anlayışı.

N. BOBBIO, Gramsci e la concezione della societa civile, *ibid.*, t. 1, pp.: 75-101 ve 195-199. Bu makale Gramsci'nin yapıtındaki sivil toplum kavramını çözümler ve böylece onu Lenin'inkinin karşısına koyarak özgün bir biçimde devlet hegemonyası ve üstyapı sorununu koyar.

V. CERRONI, Gramsci e il superamento della separazione tra societa e stato, in *Studi gramsciani*, pp. 105 114. Gramsci'nin yazılarında (*Quaderni*'deki daha belirgin olanlarda değil, ama *Ordine Nuovo*'daki yazılarında) devletin aşılması ve sosyalist devletin kurulması.

V. CRISAFULLI, Stato e societa nel pensiero di Gramsci, in *Societa*, 1951, pp. 583-609.

V. GERRATANA, Cagliari kolokyomundaki konuşma, in *Gramsci e la cultura contemporanea*, t. 1, pp. 169-173. N. Bobbio'nun yukarıda sözü geçen raporu konusunda, yazar Gramscigil sivil toplum kavramıyla Marx'ın yapıtı arasındaki bağı gösterir.

J. TEXIER, Gramsci, théoricien des superstructures, in *La Pensée*, n° 139 (1968), pp. 35-60. Bu makale J. Texier'nin N. Bobbio'nun raporu üzerine Cagliari kolokyomundaki eleştirisini geliştirir. Gramsci'yi Marx'ın çözümleme çerçevesi içine koyan ve çok sağlam kanıtlarla Bobbio'nun görüşünün tersini savunan, yapı-üstyapı ilişkilerinin «ortodoks» çözümlemesi.

2. İdeoloji ve tarihsel blok

A. M. CIRESE, Concezione del mondo, filosofio, folclore, in *Gramsci e la cultura contemporanea*, t. 2, pp. 299-328.

C. LUPORINI, La metodologia del marxismo del pensiero di Gramsci, *Studi gramsciani*, pp. 395-418. Dünya görüşü olarak Marksizmin Gramscigil kabulünün teorik ve pratik sonuçları.

3. *Hegemonya ve tarihsel blok*

S. CAMBARERI, II concetta di egemonia nel pensiero di Gramsci, *Studi gramsciani*, pp. 87-94.

L. GRUPPI, I rapporti tra pensiero ed essere nella concezione di Gramsci, *ibid.*, pp. 165-182.

L. GRUPPI, konuşma, in *Gramsci e la cultura contemporanea*, t. I. pp. 60-163.

L. GRUPPI, Il concetto di egemonia, in *Prassi rivoluzionaria*, pp. 78-95. Yazarın Leninist kökenini belirttiği Gramscigil hegemonya kavramının irdelenmesi.

N. POULANTZAS, Préliminaires à l'étude de l'hégémonie dans l'Etat, in *Les Temps modernes* n° 234-235 (nov.- déc. 1965).

G. TAMBURRANO, Gramsci e l'egemonia del proletario, *Studi gramsciani*, pp. 277-286. P. S. I.'nin diktatoraya karşıt olarak hegemonyanın, 1917 devrim stratejisine karşıt olarak «batılı» hegemonyanın önemini vurgulayan yorumu.

G. A. WILLIAMS, Gramsci's concept of egemonia, in *Journal of the History of ideas*, XXI, n° 4, déc. 1960, pp. 586-599.

4. *Tarihsel blok içerisinde aydınların rolü*

F. BON et M.-A. BURNIER, *Les nouveaux intellectuels*, Cujas, 1966, pp. 19-36 (yenibasım *in* Le suel, col. «Politique», 1971). Yeni aydınlar katmanı konusunda, Gramscigil aydınlar çözümlemesinin bir yinelenmesi, ama geleneksel aydın kavramını kabul etmeyen bir yineleme.

F. CATALANO, Intellettuali e popolo in Gramsci, in *Quarto Stato*, 1949, n° 10-11, pp. 33-39.

E. GARIN, Politica e cultura in Gramsci: il problemo degli intellettuali, in *Gramsci e la cultura contemporanea*, t. 1, pp. 37-74. Gençlik yazılarından *Quaderni*'ye değin, Gramsci'nin yazılarında aydınlar kavramının evrimi.

C. GALLI, Gramsci e la teorie delle «elites», ibid, t. 2, pp. 201-216. Gramscigil siyasal yönetim anlayışı ve pratiği üzerindeki Mosca, Pareto ve Michels etkisi.

G. MANTOVANI, Gramsci: l'intellettuale organico, in *Vita e pensiero*, XLIX, n° 2, févr. 1966, pp. 173-183.

G. NAPOLITANO, Il nuovo blocco storico nell'elaborazione di Gramsci e del P. C. I., in *Rinascita*, n° 12 (20 mart 1970), pp. 5-6. R. Garaudy'nin yeni tarihsel blok anlayışı üzerine son derece eleştirel ve P. Togliatti ile P. C. I'nin yorumunu ona karşı çıkaran polemik makale.

F. RICCI, A propos de Gramsci, in L'Humanité du 21 fevr. 1969. Gramsci'den, «R. Garaudy'nin yeni tarihsel blokuna dolaylı olarak saldıran alıntılar.

5. *Tarihsel blok ve ulusal sorun*

G. CANDELORO, *Sul Risorgimento'ya* giriş, *op. cit.*, pp. 7-21.

R. CESSI, Problemi della storia d'Italia nell'opera di Gramsci, *Studi gramsciani*, pp. 47-52.

F. de FELICE et V. PARLATO, *La Questione meridionale'ye* giriş, *op. cit.*, pp. 7-50. Gramsci'nin Mezzogiorno üzerindeki konumunun çözümlemesi ve 1916'dan 1926'ya değin tarihsel blok sorunuyla bağı.

F. de FELICE, Questione meridionale e problema dello Stato in Gramsci, in *Rivista storica del socialismo*, IX n° 27, janv.-avril 1966, pp. 1189-1220.

G. GALASSO, Gramsci e il problema della storia italiana, *Gramsci e la cultura contemporanea*, t. 1. pp. 305-354. Gramscigil Risorgimento, Eylem Partisi üzerinde Ilımlı Partinin hegemonyası, transformizm, ve Giolitti'nin politikası çözümlemesini geliştiren önemli makale.

E. I. JAGERMANN, A. Gramsci e la questione contadina in Italia, in *Rassegna sovietica*, 1951, n° 10, pp. 18-34.

B. LOPUCHOV, Gramsci e l'elemento storico-nazionale della lotta politica, *Gramsci e la cultura contemporanea*, t. 2, pp. 217-226.

M. L. SALVADORİ, Gramsci e la questione meridionale, *ibid.*, t. 1, pp. 391-438. Güney sorunu üzerindeki Gramscigil düşüncenin evrimi, Marksist olmayan (Salvemini, Sardin-

yacılık) kökeni, sonra P. S. I. ve P. C. I. içerisindeki savaşım üzerine bir çözümleme. Makale 1927'den önceki yazılarla yetiniyor.

R. VILLARIO, A. Gramsci. Il Mezzogiorno e la rivoluzione socialista, in Il *Sud nella storia d'Italia*, Bari, Laterza, pp. 535-568.

6. *Kollektif aydın olarak parti*

F. CALAMANDREI, L'initiativa politica del partito rivoluzionarioda Lenin a Gramsci e Togliatti, in *Critica marxista*, n 5-6 (sept.-déc. 1963), pp. 15-60.

L. MAGRÌ, problemi della teoria marxista del partito rivoluzionario, in *Critica marxista* n° 5-6 (1963) pp. 61-102.

A. NATTA, Il partito politico nei Quaderni del carcere, in *Prassi rivoluzionario*, pp. 46-77.

7. *Gramsci ve Lenin*

A. CARACCIOLO, A proposito di Gramsci, la Russia e il movimento bolscevico, *Studi gramsciani*, pp. 95-104. Yazar, sosyalist devlet içinde, Gramsci'nin *Ordine Nuovo*'da örgütlediği konseylerin önemini belirtir.

A. CARACCIOLO, Konuşma, *ibid.*, pp. 561-568. Gramsci ve Lenin'in düşüncesinde somut proletarya diktatorası organları olarak konseyler.

C. CICCERCHIA, Il rapporto col leninismo e il problema della rivoluzione italiana, *La Citta futura*, pp. 13-37.

G. NAPOLITANO, L'insegnamento di Lenin nell'esperienza e nalla prospettiva del P. C. I., in *Critica marxista*, n° 4'e ek, 1970, pp. 3-25.

P. SPRIANO, Lenin e il movimento operaio italiano, *ibid.*, pp. 300-315. *Ordine Nuovo* döneminde Lenin'in Gramsci'yi desteklemesinin anısınılması.

P. TOGLIATTI, Il leninismo nel pensiero e nell'azione di A. Gramsci, *Studi gramsciani*, pp. 15-36. Yazarın, Gramsci'nin düşünce ve eyleminin (özellikle parti anlayışının, ekonomizme karşı savaşımının) Lenin'inkilerle (özellikle de Lenin'in 1917'den sonraki yazdıklarıyla) sıkı bağını

göstererek, yapıtının başlıca görünümlerini ele aldığı özsel katkısı.

P. TOGLIATTI, Gramsci e il leninismo, *ibid.*, pp. 419-444. Bu katkı bir öncekiyle aynı konuları ele alır, ama özellikle dikkate değer bir biçimde çözümlenmiş bulunan tarihsel blok kavramı üzerinde durur ve yeni hegemonik sistemin örgütlenmesinin Leninist kökenini gösterir.

8. *Gramsci ve Marksist teori*

G. BADIA, Gramsci et R. Luxemburg, in *Nouvella Critique*, n° 30, 1970, pp. 71-73. Gramscigil kendiliğindencilik suçlamalarına karşı R. Luxembur'u savunarak, F. Ricci'nin Gramsci üzerindeki makalesini eleştirir.

A. BERTONDINI, Gramsci e Labriola, in *La Citta Futura*, pp. 165-186.

E. GARIN, A. Gramsci nella cultura İtaliana, in *Studi gramsciani*, pp. 3-14.

E. GARIN, Gramsci nella cultura italiana, *ibid.*, pp. 395-418.

E. GARIN, La formazione di Gramsci e Croce, in *Prassi rivoluzionaria*, pp. 119-133.

G. LENTINI, *Gramsci e Croce*, Palermo, éd. Mior, 107 p.

F. MAREK, Gramsci e il movimento operaio dell'Europa occidentale, in *Prassi rivoluzionaria*, pp. 200-207.

F. MAREK, Gramsci e la concezione marxistica della storia, *Gramsci e la cultura contemporanea*, t. 2, pp. 11-18.

M. MARKOVIC, L'unita di filosofia e politica in Gramsci, *ibid.*, pp. 19-28.

R. PARIS, Gramsci e la crisi teorica del 1923, *ibid pp. 29-44.* BOUKHARINE'in *Marksist Sosyoloji El-kitabı*'nın eleştirisinde Gramsci, Lukacs ve Korsch arasındaki ortak noktaları belirtir.

E. RAGIONIERI, Gramsci e il debattito teorico nel movimento operaio internazionale, *ibid.*, t. 1, pp. 101-148.

E. SANTARELLI, Sorel e il sorelisme in Italia, in *Rivista storica del socialismo*, III, n° 10, mai-août 1960, pp. 289-323.

L. SICHIROLLO, Hegel, Gramsci e il marxismo, *Studi gramsciani*, pp. 269-276.

M. TRONTI, Tra materialismo dialettico e filosofia della prassi: Gramsci e Labriola, *La Citta Futura*, pp. 139-163.

M. TRONTI, Alcune questioni intorno al marxismo di Gramsci, *Studi gramsciani*, pp. 305-322.

9. *Gramsci'nin tarihselciliği (historisizmi) üzerine*

L. ALTHUSSER, Le marxisme n'est pas un historicisme, in *Lire le Capital*, Maspéro, t. 2, pp. 73-108. Gramsci'nin, diyalektik materyalizmle tarihsel materyalizmi karıştırdığı ileri sürülen mutlak tarihselciliğinin ve genişletilmiş ideoloji anlayışının eleştirisi.

N. BALADONI, A. Gramsci storicista di fronte al marxismo contemporaneo, in *Prassi rivoluzionaria*, pp. 96-118. L. Althusser'e eleştirel yanıt.

N. BALADONI, Il fondamento teorico della storicismo gramsciano, *Gramsci e la cultura contemporanea*, t. 2, pp. 73-80.

N. BALADONI, *Marxismo come storicismo*, Milan, Feltrinelli 257 p.

A. GAROSCI, Totalitarismo e storicismo nel pensiero di A. Gramsci, in *Pensiero politico e storiografia moderna*, pp. 193-257.

A. GUIDUCCI, Lo storicismo oltre Croce: Gramsci, in *Dallo zdanaovismo allo strutturalismo*, Milan, Feltrinelli, pp. 121-151.

G. MURA, A. Gramsci tra storicismo e immanentismo, in *Civitas*, XVII, nos 1-12, nov-déc. 1966, pp. 87-108.

R. ROSSANDA, Marxismo e storicismo, in *Rinascita*; XXII, n° 45, 13 novembre 1965, pp. 22-23.

10. *Gramsci yorumları üzerine polemik*

P. C. I.'nin görüşü:

G. AMENDOLA, Rileggendo Gramsci, in *Prassi rivoluzionaria*, pp. 208-230. P. C. I.'nin görüşünü savunarak, Gramsci üzerine yapılmış bulunan incelemelerin bilançosunu yapar.

F. CALAMANDREI, Sul convegno gramsciano di Cagliari, in *Critica marxista*, V, n° 2, mars-avril 1967, pp. 183-204.

P. C. I.'nin sol eleştirisi :

R. PARIS, La revisione del marxismo in Italia, in *Le mouvement social*, n° 55, avril-juin 1966, pp. 109-114.

R. PARIS, Una revisione «nenniano» di A. Gramsci, in *Rivista storica del socialismo*, VII, n° 21, janv.-avril 1964, pp. 168-169. G. TAMBURRANO'nun *A. Gramsci, La vita, il pensiero, l'azione* adlı kitabının eleştirisi.

R. PARIS, Il Gramsci di tutti, in *Giovane critica*, nos 15-16, primaveraestate 1967, pp. 48-61. Çalışmaları *Gramsci e la cultura contemporanea* içinde yayımlanmış bulunan Cagliari kolokyomunun eleştirisi.

P C. I'nin sağ (P. S. I.) eleştirisi :

G. TAMBURRANO, Gramsci in aperta polémica con i dirigenti del partito communista, in *Avanti!*, n° 14, 17 janv. 1965.

11. Öbür makaleler

R. GARAUDY, Introduction à l'oeuvre d'A. Gramsci, *La Nouvele Critique*, nos 87-88 (juillet-août 1957), pp. 97-107.

R. GARUDY, Conférence à la Faculté de Droit de Paris le 28 mai 1970, R. Garaudy bu konferansta Gramscigil tarihsel blok kavramıyla kendi «yeni tarihsel blok» kavramını karşılaştırır.

N. POULANTZAS, *Fascisme et dictature: la III e Internationale face au fascime*, Maspéro, 1970, 402 p. Yazar Gramsci'nin kendi faşizm çözümlemesindeki açıklık ve yalnızlığını belirtir.

F. RICCI, A. Gramsci, théoricien politique, *La Nouvelle Critique*, n° 28 (1968), pp. 16-20. Birçok siyasal art düşünceyle dolu çok «ortodoks» bir Gramsci indelemesi.

J. RISSET, Leoture de Gramsci, *Tel Quel*, n° 42 (1970), pp. 46-73.

GRAMSCİ VE TARİHSEL BLOK

Bu yapıtta, Hugues Portelli, Gramscigil siyasal düşüncenin başlıca görünümlerinin, temel bir kavram : " tarihsel blok " kavramı ekseninde eklemlendiklerini tanımlamayı amaçlar.

Tarihsel blok kavramının irdelenmesi, Portelli'ye göre, Gramsci'nin Marksist teoriye yaptığı özgün katkının önemini belirtme olanağını verir.

Beş bölümden oluşan yapıtın ilk iki bölümü, birincisi üstyapının iki öğesini: sivil toplum ile politik toplumu, ikincisi de altyapıyla üstyapı arasındaki organik bağı ve bunun teorik düzeydeki sonuçlarını irdelemek üzere, tarihsel blokun iç eklemlenmesine ayrılmıştır.

Üçüncü bölüm, Gramscigil hegemonya kavramını irdeleyerek, tarihsel blokun devingen görünümünü konu alır.

Dördüncü bölüm, hegemonik işlevle görevli toplumsal katmanın: aydınların tarihsel blok içerisindeki organik rolünü inceler.

Beşinci ve sonuncu bölüm ise, hegemonyanın dağılması ya da organik bunalım ile yeni bir tarihsel blokun oluşması ele alınır.

Yapıta, ayrıca, Gramsci'nin " Güney Sorunu " üzerindeki ünlü denemesinin Mezzogiorno tarımsal blokuyla ilgili parçalarının bir çevirisiyle, teorik çalışmalarda yararlanılabilecek kapsamlı bir Kaynakça da eklenmiş bulunmaktadır.

Gramsci'nin siyasal düşüncesini irdeleyen bu yapıtı, bu kez onun felsefel düşüncesini irdeleyen ve Gramsci'nin felsefel metinlerinden bir seçmeyi de içeren bir başka yapıt: Jacques Texier'nin " Gramsci ve Felsefe " adlı yapıtı izleyecektir.

Belgi Reklam 17 08 13 Ankara

FIPIR
000
TL